

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК

**«Юриспруденция» сериясы
Серия «Юриспруденция»
№ 2 (28), 2012**

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

ХАБАРШЫ

«Юриспруденция» сериясы
№2 (28), 2012

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір.
2001 ж. бастап шығады

Бас редактор
заң ғыл. к., доцент
Т.Т. БАЛАШОВ

Редакциялық алқа мүшелері:
заң ғыл.д., ҚР ҰҒА академигі, проф.
С.Н. Сабиков,
заң ғыл.д., РФ ПМ академиясы
профессоры В.Ф. Цепелев (Мәскеу қ.),
заң ғыл.д., проф. Т.К. Айтмұхамбетов,
заң ғыл.д., проф. Б.Х. Төлеубекова,
заң ғыл.д., проф., ҚР Конституциялық
Кеңесі мүшесі В.А. Малиновский,
заң ғыл.д., проф. Е.Е. Дүйсенов,
м.ғыл.д., проф. Г.А. Жетписбаев,
заң ғыл.к., доцент А.А. Сабитова,
заң ғыл.к., доцент А.Ф. Сулейманов,
заң ғыл.к., проф. Р.О. Орымбаев,
заң ғыл.к., доцент Ж.К. Орынтаев,
заң ғыл.к. С.Ш. Даубасов,
заң ғыл.к. С.Т. Шайкенова
(жауапты хатшы)

© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
2012

Қазақстан Республикасының
мәдениет және ақпарат
министрлігінде 2009 жылы
мамырдың 8-де тіркелген
N 10111 – Ж

Басуға 14.09.2012 қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8.
Көлемі 9 е.б.т.
Таралымы 300 дана.
Тапсырыс 310

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасының
баспаханасында басылды

М а з м ұ н ы
С о д е р ж а н и е

МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ТЕОРИЯСЫ ЖӘНЕ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҒЫ

ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА И КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА

Дауталиев Қ.Н. «Жарғы» құқық нормаларын қалыптастырудағы және дамытудағы қырғыз және карақалпақ билерінің орны.....	3
Ищанова Г.Т. Возрастные роли источников международного экономического права в Республике Казахстан в условиях глобализации.....	4
Ракишев К.Т. Заңнамаларды жетілдірудегі Әділет Министрлігінің қызметтері.....	9
Ракишев К.Т. Деятельность Министерства Юстиции РК по совершенствованию законодательства.....	11

СОТ БИЛІГІ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ

СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ И ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫЕ ОРГАНЫ

Адилшина Г.М. Сот билігінің белгілеріне ғалымдардың көзқарасымен шолу.....	15
Жумабекова А.Е., Вареникова С.П. Проблемные вопросы развития судопроизводства с участием присяжных заседателей в Республике Казахстан.....	19
Алтынбеков Е., Ильясова Б.К. Қр сот билігінің конституциялық негіздері.....	21

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ҚҰҚЫҒЫ

УГОЛОВНОЕ ПРАВО И УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

Маликова Ш.Б., Маликов Д.Б. Некоторые проблемы определения понятия множественности преступлений.....	24
Адилшина Г.М. Адамды сату және құлдық қылмыстарының халықаралық қылмыстық жіктелуі.....	26
Кенжибекова Э.П. Қылмыстық істі қозғау сатысында процеске мүдделі тұлғалардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз етудің өзекті мәселелері.....	28
Даубасова С.Ш. Дипломатиялық қызметтің пайда болуының кейбір мәселелері.....	31
Избасова А.Б. Таяудағы шетел мемлекеттеріндегі жеке айыптау істері бойынша сот өндірісінің ерекшеліктері.....	33

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК
Серия «Юриспруденция»
№2 (28), 2012

Периодичность – 4 номера в год.
Выходит с 2001 года.

Главный редактор
к.ю.н., доцент Т.Т. БАЛАШОВ

Члены редколлегии:
д.ю.н., академик НАН РК, проф.
С.Н. Сабикенов,
д.ю.н., проф. Академии МВД РФ
В.Ф. Цепелев (г. Москва),
д.ю.н., проф. **Т.К. Айтмухамбетов**,
д.ю.н., проф. **Б.Х. Толеубекова**,
д.ю.н., проф., член Конституционного
Совета РК **В.А. Малиновский**,
д.ю.н., проф. **Э.Э. Дуйсенов**,
д.м.н., проф. **Г.А. Жетписбаев**,
к.ю.н., доцент **А.А. Сабитова**,
к.ю.н., доцент **А.Ф. Сулейманов**,
к.ю.н., проф. **Р.О. Орымбаев**,
к.ю.н., доцент **Ж.К. Орынтаев**,
к.ю.н. **С.Ш. Даубасов**,
к.ю.н. **С.Т. Шайкенова**
(ответ. секретарь)

© Казахский национальный педагогический университет имени Абая, 2012

Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации Республики Казахстан 8 мая 2009 г. N 10111 – Ж

Подписано в печать 14.09.2012
Формат 60x84 1/8.
Объем 9 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 310

050010, г. Алматы, пр. Достык, 13.
КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального педагогического университета имени Абая

ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО

Ракишев Қ.Т. Жүргізілген реформалар контексті бойынша әділет органдарының күзіреттері..... 37
Ракишев Қ.Т. Компетенция органов юстиции в контексте проводимых реформ..... 37

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ҚҰҚЫҒЫ 40

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС

Куандыков К.Ж. Роль государственного управления в рациональном и эффективном использовании водных ресурсов в Республике Казахстан..... 45
Белхожаева Д.Ж., Байсымакова Д.С. Тұтынушылардың құқықтарын мемлекеттік және қоғамдық қорғау тәсілдері.. 45
Абдрахманов Р.З. Обеспечение устойчивого развития Республики Казахстан как важнейший принцип экологического законодательства..... 48
Дуабаев А., Белхожаева Д.Ж. Азаматтық іс жүргізудегі апелляциялық өндірістің маңыздылығы..... 52
Абсадыкова А., Байсымакова Д.С. Сущность и значение института апелляции..... 54
Бисенова А., Белхожаева Д.Ж. Становление и развитие института апелляционного производства в казахстанском судопроизводстве..... 57
Турлашова Г. Банкроттық институттың құқықтық реттеуі..... 59
Сапарова Г. Сот актілерін орындау – азаматтық іс жүргізу сатысы ретінде..... 63

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ 65

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

Ищанова Г.Т. О некоторых проблемах международного экономического права на современном этапе Республики Казахстан..... 68
Нугаев С.Н. Роль иностранного языка в программе внедрения Болонского процесса в Казахстане..... 71

**МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ТЕОРИЯСЫ ЖӘНЕ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҒЫ
ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА И КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА**

**«ЖАРҒЫ» ҚҰҚЫҚ НОРМАЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЖӘНЕ ДАМУДАҒЫ
ҚЫРҒЫЗ ЖӘНЕ ҚАРАҚАЛПАҚ БИЛЕРІНІҢ ОРНЫ**

Қ.Н. Дауталиев – з.ғ.к., аға ғылыми қызметкер

XVII-XIX ғғ. Қазақстандағы төтенше билер съезіне қатысушы қырғыз және қарақалпақ халқының билері, олардың қызметі мен орны туралы материалдар мен отандық және шетелдік ғалымдардың зерттеулері өте аз. Осыған қарамастан оларды жинақтау, жүйелеу, танымдық және құндылық бағдар тұрғысынан тарихи-мәдени баға беру жұмыстары жүргізілуі тиіс.

Қазақстандағы төтенше билер съезі XIX ғасырдың 60 жылдарынан бастап патшалық өкімет жүргізген әкімшілік-аумақтық реформалар мен басқару жүйесіндегі ірі өзгерістердің құрамдас бөлігі ретінде енгізілген болатын. Бұл қазақтың «Жарғы» құқығының нормаларына негізделген билер соты коллегияларын заңдастыруға алып келді.

Билердің төтенше съездері жергілікті «халық соты» жүйесінде үшінші инстанцияны құрады. Бастапқы, төменгі сот – жеке билер соты болды, одан жоғары билердің болыстық съезі және одан жоғары бір уезге кіретін әр түрлі болыстардың тұрғындары арасындағы, сондай-ақ әр түрлі уездер арасында пайда болатын дауларды қарастыруға арналған төтенше билер съезі болды.

Төтенше билер съезі – қазақ халқында ежелден бар маңызды саяси дәстүрдің бірі еді. Ол тек патша өкіметімен ресмилендіріліп, құрылымдық тұрғыдан өзгерістерге ұшырады. Бейресми төтенше билер съезі «Күлтөбенің басында күнде кеңес» нысанында Тәуке хан заманында кең қолданыста болды. Бұл бір жағынан Тәуке ханның билер сотының ықпалын көтеруге бағытталған саяси маңызды реформасымен байланысты еді. Шартты түрде төтенше билер съезін тарихи сабақтастықты негізге ала отырып екіге бөлуімізге болады, олар:

- 1) Тәуке хан заманындағы дәстүрлі билер жиналысы;
- 2) Патша өкіметі енгізген әкімшілік-аумақтық төтенше билер съездері

Бұл құрылымның мазмұны бір болғанымен, формасы өзге еді. Аумақтық сипаты бойынша Тәуке хан заманындағы билер жиналысы бүкілқазақтық деңгейде өтіп отырды, ал патша өкіметі енгізген төтенше билер съездері тек әкімшілік-аумақтық масштабтан шыға алмады. Мәселен, оларды осы критерий бойынша:

- а) болыстық;
- б) уездік;
- в) уезд аралық;

г) халықаралық билер съездері деп бөліп қарастыруға болады. Патшалық Ресей мен Қытай қоласындағы қазақтардың бір-біріне қатысты талап-арыздарын қарау үшін құрылатын төтенше билер съездері халықаралық деңгей деп бағаланды. Алайда мазмұны бойынша қолданылатын құқықтың нормалары ортақ еді. Ол қазақтың ежелден келе жатқан «Жарғы» құқық нормалары.

Қырғыз және қарақалпақ билері Тәуке хан заманындағы билер жиналысына белсенді қатысты және қазақ «Жарғы» құқығының негізін қалауда көп еңбек сіңірді. Фольклорлық және аңыз-әңгімелер нысанындағы қолжазба деректер бойынша қырғыздан – Қоқым би (Көкім би), қарақалпақтан – Сасық би (Сас би) «Жеті Жарғыны» әзірлеуге, талқылауға және қабылдауға қатысқан. Қарақалпақ Сас(ық) бидің жасы бәрінен де үлкен болғандықтан (85 жаста) билер жиналысында өзіне лайықты жолды алып, өзінің пікірін тыңдаттырып отырған. Қарақалпақ зерттеушілері Сасық бидің шын аты Сас би, ол «сас» «шаш» – шыншыл, әділ деген мағынаны береді деп көрсетеді. Сас би қарақалпаққа билігін жүргізе алған, Тәуке хан тұсындағы билер жиналысында сөзін өткізе алған ықпалды тұлға болған. Сол кездегі қазақтың бас билерінің бәріне бата берген деген деректер, оның өзіндік орны болғандығын аңдатады.

Өз Тәукенің төртінші атасы Есім хан тұсында қырғыздар қазақ ұлыстарымен бірге алаштың (әдетте алты алаш деп аталады) біріне айналды. Алаш – конфедерациялық сипаттағы саяси бірлесудің көшпелі ұлыстарға тән формасы еді. Сондықтанда қырғыз билерін бастаған Қоқым би «Жарғы» құқықтық жинақтың нормаларын әзірлеуге белсенді қатысты. Көшпелі мал шаруашылығымен айналысатын қырғыз, қарақалпақ халықтары үшін «Жарғы» құқық нормалары қоғамдық қатынастарды

реттеп отыру үшін объективті қажеттілік еді. Тіпті кейінгі патша өкіметі кезінде де қабылданған төтенше билердің қаулылары қырғыз бен қазақ аудандарына ортақ заңи күшке ие болып отырды (Токмақ ережесі және т.б.). Қырғыз зерттеушілерінің еңбектерінде билер мен бірге манаптардың да ықпалы жоғары болғандығын тілге тиек етеді. «Манап» бастапқыда адам атымен байланысты болған, оның ұрпақтары қырғыз халқын тұрақты түрде билеп отырғандықтан біртіндеп ұғым әлеуметтеніп дербес категорияға айналған. Тарихи деректерден ХІХ ғасырдан бастап манаптың ролі мен ықпалы биге қарағанда күшейгенін байқаймыз. Қырғыз билерінің биліктерінде «Жарғы» құқығының нормалары кең қолданылғанын байқаймыз. Алайда норманың диспозициясы сақталғанымен жаза өлшемдерін белгілейтін құрылымы (санкция) локальдық ерекшеліктерге бейімделіп отырды. Бұл құбылыс тіпті қазақ ішіне де тән еді.

Қазақ «Жарғы» құқығының нормаларын формальды-анықталмағандықтан тек билердің билік-шешімдерінің мазмұнынан, олардың атакты прецеденттік биліктерінен ғана іздеп-табуға тура келеді. Алайда зерттеу бағытындағы бұл олқылықтың орнын ХІХ ғасырдың 60 жылдарынан бастап төтенше билер съезінде әзірленген «Ережелер» мен қаулылар толтырды. «Кіші кодекстер» аталатын «Ережелерде» қазақ «Жарғы» құқығының кейде негізгі мазмұны (мәселен Қарамола ережесі) немесе фрагментарлы нұсқалары «көне» күйінде кездесіп жатты. Жаңғыртылған, дефектіге ұшыраған нормалар логикалық құрылымы, әлеуметтік тағайыны бойынша бірден байқалады. Осы қырынан келгенде төтенше билер қабылдаған «Ережелер» ғылыми зерттеудің пәні ретінде гносеологиялық, танымдық мағынаға ие және осы функциясы зерттеушілер үшін аса құнды болып табылады.

Екіншіден, «Ережелер» қазақ арасындағы құқық туралы түсінікті дамытты, оның позитивті сипатын жетілдірді. Алайда бұл, көбіне теріс қоғамдық көріністерге алып келіп жатты (арыз жазу, ұлыққа шағымдану, жалған куәлік беру сияқты).

Үшіншіден, билердің нормашығармашылық қызметін жетілдірді, әсіресе формальды-анықталған құқықтың қалыптасуына ықпал етті. Бұл өз кезегінде қазақ құқығының жазылмаған құқық ретіндегі бейнесін өзгертуге үлес қосты. Қолжазба деректеріне сәйкес А.Құнанбаев «Қарамола Ережесін» әзірлеу кезінде билерге ұсыныстарын алдын-ала жазбаша жаздыртып, жинаттырған көрінеді.

Төртіншіден, «Ережелерден» құқық қолдану тәртібіндегі Қазақстанның аймақтық ерекшеліктерін, ежелгі қазақ «Жарғы» құқығы нормаларының даму траекториялары мен тенденцияларын зерттеп-талдауға мол мүмкіндік аламыз.

Тезис түрінде келесі түйіндерді зерттеу бағыты ретінде көрсетуге болады.

«Жеті Жарғы» нормалары қарақалпақ және қырғыз халықтары арасында кең рецепцияланды. Бұл бағытта қарақалпақ Сас(ық) би мен қырғыз Қоқым бидің саяси-құқықтық қызметтері маңызды роль атқарды.

Төтенше билер съезі қабылдаған «Ережелер» мен даулы істер бойынша алынған «қаулылар» – қазақ «Жарғы» құқығының қайнар көздері (материалдық) болып табылады.

«Ережелер» танымдық қызметтің объектісі ретінде – құқықтың қайнар көзі, ал заңи анықталу тәртібі бойынша – құқықтың формасын құрайды. Бұл өз кезегінде қазақ құқығының жазылмаған құқық ретіндегі сипатын өзгертті.

«Ережелерде» прогрессивті сипаттағы нормалар қалыптасты, солардың бірі «теңдік» категориясы (әйел теңдігі).

Әлі де болса, құқықтың қайнар көзі ретінде «Ережелерге» оның нақтыланып, қолдануға ыңғайландырылғанына қарамастан синкреттік болмыс тән еді.

ВОЗРАСТАНИЕ РОЛИ ИСТОЧНИКОВ МЕЖДУНАРОДНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРАВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Г.Т. Ищанова – к.ю.н., доцент КазНПУ им. Абая

В настоящей научной работе рассматриваются отдельные аспекты обеспечения реализации международных экономических договоров на территории Республики Казахстан, сосредоточено внимание на вопросах процедурного характера. Такая направленность работы позволит глубже уяснить смысл отдельных положений Венских конвенций о праве международных договоров 1969 и 1986 годов, касающихся непосредственно вопросов процедуры исполнения международных договоров, на примере Республики Казахстан. Кроме того, это позволит отследить место и роль отечественного законодательства в процессе международно-правового обеспечения реализации норм международных экономических договоров.

В своем обращении Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев в Послании народу Казахстана от 6 марта 2009 года «Через кризис к обновлению и развитию» проанализировал истоки мирового финансового кризиса, отметив, что в течение почти двух десятилетий казахстанцы строят новую страну, и что в трудных условиях влияния на экономику последствий самого серьезного за последние несколько десятилетий мирового кризиса государство приняло и осуществляет решительные меры. В связи с чем, в отечественную экономику в антикризисных целях направлены большие средства для реализации стимулирующих экономических мер. Основные направления для этих средств – это поддержка банковского сектора, жилищного строительства, малого и среднего бизнеса, агропромышленного комплекса, а также большого блока социальных вопросов: дальнейшее повышение пенсий, зарплат бюджетников и стипендий учащихся, поддержка студентов, не имеющих на текущий момент возможности платить за обучение. В завершение Президент акцентировал, что сегодня под влиянием внешних обстоятельств мы вынуждены перегруппировать свои силы и ресурсы. Но это не значит, что государственный курс, определенный в Стратегии «Казахстан-2030», изменился. Жизнь, безусловно, вносит свои коррективы, но курс остается прежний. Процветание, безопасность и повышение благосостояния граждан – были и есть триединой задачей нашего государства [1, с. 5].

Мы считаем, что в современном мире усиливаются интеграционные процессы во многих сферах государственной и общественной, экономической жизни. Это относится и к правовой сфере. Существенной особенностью функционирования механизма международно-экономического регулирования является его разделение на стадии реализации правовых норм на две подсистемы – международную и внутригосударственную.

На сегодняшний день «международное право – язык международного общения» – так определили значение и смысл международного права первая Всемирная конференция международного права, состоявшаяся в Нью-Йорке в 1995 году. В Декларации, принятой на Саммите тысячелетия в сентябре 2000 года в Нью-Йорке, главы государств и правительств подтвердили свою приверженность целям и уставу ООН. Безусловно, международное право и юридически и фактически усиливает свои позиции [2, с. 110].

Если рассмотреть историческое развитие влияния международных экономических норм на национальное законодательство государств, то нетрудно заметить, что в основе многих международных отношений между государствами предпосылкой были торговые взаимоотношения или в целом экономическое развитие договаривающихся государств.

Так, конец XX – начало XXI века ознаменованы формированием нового уровня интеграции в международных отношениях абсолютно по всем вопросам, в том числе и в области экономических отношений. Можно согласиться с мнением некоторых ученых, что устанавливается юридическая международно-правовая обязанность всех государств сотрудничать друг с другом во всех областях международных отношений [2]. В то же время следует учесть и то, что в международных отношениях встречаются факты избыточного индивидуализма, часто закамуфлированного под национальные интересы, направленного как против интересов собственных граждан, так и против интересов всего человеческого сообщества [3, с. 4].

Всестороннее изучение сферы международных экономических отношений позволяет сделать вывод о непрерывном и возрастающем развитии системы международного экономического права. Сегодня международно-правовому регулированию придаются совершенно новые, ранее не регламентировавшиеся аспекты жизнедеятельности. Заключение между государствами все большего количества экономических договоров и стремление обеспечить реализацию международных обязательств обуславливают рост взаимозависимости государств. Государства, выполняя значительное количество международных обязательств, в своей практике неизбежно сталкиваются с рядом вопросов, связанных с реализацией норм международных экономических договоров и разработкой более совершенных механизмов обеспечения их выполнения. Несмотря на то, что проблема реализации источников международного экономического права достаточно хорошо разработана в теории, на наш взгляд, существует необходимость осмысления данной проблемы применительно к самостоятельной международно-правовой деятельности Республики Казахстан.

За короткий в историческом плане период с момента обретения суверенитета Казахстан сформировал достаточно обширную международно-правовую базу. Республикой Казахстан заключено свыше 500 международных договоров в области развития экономики, различных по уровню, предмету регулирования, порядку вступления и важности поднимаемых вопросов. Говоря о реализации норм международных экономических договоров на территории республики, сложно однозначно утверж-

дать об их неукоснительном выполнении. В этом отношении существуют определенные трудности. Естественно, как и любое другое государство, Казахстан в ходе обеспечения исполнения своих международных обязательств стремится преодолеть имеющиеся проблемные вопросы. Эти вопросы связаны как с несовершенством правовых механизмов, так и с отсутствием политической воли.

Как отмечают исследователи, международно-правовая норма – это выраженное в особой форме обязательное правило взаимоотношений государств и других субъектов международного права (локальное или общеобязательное) различной степени общности, являющиеся результатом согласования воли различных государств и обеспечиваемое в случае необходимости государственным принуждением индивидуально или коллективно [4, с. 132]. Международно-правовые нормы, главным образом, закреплены в различных международных соглашениях. Известный российский ученый-юрист А.Н. Талалаев пишет: «Международный договор представляет собой один из центральных институтов международного права и важнейшую правовую форму международного сотрудничества. Борьба и сотрудничество государств на международной арене находят свое конкретное юридическое отражение и закрепление в многочисленных международных договорах» [5, с. 61].

Известно, что наиболее эффективной формой упорядочивания общественных отношений является правовая форма их регулирования. Международные экономические отношения регулируются международным экономическим правом, которое в настоящее время преимущественно является правом договорным. Международный договор в области экономики выступает не просто в качестве основного источника международного экономического права, но одновременно является наиболее действенной, удобной формой регламентации международных экономических отношений. Международный договор в области развития различных сфер экономики, более чем любая правовая форма, способствует стабильности, прочности, становлению и развитию юридических связей международно-правовой системы.

Что касается конституционных норм Республики Казахстан, обеспечивающих взаимодействие внутригосударственного права с нормами международного, то их следует признать достаточно прогрессивными. Так, согласно пункту 3 статьи 4 Конституции Республики Казахстан ратифицированные международные договоры имеют приоритет над внутригосударственными актами, а законы содержат формулировку о применимости положений международного договора в случае, если международным договором устанавливаются иные правила [6, с. 3].

Если рассмотрим данный вопрос с исторической точки зрения, то 31 марта 1993 года Республика Казахстан присоединилась к Венской Конвенции о праве международных договоров 1969 года, которая, как гласит ее статья 4, «не имеет обратной силы», то есть Конвенция может применяться "только к договорам, заключенным государствами после ее вступления в силу в отношении этих государств". Закрепляя принцип "pacta sunt servanda" – "каждый действующий договор обязателен для его участников и должен ими добросовестно выполняться" (статья 26), Статья 27 Венской конвенции называется "Внутреннее право и соблюдение договоров" и закрепляет, что участник не может ссылаться на положения своего внутреннего права в качестве оправдания для невыполнения им договора [7, с. 8]. Это относится к конституционным и законодательным прерогативам государств и вытекает из общепризнанного принципа международного права – суверенного равенства государств.

Установление порядка выполнения обязательств по источникам международного экономического права является исключительной прерогативой любого государства, но, в то же время, государства должны обеспечить неукоснительное исполнение своих договорных обязательств.

Существуют различные способы выражения согласия государств на обязательность международного экономического договора, применяемые в качестве последней стадии заключения такого договора. Так, ст. 11 Венской Конвенции о праве международных договоров (Вена, 23 мая 1969 г.) гласит: «Согласие государства на обязательность для него договора может быть выражено подписанием договора, обменом документами, образующими договор, ратификацией договора, его принятием, утверждением, присоединением к нему или любым другим способом, о котором условились» [7, с. 67-87].

В настоящее время государства устанавливают специальные процедуры, согласно которым нормы международного экономического права становятся действующими на территории государства только после их вступления в силу посредством издания внутригосударственного нормативного правового акта. В данном случае речь о тех международных договорах, в заключении которых государство принимало участие или имеет намерение стать его участником.

Согласно Закону Республики Казахстан от 30 мая 2005 года «О международных договорах Республики Казахстан», в статье 1 определены сущность таких терминов, как: 1) подписание; 2) ратифика-

ция; 3) утверждение (принятие); 4) присоединение, которые являются способами выражения согласия Республики Казахстан на обязательность международного договора [8, с. 16].

Несомненно, подписание является наиболее распространенным способом выражения согласия на обязательность договора. Как было ранее отмечено, в одних случаях подписание является одним из способов выражения согласия на обязательность договора, в других случаях подписание выступает как одна из стадий заключения международного договора. Если подписанный договор, требующий последующей ратификации, не налагает юридические обязательства на стороны, то подписание договора, не подлежащего ратификации или утверждению, означает согласие на его обязательность.

Согласно ст.15 Закона, международные договоры, предусматривающие проведение внутригосударственных процедур, не подлежащих ратификации, подлежат утверждению, принятию:

- подписанные от имени Республики Казахстан Президентом РК;
- подписанные от имени Правительства Республики Казахстан Правительством РК.

В этих случаях принимаются соответствующие акты, кроме законов, т.к. законы могут приниматься только Парламентом, а этот орган в рассматриваемом случае не задействован.

В соответствии со ст. 17 Закона решения о присоединении РК к международным договорам принимаются:

- в отношении подлежащих ратификации международных договоров, присоединение к которым осуществляется от имени Республики Казахстан или от имени Правительства Республики Казахстан Парламентом Республики Казахстан посредством принятия закона о присоединении и ратификации международных договоров;

- в отношении не подлежащих ратификации международных договоров, присоединение к которым осуществляется от имени Республики Казахстан;

- в отношении не подлежащих ратификации международных договоров, присоединение к которым осуществляется от имени Правительства Республики Казахстан Правительством РК.

Рассматривая способы выражения согласия Республики Казахстан на обязательность для нее договорных обязательств, целесообразно детально изучить особенности ратификации международных договоров по законодательству Республики Казахстан. Ратификация является важнейшим способом выражения согласия государства на обязательность для него международного договора, который осуществляется путем утверждения договора Парламентом. Ратификация осуществляется путем принятия соответствующего закона о ратификации. После подписания и обнародования закона о ратификации Президент РК подписывает ратификационную грамоту, после чего следует процедура обмена ратификационными грамотами либо сдача депозитарию в случае многостороннего договора.

Решение рассматриваемой проблемы невозможно без заключения международных экономических соглашений. Республика Казахстан широко практикует заключение двусторонних соглашений о развитии различных секторов экономики, привлечения иностранного капитала, о предотвращении уклонения от уплаты налогов, обмене информацией и оказанию правовой помощи в борьбе с нарушениями налогового законодательства. Он присоединился также к некоторым многосторонним соглашениям, которые, так или иначе, затрагивают рассматриваемую проблему, это, например, Соглашение государств-участников СНГ «О согласованных принципах налоговой политики» 1992 года, Соглашение государств-участников СНГ «О сотрудничестве в борьбе с преступлениями в сфере экономики» 1996 года и другие. Эти международные документы подтверждают стремление Республики Казахстан и других государств оказывать взаимную помощь в отношении развития экономики, сбора налогов, борьбы с экономическими преступлениями.

Так, в соответствии с Указом Президента Республики Казахстан от 24.08.2009 №858 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года» определены основные направления развития правовой и экономической системы страны на период до 2020 года. Данная Концепция определяет, что законодательство в сфере государственного регулирования экономики призвано упорядочивать отношения в области выработки оптимального механизма государственного регулирования экономики и создания благоприятных условий для ее функционирования, регламентировать порядок взаимодействия участников рыночных отношений в процессе социально-экономического развития. Кроме того, в Концепции отдельно рассматривается вопрос о международно-правовых аспектах государственного развития: договорно-правовая политика Республики Казахстан в рамках международных организаций будет направлена на решение международных проблем разоружения, экологии, торговли, международного терроризма, организованной преступности, «отмывания»

доходов, полученных преступным путем, межэтнических отношений, защиты прав человека, сохранения культурного наследия человечества и др.

В целях повышения эффективности международного взаимодействия нужно продолжить работу по созданию договорно-правовой базы двустороннего сотрудничества. Следует активизировать эту работу с правоохранительными и специальными органами государств-участников СНГ и с соответствующими структурами государств Евразийского экономического сообщества и Центрально-Азиатского экономического сообщества [9, с. 10].

Понятно, что исследование экономической договорной практики, а также проблем, связанных с реализацией нормами международных экономических договоров, имеет огромную важность, как с теоретической, так и с практической точек зрения. Научная разработка проблем реализации международных экономических договоров, внутригосударственных процедур приобретает особое значение для государства, стремящегося занять свое место в числе пятидесяти наиболее конкурентоспособных стран мира. Речь идет о развитии гармонично сочетающихся между собой внутригосударственных и международных механизмов обеспечения выполнения международных-экономических норм. С этих позиций изучение проблем реализации норм международного экономического права на территории Республики Казахстан комплексно не осуществлялось.

Таким образом, принятие государством в современных условиях глобализации общепринятых норм и принципов международного экономического права и их реальное воплощение в национальную правовую и экономическую систему, приведет каждое государство и всю мировую экономику к общим мировым стандартам развития.

1. *Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Через кризис к обновлению и развитию» (Астана, 6 марта 2009 г.) // Казахстанская правда. – 2009. – 6 марта.*
2. *United Nations Conference on the Law of Treaties. Third Session. – N.Y., 1995. – 402 p.*
3. *Ушаков Н.А. Курс международного права: В 7 т. – М., 1989. – Т.2. – С. 39.*
4. *Mische G., Mische P. Toward a Human World Order – N.Y., 1997. – P. 41*
5. *Талалаев А.Н. Международные договоры в современном мире. – М., 1973. – 298 с.*
6. *Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. – Алматы: Казахстан, 2007. – 48 с.*
7. *Венская конвенция о праве международных договоров от 23 мая 1969 года // Международное публичное право. Сборник документов. Том 1. – М.: БЕК, 1996. – 570 с.*
8. *Закон Республики Казахстан от 30 мая 2005 года №54-III. «О международных договорах Республики Казахстан». – Справочно-правовая система «Закон», 2009 г. – 15 с.*
9. *Указ Президента Республики Казахстан от 24.08.2009 №858 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года». – 12 с.*

Түйін

«Ғаламтану жағдайындағы Қазақстан Республикасындағы халықаралық экономикалық құқықтың қайнар көздерінің дамуы» атты мақала қазіргі кездегі өзекті мәселелердің біріне аралып отыр. Мақалада дағдарыс жағдайындағы халықаралық экономикалық құқықтың қайнар көздерінің Қазақстан Республикасының экономикасына әсері құқықтық тұрғыдан әр түрлі нормативтік құқықтық актілерге назар шолу арқылы жасалған. Сонымен қатар, автор өзінің пікірлерін осы тұрғыдағы мәселелерге қатысты орнықтырған.

Resume

In given article it is told about increase of a role of sources of the international economic right in system of the national legislation of Republic Kazakhstan in the conditions of globalization.

К.Т. Ракишев – Құқық және экономика Институты, «Қылмыстық құқықтық пәндер» кафедрасының аға оқытушысы

Қазақстанның заманауи даму барысында заңнамаларды жетілдіру мәселелері өзекті бола бастады. Оның басты себебі объективті жағдайларды жақсарту болып табылады. Қазақстан Республикасы 1991 жылы 16 желтоқсандағы «Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі» туралы Конституциялық Заңы қабылданғаннан бері, еліміз дамудың ең жақсы кезеңдерінен өтті. Оның бас дәлелі болып биылғы Тәуелсіздіктің 20-жылдығын атап өтуге болады. Этникалық және конфессиялық келісімдер мен Қазақстан халқының ұлтшылдығы мен нақтылануының арқасында ішкі саяси-тұрақтылықты еліміздің тұрақты әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан өсуіне қол жеткізілді. Қазақстанның сенімді сыртқы және ішкі саясаттарының арқасында барлық қиындықтар мен сынақтарды жеңе білді. Оның салдарынан саяси және әлеуметтік құлдыраулардан өтіп тұрақты даму жолына шықты. Еліміз саяси құрылымның өзіндік моделін қалыптастырды. Халықаралық қатынастардың жалпы деп танылған қағидалары бойыншақару-жарактан бас тартуымен интеграциялық процесстердің даму жолдары бүкіл әлемде өз қалыбын тапты. Қазақстанның халықаралық деңгейдегі беделінің жоғары болуының куәсі болып 2011 жылы Астанада өткізіп ОБСЕ саммиті мен оған төрағалық етулері табылады. Форумның нәтижесінде қабылданған Астаналық декларация «Евразиялық қауіпсіздік» және «Астананың күш-қуаты» деген ұғымдарды жеке саясатына енгізді. Республикамыздағы тәуелсіздік жылдарында терең экономикалық, саяси және әлеуметтік реформалар жүзеге асырылды. Еліміз бүгінгі таңда бүкіл халықаралық қоғамдастықтағы танымдар мен мәмілелердің белді иелері болып табылады. Нәтижесінде еліміздің құқықтық жүйенің Конституциялық және кезеңдік дамулары жекеменшік билік саласында қалыптаса бастады. Қазақстан әлеуметтік және этникалық дау-дамайлардан құтылды. Қазақстанда нарықтық-экономикаға өту бағдарламасы ойдағыдай жүзеге асырылды, қаржылық және банктік жүйелер қалыптасып белсенді түрде жұмыстар атқаруда, экономиканы дамыту мен басқару институттары, жергілікті басқару мен азаматтық қоғам институтының дамуына жағдайлар жасау, қоғамдық ұйымдар мен саяси партиялардың дамуының құқықтық негіздерінің қалыптасуларының жүзеге асырылуын айтамыз. Тәуелсіздік жылдарында Қазақстанда ішкі азық-түлік көлемі он есеге артты. Кәсіпкерлік қызметпен айналысу үшін қажетті жағдайлар жасалуда, мемлекет алдында кәсіпкерлік қызметтің беделін көтеру мақсатында мүдделерді құқықтық тұрғыдан сенімді қорғауға кепілдік беріледі. Қазақстан әлеуметтік Энергетикалық және сауда-саттық қауіпсіздігін қамтамасыз ететін алдыңғы қатарлы мемлекеттердің тобына жатады. Қазіргі таңда экономиканы диверсификациялау мен жоғарғы технологиялық жолдарды қалыптастыруда еліміздің алдына жаңа міндеттемелер қойылған. Сонымен бірге, индустриялды-инновациялық дамудың Мемлекеттік бағдарламасы өз дамуында. Қазақстан Республикасы Президентінің жарлығымен бекітілген 2009 жылы 24 тамыздағы №858 2010-2020 жылдар аралығындағы Қазақстан Республикасы құқықтық саяси концепциясында қылмыстылықпен күресу мақсатында құқық қорғау органдарының құрылысы мен функцияларын жетілдіру аса назар аударылған. Осыған орай құқық қорғау органдарында әкімшілік реформалауды жүзеге асыруды бірнеше ерекшеліктер аталып көрсетілген. Олар: олардың қызметтерінің ерекшеліктері, қолданатын шараларын және қылмыспен күресудегі мүмкіндіктерін жоғарылату болып табылады. Қазақстан Республикасы Әділет Министрлігінің 2011-2015 жылдардағы Стратегиялық жоспарларына сай, олардың қызметтері Қазақстан халқының белсенді құқықтық тұрғыдан қорғау, заңнамаларды жетілдіру мен сапалы норма-творчестволық қызметтерді жетілдіру осы ведомстваның маңызды міндеттерінің бірі екендігін бекітіп көрсеткен. Бұл жағдайдың ерекше өзекті болуы әлемдік экономикалық дағдарыстың болуымен байланысты. Дегенмен ең басшысы Кедендік Одақты құру мен біртұтас экономикалық әлемге енудің өзі еліміздің бақталастық экономиканы қалыптастырудың міндеттемелері жүктелген. Қазақстан бүгінгі таңда Орталық Азиядағы инеграциялық үрдістің даму жолында. Олар мемлекет аумақтарында экономикалық және саяси әрекеттесулерді қалыптастыруға, әсіресе жалпыаумақтық мүдделерді қолдау үшін белсенділік танытты. Көлік қарым-қатынас аясында Қазақстан Көліктік-логистикалық ұйымды жүйені дамытуда өте тиімді жоспарлар жасауда. Оның салдары жүк көліктерін кедендік және шекаралық бақылаулардан өтуді жылдамдату үрдісін қалыптастырады. Сонымен қатар жоғарыда аталған жоспар Экономикалық тұрғыдан белсенді жетілдіруді қабылдауға өз ықпалын тигізеді. Жоғарыда аталған міндеттемелерді шешу үшін «Самұрық-Қазына» фондының

кілттерінің бірі «Қазақстан темір жолы» акционерлік қоғамы көліктік-логистикалық операторларының бірі болып табылады. Сондай-ақ, жекелеп алғанда, республикамыздың көлік жолдарында қозғалыс барысында жүк көліктерін автоматтандырылған жүйе бойынша өлшеулер енгізілуде. Жүк көліктерін автоматтандырылған жүйе бойынша өлшеулер енгізілуде. Бұл ашылған шаралар көлік жүктерін жолдарда қайта-қайта тексеру мен өлшеулерден арылдырылады, соның нәтижесінде халықаралық жүк көліктерінің Қазақстан аумағындағы қозғалыс барысы 20%-ға дейін өсу жоспарлануда. Аталған жағдайлар Қазақстанның 2015 жылға жүк тасымалдауға байланысты кірісті бір жарым миллиард долларға дейін көтеруге мүмкіндік жасайды. Мысалы, 2010 жылы Қазақстан аумағында жүкті тасымалдауға 15 млн құрады, ал оның ішінде 14 млн. темір жол арқылы тасымалданған, ал жалпы тасымалдаудың кірісі 900 млн доллар шамасында болған. (2010 жылы автомобилдік көлікпен 800 мың тоннаға дейін тасымалданса, ал су жолымен – Ақтау портымен 112 мың тонна жүк тасымалданса, ал әуе трафигіндегі транзиттік тасымалдау – 131 шақырымға жеткен). 2015 жылғы Қазақстан Республикасының аумағында транзиттік жүк тасымалдау мөлшерін 25 млн тоннаға дейін жеткізуді жоспарлап отыр. Бұдан өзге еліміз 2015 жылға 15-ке жуық жаңа Халықаралық маршруттар ашуды жоспарлап отырса, жақын арада «Алматы-Гонконг», және «Астана-Париж» бағыттары бойынша авиахабарламаны ашу мүмкіндігі бар.

Елбасы өзінің 2010 жылғы 29-қаңтардағы Қазақстан Халқына жолдауында былай деп атап өтті: «Жаңа он жылдық – Жаңа экономикалық өсу – Қазақстан елінің жаңа мүмкіндіктері» – құқыққорғау жүйесін жетілдіру маңызы және әрбір мемлекеттік органның құзіреттерін нақты қалыптастыру, сонымен бірге, құқыққорғау қызметтерінің қоғам мен мемлекет мүдделері мен азаматтардың құқықтарын қорғаудағы қызметтерін аса көп көңіл бөлінуде. Еліміздің Президенті мемлекеттік қызметтің жаңа нысанының Концепциясын ұсынды. 2011 жылы қаңтар айында республикамызда қылмыстың заңнаманы гуманизациялау, және экономикалық құқықбұзушылық саласында қылмыстың 6-құрамын жеңілдететін заңы өз күшіне ие болды. Нәтижесінде, алты мыңға жуық сотталған адамдар гуманизация әрекетіне түсті, соның салдарынан 1109 адам жазаларын өтеу орындарынан босатылуға жатқызылды. Дегенмен заңнамаға енгізілген кейбір принциптер 50-60 жылдары қалыптасқан жалпы қағидалармен байланысты болып келеді. Ал қазіргі нарықтық заманда экономиканың басымдылығы кезіндегі жаза тағайындау институтының өзге болуын талап етіледі. Себебі, кейбір жағдайларда тағайындалатын жазалар жасалған әрекетке сай келмейді. Осыған орай, экономикалық құқықбұзушылық үшін жауапкершілік және аз, орта ауырлықтағы жасалған қылмыстар бойынша жауапкершілікті жеңілдететін заң жобасы жасалған болатын. Заң жобасының басты мақсаты – қадағалау органдары тарабынан қысым жасаудан Қазақстан бизнесін оқшаулау мен оның әрбір қарай дамуын жетілдіру болып табылады. Өз кезегінде – бұл жазаларды тағайындау тәжірибесін кеңейтумен қамауға алуға ұқсас шаралардың бөлу қажеттілігіне әкеп соғады. Сонымен қатар, экономикалық қылмыстарды жасағаны үшін мүліктік жауаптылық пен жоғары айыппұл төлеуді қолдануды күшейту. Және, бұл заң жобасы соңғы жылдары орын алған рейдерлік (рейдерство) әрекеттермен белсенді күресудің жолдарын қалыптастырады. Жалпы заң жобасы төменгі және орта бизнестің әрмен қарай дамуы мен мемлекеттік саясаттың жүзеге асырылуына дамыту мақсатында жасалған болатын. Заң жобасының ең жаңа мәселесі болып – «экономикалық қылмыстарды жасағаны үшін тұлғаларды бас бостандығынан айырмастан, егер олар ерікті түрде келтірілген шығын сомасын өтейтін болса» табылады. Бұдан өзге шығын өтесі өссе, заңсыз кірістердің көлемі қылмыстық жауапкершілік пайда болған кезден бастап жоғарылайды. Бүгінгі таңда, заңсыз кәсіпкерлік пен банкілік қызметтер үшін, кісіпкерлік қызметті негізсіз жүзеге асыру, банкроттық жағдайдан заңсыз әрекеттер, алдын-ала жалған банкроттық, банкілік операциялар туралы жалған мәліметтер бергені үшін және банктерде ақша құралдарын заңсыз пайдалану 500-айлық есептік көрсеткішті құрайды. Қылмыстық Кодекстің 8-бабы бойынша азаматтарға, ұйымдар мен мемлекетке келтірілген шығынның көлемі 10-есеге артты. Бұл шаралар қылмыстық жауаптылыққа тарту фактілерінің санын азайтуға әкеп соғады. Сонымен қатар, өзгертулер мынандай қылмыстарға да өз ықпалын тигізді- мысалы, жалған кәсіпкерлік – бұл үшін заңнамада бұл қылмыс үшін жауапкершілікке тартудың негізі болып – жеке тұлғаға 100 АЕК, ал ұйымдар мен мемлекетке 1000 АЕК-те шығын келтіру қажетті. Дегенмен өткен жылға бұл бап бойынша тергеу органдарымен 700-ге жуық қылмыстар анықталған болатын. Осыған орай, жеке тұлғаға келтірілген шығынның мөлшері 10 есеге, ал мемлекетке келтірілген шығынның мөлшерін 20-есеге көтеру ұсынылуда, және осы нормалар өткен жылыда іс-әрекет жасаған болса қылмыстық ізге түсу аясын, 500-ге жуық адам түспес еді. Жалпы алғанда, Бас Прокуратураның есебі бойынша, Парламентке енгізілген

өзгертулер жылына қылмыстық қудалауға түскен 650-ге жуық адам санын қысқартады, және экономикалық саладағы қылмыстардың 90 пайызын қамтиды. Бұған қоса қосымша айыппұлды бас бостандығынан айырумен ауыстыру ұсынылады. Сонымен қатар, 2011-2015 жылдарға Әділет органдарымен жүзеге асырылатын азаматтардың құқықтық мәдениеті мен кәсіби заң көлеміне қол жеткізуді қамтамасыз етудің сапасын арттыру көзделіп отыр. Ал «Электрондық үкімет» мәселесін дамыту мақсатында заңнамаларға енгізілген өзгертілер мен де келісуге болады. Мысалы, 2010 жылдың 15-ші қазанынан бастап еліміздің нотариустары өз әрекеттерін электрондық жүйеде Біріңғай Ұлттық хабарламалар жүйесінде (БҰХЖ) жүзеге асыратын болды. Оларға мемлекеттік база мәліметтері қол жетімді болды. Олар «Жылжымайтын мүлік регистрі», «Заңды тұлғалар», «Жеке тұлғалар», «Загс». БҰХЖ-ны нотариустардың пайдалануы, жеке, заңды тұлғалар жөнінде, олардың жылжыйтын, жылжымайтын мүліктері жөнінде, сондай-ақ жер телімдері мен оларды тіркеу құжаттары жөнінде нақты және өзекті мәліметтерді алуға мүмкіндік тудырады. Бұл клиенттер жағынан болсын өздерінің тарапынан болсын жасалған келісім-шарттарды толығымен қуәландыра алады. Қазіргі таңда Қазақстан Республикасы Әділет Министрлігімен көлік құралдарын жүргізуге сенім құқығын берудің үрдісін қысқарту туралы жұмыстар жүргізілуде. Біріңғай Ұлттық мәліметтер жүйесінде «Ішкі Істер Министрлігі үшін жұмыс кабинетін» құру жөнінде шаралар қолдануда. Мұндай жағдайда нотариустардың берген сенім хаттары автоматты түрде Ішкі Істер Министрлігінің мәліметтер базасына түсіп отырады. Осыған орай аталған сенімхатты жол қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында өкілетті органдарда тіркеу және жеке тұлғалардың жол полициясы органдарына келу қажеттіліктері жойылады. Мұндай жүйені орнату 2012 жылға жоспарланып отыр. 2011 жылы Қазақстан Республикасы Әділет Министрлігімен заңнамаларды жетілдіруге байланысты қыруар жұмыстар жүргізілуде. Жекелеп алғанда, қабылданған заңнамаларға мемлекеттік органдармен мониторинг жариялау тәртіптерін заңдастыру жүзеге асырылуда. Бұрын соңды мониторинг тек заңға сәйкес актілерге байланысты ғана жүзеге асырылатын. Әділет министрлігінің жанындағы мемлекеттік органдарға қатысты заңды қызметтер координациялық кеңесі барлық деңгейдегі нормативтік құқықтық актілерді құқықтық мониторингілеуді дамытудың жүйесі мен жағдайын талқыланды. Осы аталған шаралардың барлығы да 21 ғасырдағы еліміздің тәуелсіз, нық құрылымының дамуының сенімді негіздерін қалыптастырады деген ойдамыз.

1. *Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. 29.01.2010 г. «Новое десятилетие – Новый экономический подъем – Новые возможности Казахстана» // Каз. Пр. 30.01.2011 г.*

2. *Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. 28.01.2011 г. ПОСТРОИМ БУДУЩЕЕ ВМЕСТЕ! // Каз. Пр. 29.01.2011 г.*

3. *О мониторинге НПА. // ЮГ 11.11.2011 г. Пресс-служба Министерства юстиции РК.*

Резюме

Публикация имеет актуальный характер в контексте сложившихся реалий на постсоветском пространстве и задач поставленных перед Министерством юстиции РК.

Resume

The publication is of actual nature within the current circumstances on the Post Soviet territory and targets set out for the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МИНИСТЕРСТВА ЮСТИЦИИ РК ПО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

К.Т. Ракишев – старший преподаватель кафедры уголовно правовых дисциплин
Института права и экономики

На современном этапе развития Казахстана чрезвычайно актуализировалась проблема совершенствования законодательства, что обусловлена рядом причин объективного характера с момента принятия Конституционного закона «О государственной Независимости Республики Казахстан» от 16 декабря 1991 года, в Казахстане прошел свой тернистый путь развития, но свой 20-летний юбилей независимости республика отмечает значительными успехами государственного строительства. В результате реализации собственной модели обеспечения межэтническо-межконфессионального согласия и толерантности, патриотизма народа Казахстана достигнуты внутривнутриполитическая стабильность и устойчивый социально-экономический рост страны.

Благодаря выверенной внутренней и внешней политике Казахстану удалось преодолеть все сложности и испытания транзитного периода суверенного государственного развития, избежав политических и социально-экономических потрясений и выйти на траекторию устойчивого роста и прогресса. Казахстан создал собственную модель политического устройства, учитывающую национальные интересы и мировые тенденции политического развития. Приверженность общепризнанным принципам международного сотрудничества, отказ от оружия массового поражения, шаги по углублению интеграционных процессов нашли признание во всем мире.

Свидетельством высокого авторитета Казахстана на международной арене стало председательство страны в ОБСЕ и ОИС, влиятельнейших международных организациях современности, проведение после длительного перерыва саммита ОБСЕ в Астане в 2011 г. Принятая по итогам форума Астанинская декларация внесла в мировую политику новое понимание безопасности и сотрудничества, отраженное в понятиях «евразийская безопасность» и «Дух Астаны». За годы независимости в республике осуществлены глубокие экономические, политические и социальные реформы. Казахстан сегодня выступает автором глобальных и региональных инициатив, заслуживших общественное признание и уважение всего международного сообщества. В результате конституционной эволюции и поэтапного реформирования правовой системы в стране сформирована сбалансированная и эффективная система государственной власти.

Казахстану удалось избежать социальных и этнических конфликтов.

В Казахстане успешно реализована программа перехода к рыночной экономике, сформированы и эффективно функционируют финансовая и банковская системы, институты развития и управления экономикой, создаются благоприятные условия для развития институтов гражданского общества и местного самоуправления, продолжается поэтапное совершенствование правовых основ функционирования политических партий, общественных объединений. Эти преобразования способствовали тому, что в Казахстане за годы независимости в десятки раз увеличился объем внутреннего валового продукта. Создаются необходимые условия для предпринимательской деятельности, гарантируется надежная правовая защита интересов бизнеса при одновременном повышении социальной ответственности перед государством. Сегодня Казахстан входит в группу ведущих стран, обеспечивающих мировую энергетическую и продовольственную безопасность. В настоящее время поставлены новые задачи по диверсификации экономики и ее переориентации на не сырьевой, высокотехнологичный путь, набирает темпы Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию.

В утвержденной Указом Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года №858 Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, акцент смещен на необходимость оптимизации структуры и функции правоохранительных органов в целях установления более эффективных организационно-управленческих механизмов и эффективного распределения соответствующих функций. При этом при проведении административной реформы в правоохранительных органах отмечена необходимость учета особенностей и специфики их деятельности, чтобы предпринимаемые меры не повлекли снижения правоохранительного потенциала, ослабления возможностей в противодействии преступности.

Согласно Стратегическому плану Министерства юстиции Республики Казахстан на 2011-2015 годы, утвержденного Правительством 8 февраля 2011 г. Миссия Министерства юстиции заключается в обеспечении эффективной правовой защитой всех граждан Казахстана, а совершенствование законодательства и обеспечение качественной нормотворческой деятельности обозначено как одно из шести ключевых направлений деятельности ведомства. Особую актуальность данное обстоятельство приобретает в связи с наступлением новой волны мирового экономического кризиса, но самое важное в связи с созданием Таможенного союза и дальнейшим переходом к Единому экономическому пространству, что в ближайшем будущем приведет к созданию Евразийского экономического союза, а это напрямую отвечает интересам Казахстана, так как более эффективно будет способствовать решению задач по формированию конкурентоспособной экономики.

Казахстан сегодня находится в авангарде интеграционных процессов в Центральной Азии, оказывает экономическое и политическое содействие странам региона, активно использует свое влияние в международных организациях в поддержку общерегиональных интересов.

В частности активную позицию в контексте интеграционных процессов Казахстан занимает в реализации своей транспортной политики. В сфере транспортного взаимодействия Казахстан разрабатывает мастер-план по развитию транспортно-логистической системы, которая предусматривает ускоре-

ние процедур таможенного и пограничного контроля для транзитных грузов и в целом создания благоприятного логистического климата. Мастер-план также будет предусматривать проработку вопроса оптимального распределения традиционных и поиска новых грузопотоков с выработкой экономически эффективных решений. Для решения поставленной задачи АО "Казахстан темир жолы", которое является одной из ключевых компаний фонда "Самрук-Казына", определено как интегрированный транспортно-логистический оператор", также Казахстан, в частности, намерен внедрить автоматизированную систему взвешивания грузовиков в движении на автомобильных дорогах республики. Эта мера позволит избежать многократных проверок и повторных взвешиваний грузового автотранспорта при следовании по транспортным коридорам страны, в результате скорость грузового сообщения по основным международным транспортным коридорам Казахстана повысится на 20%. Это позволит Казахстану к 2015 году повысить свой доход от транзита грузов до полутора миллиарда долларов. К примеру в 2010 году, транзит грузов по территории Казахстана составил 15 млн. тонн, из которых 14 млн было перевезено по железной дороге, общий доход от транзита составил около \$900 млн. (в 2010 году Автомобильным транспортом транзитировано 800 тыс. тонн, водным – 112 тыс. тонн через порт Актау. Транзитный воздушный трафик составил 131 самолето-км.) Планируется, что в 2015 году объем транзитных перевозок по территории РК будет составлять около 25 млн. тонн. Кроме того, Казахстан планирует открыть к 2015 году свыше 15 новых международных маршрутов, в том числе в ближайшей перспективе авиасообщение по маршруту "Алматы-Гонконг" и "Астана-Париж".

Глава государства в своем Послании народу Казахстана от 29 января 2010 года «Новое десятилетие – Новый экономический подъем – Новые возможности Казахстана» отмечал о важности оптимизации правоохранительной системы и построении четкой компетенции каждого государственного органа, а также о смещении акцентов в деятельности правоохранительной системы с внутриведомственных интересов на защиту прав граждан и интересов общества и государства. Президентом страны инициирована концепция новой модели госслужбы.

В январе 2011 года в республике вступил в силу закон о гуманизации уголовного законодательства, декриминализирующий, в том числе и 6 составов преступлений в области экономических правонарушений. В результате под действие гуманизации попало порядка 6 тысяч осужденных, при этом из мест лишения свободы подлежало освобождению 1109 человек,

При этом необходимо отметить о том, что некоторые принципы, заложенные в законодательстве, все еще имеют много общего с принципами, утвержденными еще в 50-60-е годы прошлого столетия и сегодня в условиях рыночной экономики, в условиях всеобщей гуманизации общества требуется иной алгоритм института назначения наказаний, поскольку как показывает практика в некоторых случаях наказания не соответствуют совершенному деянию. В связи с этим и был разработан законопроект, смягчающий ответственность бизнеса за экономические правонарушения и преступления малой и средней степени тяжести, учитывающий мнение бизнеса по его взаимоотношениям с контролирующими и правоохранительными органами, предусматривающий декриминализацию преступлений в экономической сфере, не представляющих большой общественной опасности. Главной целью законопроекта явилось ограждение казахстанского бизнеса от давления со стороны надзорных органов и стимулирование его дальнейшего развития. В свою очередь это приводит к необходимости расширения практики применения наказаний, не связанных с лишением свободы, и мерам, альтернативных аресту повышению имущественной ответственности за совершение экономических преступлений, применению больших штрафов.

Также данный законопроект позволяет более эффективно бороться с рейдерством, что также получило распространение в последние годы.

В целом новый законопроект разработан в целях дальнейшего развития малого и среднего бизнеса и продолжит государственную политику, заложенную уже вступившим в действие правовым актом. Главной новеллой законопроекта является стремление государства не прибегать к такой суровой мере наказания как лишение свободы лиц, совершивших экономические преступления, в случае добровольного возмещения ими сумм причиненного ущерба. Кроме этого, увеличиваются пороговые значения ущерба, незаконного дохода и иных показателей, при превышении которых наступает уголовная ответственность. На сегодня сумма пороговых значений за незаконное предпринимательство и банковскую деятельность, совершение сделок без намерения осуществлять предпринимательскую деятельность, неправомерные действия при банкротстве, преднамеренное и ложное банкротство, представление заведомо ложных сведений о банковских операциях и незаконное использование денежных средств в банках составляет порядка 500 месячных расчетных показателей. По восьми

этим статьям Уголовного кодекса в 10 раз повышается размер ущерба, причиненного гражданину, организации и государству. Эти меры позволят снизить количество фактов привлечения к уголовной ответственности. Помимо этого поправки коснулись и такого преступления, как лжепредпринимательство – согласно действующему законодательству, для привлечения к уголовной ответственности по этой статье необходимо причинение ущерба физическому лицу в 100 МРП, а организации или государству – в 1000 МРП, причем, только за прошлый год по данной статье органами расследования было выявлено более 700 преступлений. Предлагается в 10 раз увеличить сумму ущерба, причиненного физическому лицу, и в 20 раз – государству, и, если бы эти нормы действовали бы в прошлом году, в орбиту уголовного преследования не попало бы порядка 500 человек. В целом, по расчетам Генеральной прокуратуры РК, внесенные в парламент изменения приведут к снижению количества лиц, попадающих под уголовное преследование, ориентировочно на 650 человек в год, что затронет более 90% всех преступлений в экономической сфере. Помимо этого предлагается дополнительное использование штрафа как альтернативы лишению свободы.

Также одним из ключевых направлений развития Министерства юстиции на 2011-2015 годы в соответствии со Стратегическим планом развития является – Повышение качества государственных услуг, предоставляемых органами юстиции, правовой культуры граждан и обеспечение доступности к квалифицированной юридической помощи. В связи с чем согласно с внесенными изменениями в законодательство по вопросам развития "электронного правительства" нотариусы РК с 15 октября 2010 года регистрацию нотариальных действий производят в электронном реестре Единой национальной информационной системы (ЕНИС). Им предоставляется доступ к государственным базам данных – это "Регистр недвижимости", "Юридические лица", "Физические лица", "Загс". Использование ЕНИСа дает возможность нотариусам получить достоверную и актуальную информацию о физических, юридических лицах, об их движимом и недвижимом имуществе, а также о земельных участках, проверить действительность предоставляемых документов. Это предотвращает мошеннические действия не только со стороны клиентов, но и делает невозможным для нотариуса удостоверить сделку "задним" числом, осуществлять через своих помощников деятельность одновременно в нескольких офисах и вести так называемые "двойные" реестры.

В настоящее время Министерством юстиции Республики Казахстан проводится работа по упрощению процедуры регистрации доверенностей на право управления транспортным средством. Так, принимаются меры по созданию "рабочего кабинета для Министерства внутренних дел" в Единой нотариальной информационной системе. В данном случае сведения о регистрации выданных нотариусом доверенностей будут автоматически поступать в базу данных Министерства внутренних дел. Таким образом, будет отсутствовать необходимость регистрации указанной доверенности в уполномоченном органе по безопасности дорожного движения и соответственно исключена необходимость явки граждан в органы дорожной полиции. Внедрение данной системы запланировано на 2012 год.

В 2011 году Министерством юстиции РК проведена огромная работа по совершенствованию законодательства, в частности, законодательному закреплению порядка проведения государственными органами мониторинга принятых законов. Ранее мониторинг осуществлялся только в отношении подзаконных актов. Координационный совет юридических служб государственных органов при Министерстве юстиции РК обсудил текущее состояние и перспективы развития правового мониторинга НПА всех уровней. Все эти меры в комплексе позволят заложить надежную основу построения сильного, независимого и динамично развивающегося Казахстана в XXI веке.

1. *Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. 29.01.2010 г. «Новое десятилетие – Новый экономический подъем – Новые возможности Казахстана» // Каз. Пр. 30.01.2011 г.*

2. *Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. 28.01.2011 г. ПОСТРОИМ БУДУЩЕЕ ВМЕСТЕ! // Каз. Пр. 29.01.2011 г.*

3. *О мониторинге НПА. // ЮГ 11.11.2011 г. Пресс-служба Министерства юстиции РК.*

Түйін

Мақала кенестік дәуірден кейінгі жағдайдың және ҚР Әділет Министрлігінің алдына қойған мақсаттарының жанаша өріс алуына байланысты өзекті.

Resume

The publication is of actual nature within the current circumstances on the Post Soviet territory and targets set out for the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan.

СОТ БИЛІГІ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ И ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫЕ ОРГАНЫ

УДК.343

СОТ БИЛІГІНІҢ БЕЛГІЛЕРІНЕ ҒАЛЫМДАРДЫҢ КӨЗҚАРАСЫМЕН ШОЛУ

Г.М. Адилшина – з.ғ.к., доцент, Заң факультетінің «Мемлекет және құқық теориясы» кафедрасы, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе мемлекеттік Университеті, Ақтөбе қаласы

Қазақстандағы сот билігінің қоғам мен мемлекеттік билік органдары арасындағы қарым-қатынастағы рөліне баға беру үшін оның айрықша мемлекеттік билік түрі екендігін анықтайтын өзіне тән ерекшеліктерін атап өткен жөн.

Біріншіден, сот билігі – мемлекетіміздің басқа билік салаларынан, яғни атқарушы және заң шығарушы билік тармақтарынан өкілеттіктері бойынша да дараланып тұр, демек, өз қызметінде тәуелсіз ері тек заңдарды ғана басшылыққа алады.

Екіншіден, сот билігінің басты мақсаты еліміздің заңдарына сай әділ шешімдер қабылдау болғандықтан, азаматтардың, жеке және заңды тұлғалардың бұзылған құқықтарын қорғауда шешуші рөлге ие.

Егер, басқа мемлекеттік органдардың құқық қорғау функциялары белгілі бір құзырет шегінен аспайтын болса, соттар әрбір тұлғаның тағдырына байланысты түпкілікті, тек заңға негізделген шешім қабылдау арқылы әлеуметтік әділдікті орнатады. Демек, сот билігінің тәуелсіз билік саласы болып құрылуының астарлы себебі де осында. Өйткені, соттардың тәуелсіздігі – азаматтардың бұзылған құқықтарын қорғау мен әділ шешім шығарудың кепілі.

Сонымен, сот билігі 1995 жылғы ҚР Конституциясы бойынша заң шығару және атқарушылық биліктен бөлінген және мемлекеттік биліктің дербес тармағын білдіреді [1]. «Қазақстан Республикасындағы сот жүйесі және судьялардың мәртебесі туралы» ҚР Конституциялық Заңының 1-бабының 2-тармағына сәйкес сот билігі Қазақстан Республикасының атынан жүзеге асырылады және азаматтар мен ұйымдардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғауға Республика Конституциясының, заңдарының, өзге де нормативтік құқықтық актілерінің, халықаралық шарттарының орындалуын қамтамасыз етуге қызмет етеді [2].

Тарихи деректерге шолу жүргізсек, Қазақстан Республикасы егемендік алғаннан бастап соттарға кез келген құқықтық мемлекетке тән өкілеттіктерді толық беру қажеттігі туындады. Сондықтан, соңғы жылдары сот билігінің проблемалары көптеген ғылыми жұмыстардың, әсіресе Ресей Федерациясы ғалымдарының зерттеу тақырыбына айналды. Осы ұғымның кейбір қырларын қазақстандық ғалымдар да өз жұмыстарында қарастырды.

К.Х. Халықовтың [3], Г.Ж. Сүлейменованың [4; 236 б.] жұмыстары сот билігі проблемаларын зерттеуге арналған. Сонымен қатар, сот билігі құбылысын зерделеуде Қазақстан ғылымының олқылықтарын толықтырған Қ.Ә. Мәмидің [5] монографиялық зерттеуі де жарық көрді. Бұл мән-жайлар «сот билігі» ұғымының құқық ғылымында жаңа санат болып табылуына және жақында – 80-жылдардың аяғы, 90-жылдардың басында зерттеле басталуына байланысты. Сонымен бірге, кеңес мемлекетінде мемлекеттік саясат шеңберінде теориялық тұжырым қалыптасқан, яғни соған сәйкес елде біртұтас бөлінбейтін мемлекеттік билік жұмыс істейді. Сондықтан, сот билігі мәселесі мемлекеттік биліктің дербес тармағы ретінде туындаған емес. Сот төрелігіне байланысты проблемаларға арналған ғылыми зерттеулерде сот – құқық қорғау органы жүйесінің бөлігі ретінде қарастырылды [6; 8 б.]. Құқықтық мемлекет қоғамындағы биліктерді бөлу теориясын мойындау сот билігінің мәнін зерттеуді бастауға негіз болды. Бұл ретте ғалымдар арасында ортақ пікір болмаған сот билігі ұғымын айқындау туралы мәселе маңызды болды [7; 6 б.]. Мәселен, М.В. Баглай сотты адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға, заңдылықты орнықтыруға арналған мемлекеттік биліктің тәуелсіз буыны ретінде ролін көрсете отырып, «Тәуелсіз сот билігі құқықтық мемлекеттің және конституционизмнің [8; 612-613 б.], халық бостандығының басты кепілі бола бастады» деп атап көрсетті. Осы көзқарасты В.И. Раученко, В.П. Кашенов, К.Ф. Гуценко және В.М. Ковалев және т.б. бөліседі [9; 27 б.]. Кейбір авторлар сот билігінің ұғымы мен мақсатын тек сот төрелігін жүзеге асырумен байланыстырады. Мәселен, У.Жекебаев және В.К. Бобров, сот билігі сот төрелігінде іске асырылады деп пайымдайды.

К.Х. Халықов, сот төрелігі ұғымын зерттеп, оны соңғысын сот билігі ретінде жеке (тар) және кең мағынада қарастырады. Сот билігінің мәні соттың сот төрелігін жүзеге асыру кезінде көрінеді. Алай-

да сот қызметін осы биліктің тек бір нысанын іске асыру болып табылатын бір сот төрелігін жүзеге асырумен ғана шектеуге болмайды. Алайда Қ.Ә. Мәми дұрыс ажыратқандай «сот билігі ұғымының мәнін және мазмұнын неғұрлым толық және айқын ашу үшін оның барлық белгілерін яғни мемлекет тетігінде оның ролі мен орнын, биліктің басқа тармақтарынан айырмашылығын көрсететін ерекшеліктері мен қырларын анықтау қажет» [5].

«Сот билігін, – дейді В.М. Савицкий, – құқықтық мемлекеттің негізгі құрылымдарының бірі ретінде азаматтық немесе құқықтық нормаларда көзделген нақты істерді қараумен шектеуге болмайды. Мұндай көзқарас өзін жояды. ... Қазіргі сот билігі бұрын әдетте құқық төрелігі деп аталғаннан бөлек, соттың сапалы жаңа функцияларға ие болуы нәтижесінде туындауы мүмкін» [10; 20 б.]. Сот төрелігі саласынан басқа сот билігі соттың басқа да функцияларды жүзеге асыруы кезінде іске асырылады, атап айтқанда:

- анықтау, алдын ала тергеу органдарының және прокурордың қабылдаған шешімдері мен іс-әрекеттерінде заңдылықтың бақылау;
- азаматтардың құқықтары мен заңмен қорғалатын мүдделерін қорғау туралы өтініштерді, сондай-ақ бұзылған құқықтарға және бостандықтарын бұзған іс-әрекеттер мен шешімдерге шағымдарды қарау;
- соттардың заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілерді қолдану тәжірибесін зерделеу және жинақтау;
- жеке қаулылармен мемлекеттік органдар мен ұйымдардың қылмыс жасауға ықпал еткен себептер мен жағдайларды жою жөніндегі шараларды келтіру;
- республика Жоғарғы Сотының жалпы отырысында сот тәжірибесі мәселелері бойынша нормативтік қаулыларды қабылдау;
- жоғары тұрған соттардың төменгі тұрған соттардың іс жүргізу әрекеттеріне сот қадағалауын жүзеге асыруы және т.б. [6; 9 б.].

Сот билігі істі қарау кезінде кімге тиесілі – нақты судьяға ма (немесе сот алқаларына) немесе сот мекемесіне ме деген сұрақ талқыға түсті. Б.А. Страшун және Л.А. Мишин «сот билігі құқық қоғамдық қатынастарға ықпал ету құралы ретінде барлық сот органдарының жиынтығына жүктелген, әрбір сот органы сот билігін ұстанушылар болып табылады» – деп есептейді [11; 296, 299 бб.]. В.Е. Чиркиннің пікірінше, «сот билігі сот мекемесіне емес, сот рәсімінде белгіленген талаптарға сәйкес істі қарайтын сот алқасына (немесе тек судьяға) тиесілі» [12; 195-196 бб.]. Осындай пікірді С.А. Пашин де айтады, яғни «сот билігі құқық қолдану және өз құзыреті шегінде істерді қарайтын органдарды білдіруші, заңдарды қолдану мәселелері бойынша басшылыққа алынатын түсіндірмелер беруші және істің соттылығын өзгерту туралы мәселелені шешуші құқық ретінде соттарға тиесілі. Жеке судья, егер ол соттың атынан әрекет жасай отырып, белгіленген іс жүргізу тәртібімен істі қараса немесе жекелеген мәселелерді шешсе, сот билігінің өкілеттігін іске асырады» [13; 3 б.].

2000 жылы 25 желтоқсанда қабылданған «Қазақстан Республикасындағы сот жүйесі және судьялардың мәртебесі туралы» ҚР Конституциялық Заңының, 1-бабында «Қазақстан Республикасында сот билігі тұрақты судьялар, сондай-ақ заңда көзделген жағдайларда және тәртіппен қылмыстық сот ісін жүргізуге тартылған алқа заседательдері арқылы соттарға ғана тиесілі», деп айқындап көрсетілген, талқылауларға нүкте қойды. Заң шығарушы сотты істі алқалық немесе жеке қарайтын сот билігі органы деп санайтынын көрсеткен жөн (ҚЖК-нің 7-бабының 1-тармағы).

Соттардың заң шығарушы билік органдарынан айырмашылығы заң шығармайды. Алайда олардың қызметі заңға тәуелді: сот Конституция мен заңның талаптарына (олардың нормаларын қолдануға және оларды басшылыққа алуға) бағынуға тиіс. Бұл ретте сот заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілерді дұрыс қолданумен қатар, олардың Конституцияға, сондай-ақ жалпы танылған халықаралық қағидаттар мен нормаларға сәйкестігі тұрғысынан да баға беруге тиіс. Олардың ҚР Конституциясына сәйкессіздігі жағдайында сот іс бойынша іс жүргізуді тоқтатуға және Конституциялық Кеңеске осы актіні конституциялық емес деп тану туралы ұсыныспен жүгінуге міндетті; осы арқылы соттар заң шығару процесіне белгілі бір әсерін тигізеді.

Өз кезегінде, заң шығарушылық билік органдары (соттарды ұйымдастыру және олардың қызметін регламенттейтін заңдарды қабылдаумен қатар) ҚР Парламенті Сенатының атынан:

- ҚР Жоғарғы Сотының судьялар корпусын қалыптастырады;
- судьяларды осы соттың лауазымынан босату туралы мәселені шешеді;
- ҚР Конституциясының 55-бабының 3-тармағында белгіленген жағдайларда судьяларды қылмыстық жауапкершілікке тартуға келісім береді және т.б.

Соттар мемлекеттік биліктің атқарушы органдар тармағынан айырмашылығы ұйымдастырушылық және атқарушылық-өкімгерлік қызметпен айналыспайды. Сонымен бірге, соттарға атқарушылық билік органдарын, сондай-ақ олардың лауазымды адамдарын осы органдардың іс-әрекеттері мен шешімдеріне шағымдарды қарау арқылы бақылау құқығы берілген. Өз кезегінде, атқарушы билік тармағының органы ретіндегі әділет министрлігі Конституциялық заңның 31-бабына сәйкес аудандық соттың төарағасы мен судьясына үміткерлерді Президентке ұсыну арқылы аудандық соттардың қызметін кадрлық қамтамасыз етуді жүзеге асыруға тиіс. Сонымен бірге, Әділет министрлігі мен оның басқармасы кез келген буындағы соттарға қатысты сот төрелігін жүзеге асыру бойынша олардың қызметін басқаратын және бақылайтын орган болып табылмайды. Олар судьялардың тәуелсіздігі және тек Конституция мен заңға бағыну әрі сот төрелігін атқару бойынша олардың қызметіне араласпау қағидатын қатаң сақтау жағдайында заңмен берілген функцияларды жүзеге асырады. Осылайша, сот билігі ҚР Конституциясында соттарға берілген билік ету өкілеттіктеріне байланысты тепе-теңдік пен ара салмақтар жүйесі арқылы олармен өзара іс-қимыл жасай отырып, заң шығарушылық және атқарушы биліктің шешімдеріне әсерін тигізеді. Осындай мәртебемен сотқа құқық мәселелері мен фактілерді шешуде көлемді құзырет берілген. 1995 жылғы Қазақстан Республикасы Конституциясының ережелеріне сүйене отырып, Қ.Ә. Мәми сот билігінің мынадай негізгі белгілерін бөліп көрсетеді:

Бірінші белгі – бұл билік конституциялық бекітілген біртұтас мемлекеттік биліктің тармағы болып табылады. Осыған байланысты оны мемлекеттік қызметтің түрі деп толық айқындауға болмайды, не көптеген мемлекеттік органдар билік тармағының (мысалы, Конституциялық Кеңес, прокуратура) табиғатына келе бермейтін қызметтерді орындайды.

Екінші белгі – сот билігінің тек арнайы мемлекеттік органдарға – Конституцияда белгіленген тәртіппен құрылған соттарға тиесілі.

Үшінші белгі – оны өз кезегінде Конституцияда көзделген тәртіппен құрылатын арнайы мемлекеттік органдарда құруда; сот алдында жеке міндеттері мен мақсаттарын қоюда және оларды жеке құзыреттерімен бөлуде, сондай-ақ мемлекеттік бюджеттен жеке қаржыландыруда көрінетін ұйымдастырушылық, функционалдық және қаржылық дербестікте ұсынатын сот билігінің тәуелсіздігі.

Осы биліктің тәуелсіздігі оның басқа мемлекеттік органдарға: Қазақстан Республикасының Президентіне, Қазақстан Республикасының Парламентіне, Қазақстан Республикасының Үкіметіне бағынбайтындығын білдіреді. Сонымен бірге абсолюттік, толық тәуелсіз соттар да болмайды, өйткені олар Қазақстан Республикасының Конституциясы мен басқа да заң актілерінің талаптарына бағынуға тиіс. Соттардың заңсыз шешімдерін тек сот күші жоя алады, ал басқа құрылымдар ондай құқықты иеленбейді.

Төртінші белгі – бұл мемлекеттің атынан сот билігін жүзеге асыруы: Қазақстан Республикасының атынан үкімдер мен соттардың өзге де шешімдерін жария ету (Қазақстан Республикасы Конституциясының 76-бабының 1-тармағы).

Бесінші белгі – сот төрелігін, яғни құқықтық даулар мен істерді қарауға байланысты жүзеге асыру.

Алтыншы белгі – осы билікті Конституция, заңдар, өзге де нормативтік құқықтық актілер, республиканың халықаралық шарттарының негізінде туындаған дауларға ғана қолдану. Сот мораль, діни, қызметтік әдеп нормаларын бұзуға байланысты жанжалдарды қарамайды және шешпейді.

Жетінші белгі – осы билікте оның қызметіне тән іс жүргізу (талап арыз ісін жүргізу, процесте айыптауға және қорғауға қатысу).

Сегізінші белгі – осы биліктің құқық қорғау сипаты, қызметінде осыған байланысты екі қыры бөлініп шығады: құқық пен заңның жалпы үстемдігін қамтамасыз ету, сондай-ақ азаматтар мен ұйымдардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғау.

Тоғызыншы белгі – оның шешімдерін мемлекеттің мәжбүрлеу күшімен қамтамасыз ету.

Жазылғандарды ескере отырып, сот билігін Қ.Ә. Мәми азаматтардың, мемлекет пен ұйымдардың құқықтарын, бостандықтарын және заңды мүдделерін қорғау мақсатында құқықтық даулар мен істерді шешу және оларға жүктелген басқа да міндеттерді орындау бойынша заңмен берілген өкілеттікпен Конституцияда көзделген тәртіппен құрылатын, ерекше іс жүргізу нысандарында жұмыс істейтін және мемлекеттің барлық аумағында міндетті сипаттағы шешімдерді шығару құқығы бар, оны мәжбүрлеу күшімен қамтамасыз ететін арнайы мемлекеттік орган ретінде мемлекеттің атынан іске асыратын, Конституцияда белгіленген біртұтас мемлекеттік биліктің тәуелсіз тармағы ретінде айқындайды [5].

Сонымен қатар, ғалым В.И. Швецов сот билігінің мынадай белгілерін көрсетеді:

- 1) оны арнайы мемлекеттік органдардың жүзеге асыруы;
- 2) оның біртұтас сот жүйесін құрайтын соттарға тиесілілігі;

- 3) қоғамда тиісті құқықтық режимді қамтамасыз ету;
- 4) оны түрлі құқықтық нысандармен жүзеге асыру;
- 5) оны іс жүргізу заңдарының негізінде және қатаң жүзеге асыру;
- 6) құқық қорғау органы болып табылатын соттың тәуелсіздігі, дербестігі және оқшаулығы;
- 7) айрықшалығы;
- 8) сот өкілеттігінің биліктік сипаты;
- 9) сот талаптарының орындалуын қамтамасыз ету және оның шешімдерін мемлекеттің күшімен орындау [14; 27-33 бб.].

Басқа зерттеушілер сот билігінің ұйымдастырушылық, әмбебаптық және мәндік сипаттағы, сондай-ақ оны жүзеге асыратын лауазымды адамдарының жоғары біліктілігі сияқты белгілерді атайды. Осылайша, тәуелсіз және кәсіпқой сот билігі қылмыстық, азаматтық және заңмен белгіленген барлық істер мен құқық және фактілер туралы дауларды қарауға және шешуге бағытталған сот ісін жүргізу нысандары саласында соттың биліктік өкілеттігі мен мүмкіндігін білдіреді. Оның үстіне, соңғы уақытта сот қызметі мен дербестігін ұйымдастыруда көп нәрсе жасалды және жасалуда. Олардың материалдық базасы нығаюда, материалдық ынталандыру айтарлықтай өсті [15; 28 б.].

Қазақстан Республикасында сот билігі шындыққа айналды. Бұл біздің мемлекеттілігіміздің дамуындағы басты жетістіктердің бірі. Бүгінде сот билігі мемлекеттік биліктің барлық қажетті атрибуттарына ие. Ол оны мемлекетті тұрақтандырушы күшке айналдырды, қоғамды әлеуметтік тартыстардан қорғайды. Оған басқа органдар мен адамдардың іс-әрекеттері мен шешімдерінің заңға сәйкестігін тексеріп қана қоймай, сол нормативтік актілердің құқықтық мазмұнына да бақылауды жүзеге асыру құқығы берілген. Норманы бақылауды жүзеге асыру – соттардың заң шығарушы және атқарушы биліктің іс-әрекеттері мен шешімдеріне белсенді әсер етудің, оларды «теңдестірудің» заңдық мүмкіндігін білдіретін сот билігі өкілеттіктерінің тұжырымды жаңа түрі.

1. ҚР Конституциясы, 30.08.1995 ж. (07.10.2007 ж өзгертулер мен толықтырулармен).
2. «Қазақстан Республикасындағы сот жүйесі және судьялардың мәртебесі туралы» 2000 жылғы 25 желтоқсандағы №132-ІІ Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы // *Казахстанская правда*. – 2000. – 30 желтоқсан.
3. Халиков К.Х. *Проблемы судебной власти в РК*. – Алматы, 1995.
4. Сулейменова Г.Ж. *Суд и судебная власть в Республике Казахстан*. – Алматы, 1994. – 236 б.
5. Мами К.А. *Становление и развитие судебной власти в Республике Казахстан*. – Астана: Елорда, 2001.
6. Сулейменова Г.Ж. *Суд и судебная власть в Республике Казахстан*. – Алматы, 1994. – 8, 9 бб.
7. *Комментарий к Федеральному конституционному закону «О судебной системе РФ» / В.И. Радченконың редакциялығымен*, – М., 1998. – 6 б.
8. Баглай М.В. *Конституционное право Российской Федерации*. – М., 1998. – 612-613 бб.
9. Гуценко К.Ф., Ковалев М.А. *Правоохранительные органы*. – М.: *Зерцало*, 1997. – 27 б.
10. Савицкий В.М. *Организация судебной власти в РФ*. – М., 1997. – 20 б.
11. *Конституционное (государственное) право зарубежных стран // Б.А. Страшунның редакциялығымен*. – М., 1996. – 296, 299 бб.
12. Чиркин В.Е. *Конституционное право зарубежных стран*. – М., 1997. – 195, 196 бб.
13. Палеев М.С., Пашин С.А., Савицкий В.М. *Закон о статусе судей в РФ*. – М., 1994. – 3 б.
14. *Судоустройство и правоохранительные органы в Российской Федерации / В.И. Швецовтың жалпы редакциялығымен*, – М., 1997. – 27-33 бб.
15. Кальсин И. *Свобода слова и правосудие. Жинақта: Журналист у судебного барьера*. – Алматы, 2001. – 28 б.

Резюме

В статье рассматриваются признаки судебной власти взглядом ученых.

Resume

The article examined signs of department judicial by the look of scientists.

**ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ СУДОПРОИЗВОДСТВА С УЧАСТИЕМ
ПРИСЯЖНЫХ ЗАСЕДАТЕЛЕЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН**

А.Е. Жумабекова – магистрант 2-го года обучения, Университет им. Д.А. Кунаева,
С.П. Вареникова – к.ю.н., доцент, научный руководитель

Для осуществления государственной власти в отправлении правосудия важную роль играет участие представителей общественности. Поэтому привлечение граждан к отправлению правосудия является чертой, присущей демократическому государству. Оно позволяет обеспечить и другую существенную характеристику правосудия – коллегиальность, повышающую уверенность в правильности и справедливости принятого судом решения. Естественное право человека быть судимым судом равных, судом своих сограждан является началом правосудия с участием народных представителей. В общественном сознании представление о справедливом суде дает именно его форма с участием представителей общественности. Кроме того, привлечение представителей общественности к отправлению правосудия является важным фактором, формирующим общественное правосознание.

Введение в уголовное судопроизводство нового для казахстанского права института «присяжных заседателей» и отправлении правосудия с их участием, прежде всего, основывается на положении Конституции Республики Казахстан: «В случаях, предусмотренных законом, уголовное судопроизводство осуществляется с участием присяжных заседателей» [1]. Спустя два года после закрепления в Конституции суда присяжных в качестве формы осуществления судебной власти по уголовным делам, в ст. 1 (п. 1) Конституционного закона РК «О судебной системе и статусе судей в РК» появились нормы следующего содержания: «Судебная власть в РК принадлежит только судам в лице постоянных судей, а также присяжных заседателей, привлекаемых к уголовному судопроизводству, в случаях и порядке, предусмотренных законом» [2]. Дальнейший анализ Конституционного закона показал, что еще одно положение имеет отношение к рассматриваемому институту, а именно в ст. 25 (п. 2) говорится: «Никто не вправе вмешиваться в осуществление правосудия и оказывать какое-либо воздействие на судью и присяжных заседателей. Такие действия преследуются по закону».

Но самым важным направлением для дальнейшего развития судебной реформы явились положения Концепции правовой политики Республики Казахстан от 20 сентября 2002 года о возможности осуществления уголовного судопроизводства с участием присяжных заседателей как гарантия защиты прав граждан в уголовном процессе. После вышеуказанных подготовительных предписаний был принят Закон Республики Казахстан от 16.01.2006 N121-3 "О присяжных заседателях", который регулирует общественные отношения, связанные с участием присяжных заседателей в уголовном судопроизводстве, определяет правовой статус, гарантии независимости, правовые, экономические и организационные основы обеспечения деятельности присяжных заседателей [3].

Для более расширенного и углубленного внедрения в законодательство Республики Казахстан института присяжных заседателей в стране были созданы Специализированные межрайонные суды по уголовным делам, которые непосредственно рассматривают дела об особо тяжких преступлениях, за исключением дел о преступлениях, предусмотренных ст.ст. 165, 166, 167, 168 (частью первой), 169, 233 (частями третьей и четвертой) Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее УК РК). В их число входят и дела о применении принудительных мер медицинского характера к лицам, совершившим указанные действия в состоянии невменяемости либо заболевшим душевной болезнью после их совершения.

Так как в законодательстве Республики Казахстан институт присяжных заседателей является сравнительно новым, судебные органы сталкиваются с определенными трудностями при подготовке уголовного дела к рассмотрению. В ст. 7 п. 1 пп. 1 Закона РК «О присяжных заседателях» указано, что предварительный запасной список кандидатов в присяжные заседатели местный исполнительный орган области (города республиканского значения, столицы) составляет в месячный срок со дня получения представления председателя областного или приравненного к нему суда о количестве кандидатов в присяжные заседатели от числа граждан, постоянно проживающих в областном центре (городе республиканского значения, столице). Несмотря на это требование закона, акимат г. Алматы не всегда представляет список постоянно проживающих граждан города. На практике суда после отправления извещения кандидатам в присяжные заседатели по уголовным делам выясняется, что некоторых лиц уже давно нет в живых, иные проживают за пределами республики, другие – относятся к госслужащим.

В силу ст. 550 ч. 5 УПК РК кандидатам в присяжные заседатели, включенным в предварительный

список, не позднее, чем за семь суток до начала судебного разбирательства, вручаются извещения с указанием даты и времени прибытия в суд. Однако отдел материально-технического обеспечения Администратора судов г. Алматы несвоевременно пополняет авансовую книжку суда, в результате чего в нарушение требований настоящей нормы извещения отправляются поздно. В связи с поздним вручением извещения кандидаты в присяжные заседатели не являются на судебное заседание.

Граждане, получившие извещение, обязаны явиться в суд для участия в процедуре отбора присяжных заседателей (ст. 550 ч. 6 УПК РК). По причине правовой неграмотности либо неуважения к суду граждане не являются на судебное заседание. Как правило, из 100-125 приглашенных на судебный процесс являются не более 40 человек. Все это приводит к отсутствию кворума присяжных заседателей [4].

Что касается процессуальной стороны рассмотрения дела, то стороны не вправе без разрешения председательствующего упоминать в суде с участием присяжных заседателей о существовании исключенных из разбирательства дела доказательств, ссылаться на них для обоснования своей позиции. Судья не должен знакомить присяжных заседателей с фактическими данными, недопустимыми в качестве доказательств (ст. 560 ч. 3 УПК РК). Это означает, что в присутствии присяжных заседателей не исследуются фактические данные, полученные с применением пытки, насилия, угроз, обмана, а равно иных незаконных действий (ст. 116 ч. 1 п. 1 УПК РК) [6]. Однако подсудимые и их адвокаты требуют, чтобы именно вышеуказанные обстоятельства были исследованы в присутствии присяжных заседателей, пытаясь доказать, что все признательные показания в ходе предварительного следствия даны ими под угрозой, давлением или другими незаконными методами ведения следствия.

Также проблемным вопросом казахстанской модели суда с участием присяжных заседателей является то, что для принятия окончательного решения судья вместе с присяжными идет в совещательную комнату, перед удалением в нее председательствующий обращается к присяжным заседателям с речью, разъясняя, на чем держится обвинение, какие позиции выдвинул прокурор, какие аргументы он приводит в качестве доказательств. Однако, в совещательной комнате он должен опять повторить свою речь.

Итак, сущность и особенность суда с участием присяжных заседателей заключается в том, что именно эта процессуальная конструкция судопроизводства обеспечивает более глубокую реализацию таких принципов уголовного процесса, как независимость судей, состязательность и равноправие сторон, презумпция невиновности и т.п. Именно поэтому в суде с участием присяжных заседателей разрушено присущее инквизиционному типу процесса единства суда и обвинения, более полно, по сравнению с традиционным порядком судебного разбирательства, реализованы принципы уголовного судопроизводства. Введение суда присяжных требует детальной регламентации порядка организации состава присяжных и всех стадий судебного разбирательства, решения многих других организационных, методических и, конечно, материальных вопросов. На современном этапе Республика Казахстан совершенствует и развивает правовую и судебную системы, где институт присяжных заседателей должен обрести весомую роль в решении задач гуманизации уголовного процесса и достижения целей правосудия.

1. Конституция Республики Казахстан, принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.02.2011 г.) сайт zakon.kz.

2. Конституционный Закон Республики Казахстан «О судебной системе и статусе судей в РК» от 25.12.2000 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.02.2012 г.) сайт zakon.kz.

3. Закон Республики Казахстан от 16.01.2006 N 121-З "О ПРИСЯЖНЫХ ЗАСЕДАТЕЛЯХ" (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.02.2012 г.).

4. Из интервью председателя специализированного межрайонного суда по уголовным делам Б.Мамытова.

5. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13.12.1997 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 15.02.2012 г.).

Түйін

Мақалада мәжіліскерлердің қатысуы бар соттың қазіргі күйінің жеке заңға сүйенген сұрақтар қарастырылған, мәжіліскерлерде кандидаттардың тізімін құрастыруы, қылмыстық іс бойынша жағдайлар, жататын дәлелдеулерден ретсіз дәлелдер шығаруға керек туралы

Summary

Modern problems of the court with participation oath assessors in Kazakhstan are discovered in this article, particularly, order of forming of slate in oath assessors, it is necessary to exclude impermissible proofs from circumstances subject to proving in criminal business.

ҚР СОТ БИЛІГІНІҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Е.Алтынбеков – Құқық және экономика институтының 4-курс студенті,

Б.К. Ильясова – з.ғ.к., ғылыми жетекші

Мемлекетіміздегі билік тармақтарының ішіндегі сот билігі тәуелсіздігі қағидасын жүзеге асырудың жаңа кезеңі Кеңес Одағының тарауы мен Қазақстан Республикасының тәуелсіздік алуымен тұспа-тұс келді. Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» – деп көрсетілген. Ал осы Ата Заңымызда көзделген қоғамды құру үшін мемлекеттік биліктегі сот саласымен қатар өзге де құқық қорғау органдарын қамтитын бүкіл әділет жүйесін тұтастай реформалау қажеттілігі туындады. «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» заңының 1-бабының 2-тармағына сәйкес «Сот билігі Қазақстан Республикасының атынан жүзеге асырылады және азаматтар мен ұйымдардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғауға, Республика Конституциясының, заңдарының өзге де нормативтік құқықтық актілерінің, халықаралық шарттарының орындалуын қамтамасыз етуге қызмет етеді» – делінген. Демек, заңның өзінде сот билігінің негізгі екі мақсаты көрсетіліп отыр. Біріншісі, азаматтар мен ұйымдардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғауға бағытталса, екіншісі, Республика Конституциясының, заңдарының өзге де нормативтік құқықтық актілерінің, халықаралық шарттарының орындалуын қамтамасыз етуді мақсат етіп қояды. Сот жүйесі құқықтық мемлекеттің ең негізгі органдарының бірі болып табылады. Сондықтан сот билігі әрбір құқықтық мемлекеттің Конституциясында көрсетілуі керек. Ата заңымызда көрсетілгендей «Республикада мемлекеттік билік біртұтас, ол Конституция мен заңдар негізінде заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтарына бөліну, олардың тежемелік әрі тепе-теңдік жүйесін пайдалану арқылы, өзара іс-қимыл жасау принципіне сәйкес жүзеге асырылады» – делінген. Бұл билікті бөлу теориясы барлық демократиялық мемлекеттердің Конституцияларында көрсетілген. Билікті бөлу тұжырымдамасының тарихына келетін болсақ, оның классикалық теориясын француз ағартушысы, ойшылы, философ Ш.Л. Монтескьенің еңбектерінен көре аламыз. Ш.Л. Монтескье биліктің үш тармағын «...Заң шығарушы билік, халықаралық құқықтар мәселесін атқаратын және азаматтардың құқықтары жөніндегі мәселесін атқаратын билік», – деп бөліп қарайды. Ата заңымызда сот билігінің конституциялық негіздері көрініс тапқан. Е.Қ. Қаржаубаев бұларды былайша топтастырып қарайтырады:

1. Сот билігін мемлекеттік биліктің бір тармағы ретінде бекіту (3-баптың 4-тармағы);
2. Тікелей сот арқылы адамдардың, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау (баптар: 13-баптың 2-тармағы, 14-16 бб., 25-бап, 26-бап).
3. От органы мен оның құқықтық мәртебесі (75-баптың 1-4 тармақтары, 76-баптың 1-тармағы, 81-бап).
4. Судьялардың құқықтық мәртебесін бекітетін негіздер (79-бап, 77-баптың 1-тармағы).
5. Сот билігін жүзеге асыру нысаны есебінде белгіленген норма (75-баптың 2-тармағы).
6. Сот әділдігін жүргізу принципі (77-баптың 3-тармағы).
7. Соттарды қаржыландыру негіздері (80-бап) [1].

Республикада мемлекеттік билік біртұтас, ол Конституция мен заңдар негізінде заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтарына бөліну, олардың тежемелік әрі тепе-теңдік жүйесін пайдалану арқылы, өзара іс-қимыл жасау принципіне сәйкес жүзеге асырылады. Демек, бірінші топ бойынша биліктің әрбір тармақтары өз құзыретіне байланысты бір-біріне тәуелсіз және бұл тармақтар тек өз қызметіне тиесілі ісін атқарған жағдайда демократиялық қоғам деп айтуға болады. Яғни мемлекеттік билік біртұтас. Демократиялық қоғамдағы биліктің қайнар көзі – халық. «Мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы – халық» деп Ата Заңымызда бекітілген. Ал халық болса билікті тікелей референдум және еркін сайлау арқылы жүзеге асырады немесе өз билігін жүзеге асыруды мемлекеттік органдарға беру арқылы басқару ісіне араласады. Сот билігін жүзеге асыруға халық заңмен көзделген реттерде алқаби ретінде қатысу арқылы қатысады. Қысқасы, халық өз билігін жүзеге асыруды биліктің тармақтарына жүктейді. «Тәуелсіз сот – бұл біздің қоғамды құруда құлшынып отырған құқықтық мемлекетті жүзеге асыру кепілі» [2], – деп В.Ф. Яковлев өзінің пікірін айтады.

Тікелей сот арқылы адамдардың, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау (баптар: 13-баптың 2-тармағы, 14-16 бб., 25-бап, 26-бап). Әркімнің өз құқықтары мен бостандықтарының сот арқылы қорғалуына құқығы бар, яғни кез-келген адам құқықтарының бұзылғандығын білген болса немесе осындай ойда болса, ол адам сот арқылы бұзылған құқығын қалпына келтіруге құқығы бар және сот осы іс бойынша тиісті әрі әділетті түрде шешім шығаруға тиіс.

Сот органдары және оның құқықтық мәртебесі (75-баптың 1-4 тармақтары, 76-баптың 1-тармағы, 81-бап). Ата Заңымызда «Қазақстан Республикасында сот төрелігін тек сот қана жүзеге асырады» – деп көрсетеді. Демек, баптың аясында көріп отырғанымыздай басқа қандай да бір орган болмасын сот билігін жүзеге асыруға ешбір құқысы жоқ. Сот төрелігі - адам мен азаматтың, мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдардың, лауазымды адамдардың аса маңызды құқықтары мен заңды мүдделерін жүзеге асыруға тікелей қатысы бар құқық қорғау қызметінің функциясы [3]. Сот билігі сотта іс жүргізудің азаматтық, қылмыстық және заңмен белгіленген өзге де нысандары арқылы жүзеге асырылады. Сот әділдігі сот мәжілісінде, біріншіден, азаматтық істерді қарау және шешу болса, екіншіден, қылмыстық істерді қарау, сотталушының кінәсі бар жоқтығы туралы мәселені анықтау, кінәлі адамдарға жаза қолдану немесе кінәсіздерді ақтау жолымен жүзеге асырады.

Сот билігі істі қарау кезінде кімге тиесілі – нақты судьяға ма әлде сот мекемесіне ме деген сұрақ талқыға түскен болатын. Б.А. Страшун және Л.А. Мишин «сот билігі құқық қоғамдық қатынастарға ықпал ету құралы ретінде барлық сот органдарының жиынтығына жүктелген, әрбір сот органы сот билігін ұстаушылар болып табылады» - деп есептейді. Ал С.А. Чиркиннің пікірінше, «сот билігі сот мекемесіне емес, сот рәсімінде белгіленген талаптарға сәйкес істі қарайтын сот алқасына тиесілі». Осы пікірді С.А. Пашин де айтады, яғни «сот билігі құқық қолдану және өз құзыреті шегінде істерді қарайтын органдарды білдіруші, заңдарды қолдану мәселелері бойынша басшылыққа алынатын түсіндірмелер беруші және істің соттылығын өзгерту туралы мәселені шешуші құқық ретінде соттарға тиесілі. Жеке судья, егер ол соттың атынан әрекет жасай отырып, белгіленген іс жүргізу тәртібімен істі қараса немесе жекелеген мәселелерді шешсе, сот билігінің өкілеттігін іске асырады» [4]. Алайда, «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» заңның 1-бабында «Қазақстан Республикасында сот билігі тұрақты судьялар, сондай-ақ заңда көзделген жағдайларда және тәртіппен қылмыстық сот ісін жүргізуге тартылған алқа заседательдері арқылы соттарға ғана тиесілі» – деп, бұл мәселені шешіп берді.

Судьялардың құқықтық мәртебесін бекітетін негіздер (79-бап, 77-баптың 1-тармағы). Судьялардың тәуелсіздігінің қамтамасыз етудің негізгі кепілі, олардың дербестігі болып табылады. Судьяның тәуелсіздігі судьялардың орнынан ауыспайтындығы, оған ешкімнің тиіспеушілі, олардың өмір бойына тағайындалуымен қамтамасыз етіледі [5]. Судья Конституциямызға сәйкес «Судья сот төрелігін іске асыру кезінде тәуелсіз және Конституция мен заңға ғана бағынады». Демек, судья ешкімге есеп бермейді, істі шешу барысында өзінің құқықтық білімі мен ішкі сеніміне және заңдарға сүйене отырып шешеді. Судья қызметіне қойылатын талаптар Ата Заңымызға былайша көрініс тапқан: «Республиканың жиырма бес жасқа толған, жоғары заң білімі, заң мамандығы бойынша кемінде екі жыл жұмыс стажы бар және біліктілік емтиханын тапсырған азаматтары судья бола алады. Республика соттарының судьяларына заң бойынша қосымша талаптар белгіленуі мүмкін». Ресей Федерациясы Конституциясының 119-бабына сәйкес «Ресей Федерациясының жиырма бес жасқа толған, жоғары заң білімі бар және заң мамандығы бойынша кемінде бес жыл жұмыс стажы бар азаматы судья бола алады» – деп көрсетілген. Ата заңымызда көрсетілген судья қызметіне кандидаттарға қойылатын жас мөлшері талабы қаншалықты тиімді? Біздің пікірімізше, әділеттіліктің жаршысы болған судьяға қойылар талаптың жоғары болғаны дұрыс деп ойлаймыз. Себебі, жиырма бес жасқа толған адамның өмірлік тәжірибесінің де, біліктілігінің де, жұмыс стажының да аз болатыны заңды. Сол себепті, судьяларға қойылатын жас мөлшері талабын 35 жасқа көтеру тиімді деген пікірдеміз. Сонымен қатар, елімізде судьяны өмір бойына тағайындау бекітілген. Бұл судьялардың тәуелсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған. Сондай-ақ судьяларды бірінші рет барынша қысқа мерзімге тағайындап, содан кейін барып оларды тұрақты мерзімге тайындау жөнінде айтылуда. Мысалы, 1992 ж. 28 маусымдағы «Ресей Федерациясындағы судьялардың мәртебесі туралы» РФ заңының 11-бабына сәйкес аудандық халықтық соттардың судьялары, гарнизондардың (армия, флотилия, құрамалар) әскери соттары судьялары бірінші рет үш жыл мерзімге тағайындалады, бұл мерзім аяқталғаннан кейін сол лауазымға шексіз мерзімге тағайындалуы мүмкін [6]. Ғ.Сапарғалиев «судьялардың өкілеттіктерінің өмір бойылығын 10 жылдық мерзімге ауыстыру қажет. 10 жыл мерзім өткеннен кейін қайта аттестациялау жүргізіледі. 20 жыл мінсіз қызмет еткеннен кейін ғана өмір бойы мерзіміне тағайындауға болады» – деген пікірді айтады [7].

Сот билігін жүзеге асыру нысаны (75-баптың 2-тармағы). «...Заңда көзделген жағдайларда қылмыстық сот ісін жүргізу алқабилердің қатысуымен жүзеге асырылады». Яғни қылмыстық іс-жүргізу заңнамасының талаптарына сәйкес күрделі істерді қарауды жүзеге асырады. Алқабилер – сотталушы

мен айыпталушының ісін қарауда, заңда көрсетілген нормаларға сүйенбей-ақ, істің мән-жайын толығымен қарай отырып «вердикт» шығарады [8].

Заңды қолданған кезде судья төмендегі принциптерді басшылыққа алуға тиіс:

1) адамның кінәлі екендігі заңды күшіне енген сот үкімімен танылғанша ол жасалған қылмысқа кінәлі емес деп есептеледі;

2) бір құқық бұзушылық үшін ешкімді де қайтадан қылмыстық немесе әкімшілік жауапқа тартуға болмайды;

3) өзіне заңмен көзделген соттылығын оның келісімінсіз ешкімнің өзгертуіне болмайды;

4) сотта әркім өз сөзін тыңдатуға құқылы;

5) жауапкершілікті белгілейтін немесе күшейтетін, азаматтарға жаңа міндеттемелер жүктейтін немесе олардың жағдайын нашарлататын заңдардың кері күші болмайды. Егер құқық бұзушылық жасалғаннан кейін ол үшін жауапкершілік заңмен алынып тасталса немесе жеңілдетілсе, жаңа заң қолданылады;

6) айыпталушы өзінің кінәсіздігін дәлелдеуге міндетті емес;

7) ешкім өзіне-өзі, жұбайына (зайыбына) және заңмен белгіленген шектегі жақын туыстарына қарсы айғақ беруге міндетті емес. Діни қызметшілер өздеріне сеніп сырын ашқандарға қарсы куәгер болуға міндетті емес;

8) адамның кінәлі екендігі жөніндегі кез келген күдік айыпталушының пайдасына қарастырылады;

9) заңсыз тәсілмен алынған айғақтардың заңды күші болмайды. Ешкім өзінің жеке мойындауы негізінде ғана сотталуға тиіс емес;

10) қылмыстық заңды ұқсастығына қарай қолдануға жол берілмейді.

Соттарды қаржыландыру негіздері. Соттарды қаржыландыру, судьяларды тұрғын үймен қамтамасыз ету республикалық бюджет қаражаты есебінен жүргізіледі және ол сот төрелігін толық әрі тәуелсіз жүзеге асыру мүмкіндігін қамтамасыз етуге тиіс. Осы тұста Е.Қ. Қаржаубаев «...соттардың жергілікті бюджетке қосып жатқан үлесін еске ала отырып, азаматтық және шаруашылық даулар арқылы алынып жатқан баж салығының белгілі бір бөлігін (10%) соттардың материалдық-техникалық базасын жақсарту мақсаттарында жұмсаудың мүмкіндіктерін қарастырған жөн», – деген пікірді ұсынуда. Қорытындылай келе, құқықтық мемлекетті құру жолында әлі де болса көптеген іс-шараларды жүзеге асыру баршамыздың міндетіміз болып табылады.

1. Қаржаубаев Е.Қ. Қазақстан Республикасы сот билігінің құқықтық мәртебесі. Оқу құралы. – Алматы, 2006. – 32-33 бб.

2. Қаржаубаев Е.Қ. Қазақстан Республикасы сот билігінің құқықтық мәртебесі. Оқу құралы. – Алматы, 2006. – 34 б.

3. Алиев М.М. Қазақстан Республикасының сот жүйесі және құқық қорғау органдары. – Астана, 2004. – 24 б.

4. Алиев М.М. Қазақстан Республикасының сот жүйесі және құқық қорғау органдары. – Астана, 2004. – 16-17 бб.

5. Дьяченко С. А. Реформирование судебной системы Казахстана: реальность и перспективы.

6. Қаржаубаев Е.Қ. Қазақстан Республикасы сот билігінің құқықтық мәртебесі. Оқу құралы. – Алматы, 2006. – 19 б.

7. Сапарғалиев Г., Мухамеджанов Э., Жанузакова Л., Сакиева Р. Правовые проблемы унитаризма в Республике Казахстан. – Алматы: Жеті жарғы, 2000.

8. Қаржаубаев Е.Қ. Қазақстан Республикасы сот билігінің құқықтық мәртебесі. Оқу құралы. – Алматы, 2006. – 46 б.

Түйін

Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы сот билігінің конституциялық негіздері және осы саладағы ғалымдардың көзқарастары салыстырыла отырып талданған.

Резюме

В этой статье рассматриваются конституционные основы судебной власти в РК и сделан сравнительный анализ точек зрения ученых в этой сфере.

Summary

This article is about the constitutional bases of court power of RK and was given comparative analysis the views of scientifics in this area.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ҚҰҚЫҒЫ УГОЛОВНОЕ ПРАВО И УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ МНОЖЕСТВЕННОСТИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Ш.Б. Маликова – к.ю.н., доцент кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики, КазНУ им. аль-Фараби,
Д.Б. Маликов – следователь СО ОП при УВД Алмалинского района

Случаи, когда одно и то же лицо совершает несколько преступлений, представляют повышенную общественную опасность. Во-первых, объективно может быть причинен больший вред охраняемым уголовным законом общественным отношениям. Во-вторых, нередко расширяется сам круг общественных отношений, которым причиняется вред, если преступления, совершенные одним и тем же лицом, посягают на разные объекты. И, наконец, факт совершения не одного, а нескольких преступлений, свидетельствует, как правило, о наличии у преступника стойкой антиобщественной направленности, что требует при прочих равных условиях более интенсивного применения к нему мер уголовно-правового воздействия.

Поэтому, научная разработка понятия множественности преступлений, определение его содержания и объема является актуальной, ибо введение его в действующее уголовное законодательство, возможно, только после того, как доктрина четко определит его существенные признаки и объем содержания

В уголовно-правовой науке пока не выработано единообразного подхода к трактовке понятия множественности преступлений. Так, по мнению А.М. Яковлева, «понятие множественности преступных деяний находит свое конкретное воплощение в понятиях повторности, рецидива и совокупности преступлений» [1, с. 5]. В этом высказывании характеризуются, по существу, лишь формы проявления множественности преступлений, но не раскрываются существенные признаки рассматриваемого уголовно-правового понятия, его содержание и объем.

Г.Т. Ткешелиадзе множественность преступлений характеризует как случаи совершения одним лицом «двух и более преступлений» [2, с. 10].

Г.Г. Криволапов под множественностью преступлений понимает совершения одним лицом «нескольких преступлений и соответствием содеянного признакам не менее двух самостоятельных составов преступлений» [3, с. 8]. Указание на совершение одним и тем же лицом двух и более либо нескольких преступлений, как на существенный признак множественности преступных деяний, является правильным и необходимым, так как этим подчеркивается то общее, что характерно для всех случаев проявления множества преступлений.

Однако характеристика рассматриваемого понятия будет неточной и неполной, если при этом ограничиться только показом указанного признака. Дело в том, что не каждый случай фактического совершения лицом двух и более преступных деяний охватывается уголовно-правовым понятием множественности преступлений. В частности, не охватываются этим понятием случаи совершения нового преступления лицом после погашения или снятия судимости за предшествующее преступление либо по истечении срока давности привлечения к уголовной ответственности за ранее совершенное преступление, либо при наличии актов об амнистии и помиловании по какому-либо из деяний, а также когда по одному или нескольким деяниям имеются процессуальные препятствия для возбуждения уголовного дела (отсутствие жалобы потерпевшего по делам, возбуждаемым не иначе как по его жалобе).

Поэтому в определении понятия множественности преступлений, помимо указанного названными авторами признака, должны найти отражение также и другие существенные признаки, позволяющие наиболее полно охарактеризовать социальное и правовое содержание рассматриваемого понятия.

Иную трактовку понятия множественности преступлений дает В.Н. Кудрявцев. По его мнению, «множественность преступлений характеризуется тем, что все совершенное не охватывается одной нормой Особенной части, предусматривающей единичное преступление...» [4, с. 242]. Однако такой признак множественности, как содеянное не охватывается одной нормой Особенной части, свойствен не всем ее разновидностям, а только тем ее случаям, которые подпадают под различные статьи уголовного закона и охватываются понятием совокупности преступлений.

Поэтому признак, что все совершенное не охватывается одной уголовно-правовой нормой Особенной части, не может рассматриваться в качестве существенного признака множественности преступных деяний и его не следует называть в определении исследуемого понятия.

«Под множественностью преступных деяний следует понимать стечение нескольких правонарушений, предусмотренных уголовным законом, в поведении одного и того же лица. При этом каждый из актов общественно опасного поведения субъекта обязательно должен представлять собой самостоятельный состав преступления» [5, с. 8]. Данное определение понятия множественности представляется не совсем удачным. Термин «стечение в поведении» подчеркивает скорее момент одновременности ответственности лица за несколько преступлений, которая, однако, имеет место не при всех случаях множественности преступных деяний, а лишь при таких ее видах, как совокупность, неоднократность, систематичность и промысел. Понятием стечения преступлений не охватываются случаи совершения лицом нового преступления после полного отбытия наказания по предыдущему приговору при наличии у него неснятой и непогашенной судимости. По мнению Б.М. Леонтьева, И.М. Тяжковой «множественность преступлений предполагает совершение одним лицом двух или более преступлений, влекущих за собой уголовную ответственность» [6, с. 498].

Данное определение, в целом, правильно раскрывает содержание анализируемого понятия, но представляется весьма общим. В нем не нашел отражения ряд существенных признаков, по которым производится отграничение множественности преступлений от иных смежных понятий.

А.В. Наумов определяет множественность преступлений как «совершение одним и тем же лицом двух или более преступлений, влекущих за собой уголовно-правовые последствия» [7, с. 319]. При такой трактовке исследуемого понятия весьма удачно показывается, что ее образуют не только случаи совершения лицом нескольких разнородных преступлений, но и одинаковых, а также, как до привлечения виновного к уголовной ответственности, так и после осуждения за предыдущее деяние.

«В теории советского уголовного права понятием множественности преступлений, – пишет Б.А. Куринов, – охватываются случаи совершения лицом двух или более преступлений, по которым не погашена судимость и не истекли сроки уголовного преследования» [8, с. 159]. В данном определении, хотя и не полно, показываются признаки исключающие множественность преступлений.

Весьма перспективной представляется трактовка понятия множественности преступлений, предложенная Н.И. Загородниковым и Н.А. Стручковым. Множественность преступлений они характеризуют как сложное образование, состоящее из самостоятельных элементов – преступлений. Она проявляется в одновременном или последовательном совершении нескольких преступлений. В первом случае имеет место идеальная совокупность, во втором – повторение преступлений в виде неоднократности (включая повторность в буквальном смысле, систематичность, некоторые случаи совершения преступлений в виде промысла) и реальной совокупности преступлений. По их мнению, неоднократность преступлений, усложненная фактом судимости, становится специальным рецидивом, а совокупность – общим рецидивом [9, с. 54].

Такая трактовка позволила авторам указать на моменты одновременности или последовательности совершения лицом преступлений, образующих множественность деяний. Однако, по нашему мнению, нецелесообразно указывать формы и виды проявления множественности, как это сделано в анализируемом определении.

В.П. Малков дает более подробное определение множественности: «понятие множественности преступлений можно определить как влекущие за собой юридические последствия случаи, когда лицо совершает одновременно или последовательно несколько преступлений до привлечения к уголовной ответственности, либо вновь совершает преступление после осуждения за предыдущее, если при этом хотя бы по двум из учиненных преступных деяний не погашены (не сняты, не истекли) уголовно-правовые последствия, а также не имеется процессуальных, препятствий к возбуждению уголовного дела» [10, с. 12]. Однако, такое широкое определение множественности преступлений вряд ли оправдано. По нашему мнению, рассмотрение признаков, которые исключают множественность преступлений, требует самостоятельного рассмотрения.

Ю.А. Красиков, определяя понятие множественности, характеризует ее как случаи, когда виновное лицо одним или несколькими последовательно совершенными деяниями выполняет несколько составов преступлений [11, с. 6]. По нашему мнению, данное определение множественности значительно сужает круг деяний, которые подпадают под формы множественности, в частности исключает идеальную совокупность из числа множественности.

С учетом изложенных выше положений, нам представляется, что понятие множественности преступлений можно определить как случаи совершения лицом двух или более преступлений, если по ним не погашены юридические последствия или нет процессуальных препятствий к уголовному преследованию.

1. Яковлев А.М. *Совокупность преступлений по советскому уголовному праву* – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1960 г. – 120 с.
2. Ткешелиадзе Г.Т. *Ответственность при совокупности преступлений по советскому уголовному праву*. Автореф. канд. дисс. – Тбилиси, 1961 г. – 114 с.
3. Криволапов Г.Г. *Множественность преступлений по советскому уголовному праву* – М.: Академия МВД СССР, 1974 г. – 132 с.
4. Кудрявцев В.Н. *Общая теория квалификации преступлений* – М.: Юрист, 1999 г. – 304 с.
5. Фролов Е.А., Галиакбаров Р.Р. *Множественность преступных деяний как институт советского уголовного права* – Свердловск: Типография издательства «Уральский рабочий», 1967 г. – 205 с.
6. Леонтьев Б.М., Тяжкова И.М. *Множественность преступлений // Курс уголовного права. Общая часть. Том 1: Учение о преступлении* – М.: Издательство Зерцало, 1999 г. – 532 с.
7. Наумов А.В. *Российское уголовное право. Общая часть* – М.: Издательство БЕК, 1996 г. – 560 с.
8. Куринов Б.А. *Научные основы квалификации преступлений* – М.: Издательство МГУ, 1976 г. – 320 с.
9. Загородников Н.И., Стручков Н.А. *Направления изучения советского уголовного права // Советское государство и право* – 1981 г., №7 – 168 с.
10. Малков В.П. *Множественность преступлений и ее формы по советскому уголовному праву* – Издательство Казанского университета, 1982 г. – 176 с.
11. Красиков Ю.А. *Множественность преступлений (понятие, виды, наказуемость)* – М., 1988 г. – 207 с.

АДАМДЫ САТУ ЖӘНЕ ҚҰЛДЫҚ ҚЫЛМЫСТАРЫНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖІКТЕЛУІ

Г.М. Адилшина – з.ғ.к., доцент, Заң факультетінің «Мемлекет және құқық теориясы» кафедрасы,
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе мемлекеттік Университеті, Ақтөбе қаласы

Қазақстан Республикасы Конституциясының 1 бабында мемлекеттің жоғары құндылықтары адам, адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары деп жарияланған [1].

Соған қарамастан, адамның жалпыға танымал құқықтарының бұзылуы өте өзекті мәселе. Соның ішінде, қазіргі кездегі адам құқықтары бұзылу нысандарының ең қауіптілерінің бірі – адам саудасы және құлдық.

Әр жыл сайын дүние жүзі бойынша 4 миллионға жуық адам құлдыққа сатылады. Алдап-арбау жолымен өз Отандарынан сырт мемлекеттерге әкетіліп, тегін жұмыс күші ретінде немесе жезөкшелікпен айналысуға итермелеу жағдайларын қазіргі заманның құлдығы дегеннен басқаша атау мүмкін емес.

Қазіргі таңда адам саудасы мен құлдық глобалды масштабты иеленуде және трансұлттық қылмыстың құрамдық бөлігі болды.

Адам саудасының себептері өте көп. Адам саудасының таралу себептері – бұл ішкі және сыртқы факторлар. Адамды сатудың таралуына себеп болатын келесі жағдайларды бөліп көрсетуге болады:

- өмір сүрудің төмен дәрежелігі және жұмыссыздық;
- заңнаманың жетілмегендігі;
- жұмысқа тұрғызу агенттіктері, неке конторлары мен саяхат фирмаларының жұмысына қажетті бақылаудың болмауы;
- жоғары жалақыға уәде беретін және жұмыс тәжірибесін талап етпейтін жалдаушылардың белсенді жұмысы;
- тұрғындардың көп бөлігі шетелге миграциясын өзінің әлеуметтік және экономикалық мәселелерін шешудің жолы деп ойлауы;
- өз елінде өзін тұрақтандыруға мүмкіндіктің болмауы;
- адамгершілік қасиеттерінің өзгеруі көп адамдарды бөтен аумақта ақша табудың қауіпті жолдарын іздеуіне итермелейді;
- адам саудасы – бұл өте пайдалы қылмыстық бизнес, онда күн сайын адамдар саны көбейеді және одан бас тарту өте қиын [2; 44-45].

Қазақстандағы адам саудасы тұрақты кеңеюге тенденциясы бар. Адам саудасының негізгі құрбандары тұрғындардың әлеуметтік қамсызданбаған тұлғалары.

Адам саудасы бірнеше фазалар мен кезеңдерден тұрады. Сонымен қатар, олардың әрқайсысының түрлері болады. Мәселен, адамды иеленудің түрлері мақсаты бойынша былайша бөлінеді:

а) болашақта сату мақсатымен (қайта сату);

ә) тікелей пайдалану мақсатында [3; 59-63]

Адам саудасы мен құлдық қылмыстарының ең көп тараған түрі – әйелдер мен балаларды сату, оларды әр түрлі нысандар мен мақсаттарды пайдалану.

Балалар саудасының жағдайына талдау жасағанда, бұл жағымсыз құбылыстың көпқырлылығы мен ұлттық ерекшелігі бар екенін көреміз, сондай қылмыстардың бірі коммерциялық мақсатта заңсыз бала асырап алу. Әрине, баланы асырап алу мақсаты түзу ниетпен туып жатса, бұдан отбасын тапқан бала да, жаңа ата-аналар да, қоғам да ұтады. Ал, егер асырап алу баланы тірі тауарға айналдыру, жыныстық қатынасқа пайдалану, не дене мүшелерін алу мақсатын көздесе, бұл қылмыстарды әшке-релеу қиынға соғады.

Бүгінде аналардың өз туған баласынан бас тартуы жиі кездесетін жәйтке айналды. Осындай «аналар» баласын сатуды материалдық жағынан тиімді әдіс ретінде пайдаланады. Шетелдіктердің балаларды асырап алуына келетін болсақ, оларға негізінен денсаулығы нашар, туысқандары жоқ балаларды асырауға рұқсат беріледі, кейде тиісті талаптарды сақтамай құзыретті органдардың, медициналық қызметкерлердің баланың медициналық құжаттарында жалған диагноздар қою арқылы дені сау балаларды шетелдік ата-аналардың асырауына рұқсат рәсімдеген жағдайлар да кездесіп қалады [4; 75].

Қазіргі заманда балаларды саудалаудың негізгі түрлері мынадай: 1) заңсыз бала асырап алу; 2) жыныстық мақсатта қанау; 3) кәмелетке толмағандарды қоғамға қарсы не қылмыстық әрекеттерді жасауға тарту; 4) бала еңбегін қанау; 5) баланы порнографияның объектісі ретінде пайдалану; 6) баланы қарулы қақтығыстарда пайдалану; 7) баланы органдар мен ұлпалардың доноры ретінде пайдалану.

АҚШ-тың Мемлекеттік департаментінің деректері бойынша, жыл сайын мемлекеттік шекара арқылы 700 мыңнан астам адамдар, негізінен әйелдер мен балалар сатылады және өткізіледі [5; 84-86].

АҚШ мемлекеттік хатшысы К.Пауэлдың 2003 жылғы 11 маусымдағы баяндамасына сүйенсек, жыл сайын адам саудасының объектілері 800-900 мың адамды құрайды, олардың 20 мыңы АҚШ-қа келеді. 5 жасар қыздарды жезөкшелікке пайдалану мақсатында, ал 11 жасар ұлдарды қарулы жасаққа, солдат немесе боевиктерге еріксіз еңбек жасау үшін сатады. С.Стокердің баяндамасына сәйкес, А.Ботти еңбегіне сілтемеде үйінен алынып, құлдыққа сатылатын адам саудасының көлемі, соның ішінде балалар саудасы дүние жүзінде 1 млн. адамға жетеді [6; 11].

Трафик құрбандары виза, төлқұжатсыз өмір сүреді, жұмыс істейді, яғни заңсыз (және құқықсыз) мигранттар болады. Халықаралық Миграция ұйымы өкілдігінің бағалауына сәйкес Қазақстанда 1999 жылы әйелдер трафигі 5000 адамды құрады. Нәтижесінде қазіргі заманның жаһанды экономикасындағы «тұлғаны тауарландыру» әйелдер мен балалар саудасын ешбір құқықтық және гуманитарлық қорғаусыз мүмкін етеді. Бұған жоғары дәрежеде Интернет арқылы адам капиталының бақылаусыз және интенсивті қозғалысы мен басқа да шексіз және ойсыз глобализацияның негативті салдары әсер етеді. «Тұлғаларды тауарландыру» идеясы Д.Стуклстың «әйелдерді тауарландыру» концепциясында посткеңестік елдерде алғаш айтылған. Әйел сатушы немесе жезөкше иеленушісінің бақылауына түссе, оны пайдалану үлкен пайда алып келеді. Жезөкше иеленушілері сатылған әйелге төленетін ақшадан 5-тен 20 есе пайда көреді. Әйелдердің қоғамдық ұйымдарының бағалауы бойынша жұмыссыз жас әйелдердің 2/3 заңсыз жеңік құмарлық бизнеске тартылады. Орталық барлау басқармасының бағалауы бойынша тірі тауарды сатудың тек 2%-ы ерлерге келеді [7; 294].

Стивен Р.Галстер, Тірі қалудың Жаһанды Жүйесінің директоры, жеңік құмарлық саудасына тартылған әйелдер мен қыздардың 4 типін көрсетті [8; 14]:

– алдаумен және дөрекі күштеумен тартылған;

– болашақ қызметі туралы жартылай немесе нақты емес хабардар болды, яғни жалдаушылардың сөзі бойынша ашына қызметті қоспайтын;

– қызметінің типі туралы толық хабардар етілген, бірақ қарыздық тәуелділіктен және материалдық өмір сүрудің альтернативті қайнар көздерінің болмауынан онымен айналысқан (саудагерге барлық жағдайды бақылауға және бастама етуді сеніп тапсырған);

– дұрыс хабардар етілген және өз міндеттерін орындауда ешбір ыңғайсыздықты сезінбейтін және өз кірісін өзі бақылайтын. Бұл категория жүріп-тұруға еркін болды және заңсыз саудаға фактілі түрде жатпады.

1997 жылғы 24-26 сәуірде Гаагада Нидерландық басшылықтың бастамашылығымен Еуропалық Одақтың басшылығымен өткен еуропалық министрлік конференциясы болды. Онда әйелдерді жеңік құмарлық мақсатта пайдалану үшін сатумен күрес және оның алдын алудың тиімді шаралары бойынша еуропалық ұсыныстарының Гаагалық министрлік декларациясы қабылданды.

Бұл декларация әйелдерді сату «әйелдерді пайда табу мақсатында жеңік құмарлыққа пайдалану үшін мәжбүрлеу арқылы, көбінесе зорлық, қорқыту немесе алдау, қызмет бабын теріс пайдалану немесе басқа да қысым арқылы, соның нәтижесінде тұлғаның көнуден басқа ешқандай таңдауы болмайтындай мемлекет аумағына ашық немесе заңсыз кіргізу, өткізу, келу немесе шығару» деп анықтама береді.

Әйелдерді сатудың белгілеріне мынадай жағдайларды жатқызуға болады:

- егер әйел жезөкшелікпен айналысатыны туралы білмеген немесе қандай жағдайда жұмыс істейтіні туралы алданған болса;
- егер әйел жезөкшелікпен айналысуына жеке шешімін қабылдауға еркіндігі болмаса;
- егер әйелді тапқан ақшасын беруге мәжбүрлейтін болса;
- егер әйел өз табысын иелене алар алдында бірінші уақытта төлеп құтылу қажет қарызбен салмақ салынған болса және өз төлқұжатын қайтарып алар алдында өз қызметін тоқтатуы туралы шешімді еркін қабылдай алатын болса;
- егер әйел тұрақты басқа тұлғалардың бақылауында болса;
- егер әйелге еркін жүріп-тұруына немесе басқа тұлғалармен қатынаста болуына шек қойылса;
- егер әйел кейбір клиенттерді қабылдамауға немесе кейбір жеңік құмарлық байланысының жеке түрлеріне қарсы наразылық білдіре алмаса.

Сонымен қатар әйелді сату – бұл зорлық көрсетудің нысаны ғана емес, ол адамның негізгі құқықтарының бұзылуы. Бұл феноменді және онымен күресуді осы мағынада қарастыру қажет [9; 5].

1. *Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы, 1995.*
2. *Балабаева Н. Унесенные в неволю. Мысль. 2006 г., №3, 44-45 б.*
3. *Репецкая А. Торговля людьми. Социокримнологический анализ. Центр по изучению транснациональной преступности и коррупции. Academia, – М., 2002 г. 59-63 б.*
4. *Милевский А.И. Уголовно-правовая борьба с торговлей несовершеннолетними. Дисс. к. ю. н. / Московская академия МВД РФ. – М., 2000 г. – С. 75.*
5. *Первый доклад Государственного Департамента США о торговле людьми в странах мира. 2001 г. – 84-86 б.*
6. *Торговля людьми. Социокримнологический анализ. Центр по изучению транснациональной преступности и коррупции. Academia, – М., 2002 г. – 10-11 б.*
7. *Габов Ю.А. «Незаконная миграция и торговля людьми». Миграционные потоки и национальный консенсус, №200 Караганда Би. 2005 г. – 293-294 б.*
8. *Тлегенова Г.А., Токтыбаева К.А. Трафик людей: информация как предупреждение. – Алматы, 2002. – 13-14 б.*
9. *Ахметова С.Н. Нет работорговле. Юридическая газета, 25.01.2007 г.*

Резюме

Анализ ответственности за торговлю людьми в международном праве и уголовном законодательстве Казахстана.

Summary

The analysis of responsibility for human traffic in international law and the criminal legislation of Kazakhstan.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІСТІ ҚОЗҒАУ САТЫСЫНДА ПРОЦЕСКЕ МҮДДЕЛІ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Э.П. Кенжибекова – з.ғ.к., құқық және экономика институты,
Қылмыстық құқықтық пәндер кафедрасының доценті, Абай атындағы ҚазҰПУ

Жалпы сотқа дейінгі сатылар істі қозғау, тергеу және шешу сияқты бірнеше сатылардан өтеді. Соның бірі қылмыстық істі қозғау сатысы. Аталған саты қылмыстық іс үшін бастапқы, қажетті, міндетті болып табылады. Бұл жөнінде ҚІЖК-нің 23-тарауы 177-190 баптар аралығында айтылған. Соңғы уақытта қылмысты тергеу мен ашу барысында қатысушылардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету маңызды мәселелердің бірі болып келеді. Бұл мәселені көптеген авторлар, негізінен, алдынала тергеу мен сот талқылуындағы сот тергеуіне қатысты қарастырады.

Ал, ҚІЖК-ң 183-бабының 1-тармағына сай, қылмыстық ізге түсу органы кез келген жасалған немесе дайындалып жатқан қылмыс туралы арызды немесе хабарды қабылдауға, тіркеуге, қарауға міндеттілігін, сонымен бірге, арыздың немесе хабардың тіркелгені туралы құжатың берілетіндігі

жөнінде көрсетілген. Сондықтан, осы аталған сатыда қылмыс туралы келіп түскен, әрбір арыз немесе хабарлама алдын-ала тексеруден өткізілуі тиіс. Себебі, қылмыстық ізге түсу органдары осы алдын-ала тексеруді жүзеге асыру арқылы қылмыстық істі қозғау немесе одан бас тарту туралы мәселені шешеді. Осыған орай қылмыстық істі қозғау сатысында қылмыс туралы түскен арыздар мен хабарларды алдын-ала тексеру және қылмыстық іс қозғау туралы мәселені шешу барысында бұзылатын заңдармен қатар, қатысушылардың құқықтары да бұзылады.

Қылмыс белгілері көрсетілген, арыздар мен хабарларды алдын-ала тексеру қылмыстық ізге түсу органдарының қызметі. Бұл қызмет іс бойынша фактілі деректерді алуға бағытталады. Және сол алынған фактілі деректер қылмыстық іс қозғау немесе қылмыстық істі қозғаудан бас тарту туралы мәселені негізді түрде шешу үшін қолданылады. Жалпы алдын ала тексеру қылмыс белгілері анық емес белгісіз болғанда және зерттеуді талап еткен жағдайларда жүргізіледі.

Ондай әрекеттерге мысалы алаяқтық, қорқытып алу, есірткі, жүйкеге әсер ететін заттарды және қару-жарақты заңсыз айналымға салуға байланысты және экономика саласындағы қылмыстарды жатқызуға болады.

Қылмыс туралы арыз бен хабарламаны алдын-ала тексерудің мәні жөнінде әртүрлі пікірлер қалыптасқан. Мысалы, А.Н. Васильев «алдын-ала тексеру іс бойынша материалдарды талап ету және түсініктемелер алумен шектелетіндігін сонымен бірге, бұл сатыда дәлелдемелердің алудың мүмкін емес екендігін көрсетеді» [1]. Ал қылмыстық іс жүргізу құқығы бойынша «дәлелдеме болып анықтама мен алдын-ала тергеу жүргізу немесе сот талқылауы барысында заңда көрсетілген тәртіппен алынған фактілі деректердің табылатындығы көрсетілген» [2]. Осы фактілі деректердің негізінде қылмыс оқиғасының бар жоқ екендігін, тұлғаның кінәсін және іске қатысы бар өзге де мән-жайларды анықтауға болады. Бірақ, тәжірибеге (практика) жүгінетін болсақ, алдын ала тексеру жүргізудің барысында дәлелдеуге жататын мән-жайлар немесе іс бойынша алынатын объектілер анықталуы мүмкін. Және олар процесуалдық рәсімдеуден кейін тікелей дәлелдеме болып табылады.

Сонымен бірге, «қылмыс туралы арыз бен хабарламаны алдын ала тексеру қылмыстық істі қозғау сатысының бір құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады» [3].

Алдын ала тексерудің мазмұнына әсіресе жоғарыда аталған санаттағы қылмыстар бойынша мынадай әрекеттер жатады: мысалы ведомстволық, криминалистік сараптама бөлімдерінде объектіні алдын ала зерттеу, заттар мен құжаттарды талап ету және т.б.

Алдын ала тексеруді жүргізу кезінде қылмыстық ізге түсу органдары заңдылықтың сақталуы мен процеске мүдделі тұлғалардың құқықтарын қорғау мақсатында келесі талаптарды орындауы тиіс;

- алдын ала тексеру мерзімінің сақталуы;
- алдын ала тексеру мәліметтерін жарияламау;
- тергеу әрекеттерін жүргізуге тиым салу.

Көзделген талаптарды сақтамау қылмыстық іс бойынша іске мүдделі тұлғалардың құқықтарының бұзылуына және қылмыстық іс қозғау немесе одан бас тарту туралы әділетсіз шешімнің шығарылуына әкеп соғады.

Жоғарыда аталған талаптардың қай-қайсысы болмасын қатысушылардың құқықтарын қамтамасыз ету мәселесіне тікелей қатысы бар.

ҚІЖК-нің 184 бабында қылмыс туралы түскен арыздар мен хабарламаларды тексеру мерзімдері көрсетілген. Онда мәліметтерді алдын ала тексеру жүргізу үшін 3 тәулік, қажет болған жағдайларда 10 тәулік, ал ерекше жағдайларда 1 ай уақыт мерзімдері бекітілген. Меніңше алдын ала тексерудің неғұрлым ұзағырақ мерзімі қылмыс іздерінің жоғалуына, істің ашылуының күрделенуіне және алдын ала тергеудің өзге де міндеттерінің шешілмей қалуына әкеп соғады. Сонымен қатар, тәжірибе (практика) бойынша көптеген жағдайларда жәбірленушінің шағымы заңда көзделген мерзім ішінде қарастырылмайды. Яғни осы жағдайдың салдарынан жәбірленушінің құқығы бұзылады.

Алдын ала тексеру жүргізудің кезінде оның мәліметтерінің жарияланбауын қамтамасыз ету керек. Мұның қажеттігі тексеру жүргізіліп отырған сезіктіге тікелей қатысты. Себебі, ол қылмыс іздерін жою немесе куәларды қорқыту, алдау сияқты шараларды қолдануы мүмкін. Сондықтан, алдын ала тексеруді жылдам және құпия түрде жүргізу, куә мен жәбірленушіні сезікті мен қылмыскер тарапынан келтірілетін қылмыстық әрекеттерден сақтауға оларды қауіпсіздендіруге мүмкіндік жасайды.

Алдын ала тексерудің мәліметтерін жариялау тексеру жүргізіліп отырған сезіктіге қатысты моральдық зардап келтіруі мүмкін. Неге десеңіз, оған қатысты қылмыстық іс қозғалуы да, қозғалмауы да мүмкін. Қозғалмаған жағдайда оның атағына зиян келтіріледі.

Алдын ала тексеру жүргізу кезінде тергеу әрекеттерін жүргізуге тиым салынған. Алдын ала тексеру кезінде белгілі бір шектелген әрекеттерді ғана жүргізуге болады. Оларға «тексерілетін әрекетке қатысы бар мән-жайлар мен іс материалдарды тексеру, объектілерді алдын ала зерттеу, құжаттарды және өзге де мәліметтерді сұрату мен талап ету, ведомстволық тексеру жүргізу, азаматтар мен лауазымды адамдардан түсініктемелер алу және т.б. жатады» деп көрсетілген [4]. Қылмыстық іс жүргізу заңнамасына жүгінетін болсақ, ерекше жағдайларда ғана тексеру мен сараптама тағайындау әрекеттерін жүргізуге жол беріледі.

Тәжірибеге келетін болсақ мынадай жағдайлар бар қылмыстық іс қозғалғанға дейін затты алудың бір түрі ретінде тінту жүргізіледі, ол әрине, адамның тұрғын үйге қол сұқпаушылық құқығын бұзады. Және жиі кездесетін жағдай қылмыстық ізге түсу органдары белгілі бір азаматты ұстағаннан кейін тексеру жүргізеді, ол шын мәнінде тергеулік тексеру деп аталады, ал оның нәтижесі табу мен алу хаттамасы арқылы рәсімделеді.

Алдын ала зерттеу жүргізу өндірісі дегеніміз ол белгілі бір объектіні криминалистік сараптама бөлімінде арнайы маманның зерттеу жүргізуі болып табылады. Осы зерттеудің нәтижесінде анықтама беріледі және ол қылмыстық істі қозғауға негіз болып табылады. Алдын ала зерттеу сараптамалық зерттеу болып табылмаса да оның жүргізілуіне маман жауаптылықпен қарауы тиіс, себебі, ол объекті бойынша әділетсіз берілген анықтама іс қозғау туралы негізсіз шешім шығаруға әкеп соғады.

Кейбір жағдайларда алдын ала зерттеу жүргізуді кейінге қалдыруға болмайтын жағдайларда болады ол, мысалы: тергеу мен анықтама органдарына әкелінген адамды әкімшілік тәртіппен 3 сағаттан артық емес уақытқа дейін ұстауға болады, ал ҚДЖК-нің 132-бабына сәйкес ұстау және қылмыстық істі қозғау туралы мәселелерді шешу кейінге қалдырылмайтын жағдай болып табылады. Үш сағат өткеннен кейін тиісті тұлға босатылуы тиіс немесе арнайы сезікті ретінде ұсталуы тиіс.

Осыған орай қатысушы мүдделі тұлғалардың құқықтарын қамтамасыз ету мақсатында қоғамға қауіптілігі шағын онша ауыр емес жеңіл әрекеттер бойынша тұлғаны ұстау орынсыз сияқты, себебі алдын ала зерттеуді алдын ала тексеруге арналған уақыт ішінде де жүргізуге болады.

Объектіні алдын ала зерттеуден өткізу барысында, сарапшы заттай дәлелдемелердің жоғалмауын немесе бұзылмауын қамтамасыз етуі тиіс. Себебі бұл зерттеуден кейінгі зерттеулер жүргізілуі де, жүргізілмеуі де мүмкін. Ол зерттеудің нәтижесінде алынған анықтамаға байланысты болады.

Алдын ала зерттеудің процесуалдық емес сипатқа ие болуына және «қылмыстық іске тіркелемсін» деген белгіге қарамастан тергеушілер кейбір жағдайларда анықтаманы сарапшының қорытындысы ретінде іс материалдарға қоса тіркейді. Оның нәтижесі заң бұзушылыққа әкеп соғады.

Қорыта келе жоғарыда айтылған қылмыстық іс қозғау сатысында болған және дайындалып жатқан қылмыс туралы арыз бен хабарламаны алдын ала тексеру кезінде процеске мүдделі тұлғалардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз етуге байланысты мәселелер мұнымен тәмамдалмайды және болашақта оның әрмен қарай өңделуі мен дамуы талап етіледі.

1. Васильев А.Н. Сборник материалов международной конференции. МЮИ. 1999. – С. 101.
2. Лупинская П.А. Уголовный процесс. – М.: Юрист, 1995. – С. 136.
3. Ерешев.Е.Е., Патсаев У. // Право и государство, №3 1998. – С. 45.
4. Комментарий к УПК РСФСР. – М.: Юридическая литература, 1985. – С. 200.

Резюме

В данной статье автором рассматриваются актуальные проблемы обеспечения конституционных прав и свобод участников досудебного производства.

Summary

In given article by the author it is considered actual problems of maintenance of constitutional laws and freedom of participants of pre-judicial manufacture.

С.Ш. Даубасова – аға оқытушы, Заң факультеті, қылмыстық құқық,
қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Дипломатиялық қызмет шеңбері, әрбір қызмет аясы сияқты, реттелінуге жататын жәйт. Осыған қатысты дипломатиялық құқық мәселесі туындайды.

Халықаралық құқық ғылымдарында дипломатиялық құқыққа қатысты әртүрлі анықтамалар беріледі. Солардың біріне мына анықтама кіреді:

Дипломатиялық құқық – мемлекеттің дипломатиялық өкілдердің құқықтық жағдайы мен қызметін реттейтін халықаралық-құқықтық нормалар жиынтығы деп көрсетеді ғалым [1].

Біздің айтуымызша дипломатиялық құқық – ол халықаралық құқықтың нормалары мен реттелетін мемлекеттердің дипломатиялық өкілдерінің жүріс-тұрысы, мінез-құлқының жинтығы. Бұл анықтама басқа анықтамаларға толықтыру ретінде беріліп отыр.

Құқықтың бұл түрі мемлекеттің елшілік қызметін жүзеге асыру үшін қажет. Елшілік құқығының екі түрі бар: елшіліктің белсенді құқығы (яғни, елшілікті басқа елге немесе мемлекетке жіберу құқығы); елшіліктің бәсең құқығы (яғни, елшілікті өз мемлекетінде немесе өз елінде күтіп алу құқығы).

Негізінен "дипломат", "дипломатия" деген сөздер гректің "диплома" деген сөзінен шыққан [1].

Сонымен, дипломат дегеніміз: сыртқы істер министрлігінің қызметкері яғни өз мемлекетінің сыртқы саяси байланыстарын басқа мемлекет немесе мемлекеттермен жүзеге асыратын жеке тұлғаны айтамыз.

Қоғамның даму формациялары, яғни қоғамдық-экономикалық формацияның дамуына орай дипломатияның сыртқы саясатының әдістері мен ұйымдастыру нысандары мен мазмұнының өзгеруі байқалып отырған.

Құлиеленушілік қоғамның дамуы мен феодалдық қоғамның келіуімен аяқталған болатын. Содан кейін, ол буржуазиялық қоғамда орын алған. Бұл кезеңдерге төрт сыртқы саясат және дипломатияның жүзеге асырылуының нысандары мен әдістері тән болған. Сондықтан дипломатияның дамуын қарастыру барысында негізгі қоғамдық-экономикалық формациялардың дамуын ескеру қажеттілігі туындаған.

Құлиеленушілік кезеңіндегі мемлекеттердің дипломатиясы белгілі болмағанымен ежелгі кезең тарихынан халықаралық қарым-қатынасты жүзеге асыратын ең негізгі тәсілін құрған болатын. Ежелгі мемлекеттерде сыртқы саясаты жүзеге асыратын негізгі құрал ретінде халықаралық қарым-қатынастарды әскери құралдар, соғыс және әскери дипломатия басқарған болатын. Ежелгі Қытай, ежелгі Вавилон, ежелгі Египет сияқты ежелгі көне, антикалық мемлекеттердің тарихынан белгілі дипломатиялық қызметті жүзеге асырушы мемлекет өкілдері, басқа мемлекеттермен келесімге келіп, дипломатиялық сипатқа ие құжаттарға, келісімдерге немесе шарттарға қол қоюмен аяқталатын. Дипломатия нысаны мен сипатының қалыптасуы мемлекеттің дамуы кезеңдерімен байланысты болған. Шығыс елдерінде дипломатиялық қатынас патшалардың атынан жүргізіліп, олардың басшылық етуімен сипатталатын.

Құлиеленушілік демократия кезеңінде басқа елге арнайы миссиямен жіберілген Ежелгі Грекия елшілері, халық жиналысы отырыстарында сайланатын.

Олар халық жиналысында өздерінің міндеттерін жүзеге асырғандығы туралы есепті беретін болған.

Ежелгі Рим мемлекетінде халық жиналыстары соғыс пен бейбітшілік мәселелерін қарастырған болатын, ал, сенат органы Римнің ең басты органы ретінде сыртқы саясат пен дипломатияның жетекшісі ретінде танылатын.

Ежелгі Грекия өкілдері Фемисткл, Перикл, Филипп Македонский Грекияның бірігуіне күрескен, әскери қызметтердің жетекшісі ретінде дипломатиялық шеберлікті кеңінен қолданған болатын. Рим Республикасының өмір сүруінің соңғы ғасырында және Римдік империя алғашқы кезеңінде-ақ дипломатия мен сыртқы саясат жүргізуінде, орталық ірі держава құру мақсатында, жаңа жерлерді басып алуды көздеген. Шығыс елінен келе жатқан «варварларды» әлсірету және өзіндік империяны нығайту мақсатында басқа елдермен келісімге келуді мақсат еткен болатын. Құл иеленушілік кезеңнен феодалдық кезеңге өту барысында дипломатиялық қатынастар өзгере бастады [2].

Құлиеленушілік кезеңінің жалпы дағдарысы нәтижесінде «варварлық» тайпалардың ықпалынан Батыс Римдік империя құлап, Еуропада әскери-жер басыпалушылыққа қызығушылық етуші бірнеше

мемлекеттер пайда болды. Орта ғасырдың алғашқы жартысында нақты шекарасы бар мемлекеттер жоқ болатын, олар дер кезінде пайда болып, бірден жоқ болып кететін. Себебі олардың тұрақты немесе нақты анықталған шекаралары болмаған болатын. Бұл кезеңде дипломатия ірі феодалдық мемлекеттердің және княздардың қарамағында болатын. Әрбір ірі «сеньоридің» өзіндік сыртқы саясаты болатын және «жеке соғыс ашуға» құқылы болатын. Бұл кезеңде дипломатия қажеттілігіне қарай мемлекеттер арасында жерді иеленіп басып алуға қатысты пайда болған қақтығыстарды шешетін құралдың бірі ретінде қарастырылған еді.

Шығыс елдерімен қатар, Византияда Еуропаның феодалдық мемлекеттері және Ресеймен сыртқы қарым-қатынас үшін арнайы аппарат – дипломатиялық қоғам, церминал нысандарын өңдеуді жүзеге асыруға бел бұған. Феодалдық Италия елінің көрікті саясат қызметкерлерінің бірі Макиавелли (1469-1527 жылдар аралығында өмір сүрген) өзінің кезеңіндегі атақты дипломаттың бірі ретінде танылған. Макиавелли өзінің «Мемлекет басшысы» – атты трактатында дипломатиялық шеберліктің өзіндік теориясын құрастырған. Оның пайымдауы келесідей: «следует иметь в виду, что есть два рода борьбы: один – посредством законов, другой – силы. Первый свойствен людям, второй – зверям, но так как первый часто оказывается недостаточным, то приходится прибегать ко второму» [5].

Н.Макиавелли: «Мемлекеттік мүдде дипломатияның ең негізгі бастамасы болып табылады, сондықтан да оған жету үшін кез келген құралдарды пайдалану қажет» – деп есептейді.

Ол: – бұл дипломатияда жеңіске жету үшін ешбір құралдарды аямайтыны жайлы пайымдайды. Тарихта, Макиавеллидің есімі дипломатия дамуындағы тарихи кезеңімен байланыстырылады.

Орта ғасыр кезеңінде мемлекеттер ыдырап бастағанда әртүрлі мемлекеттердің саяси тіршілігінде шіркеудің маңызы күшеі бастаған. Рим папаларының көмекшілері болған. Оларды нунцийлер деп атаған. Нунцийлер қазіргі кезде де бар, олар әлі күнге дейін католик шіркеуінде өз қызметін жүзеге асырып келеді. «Нунций» – сөзі латын тілінен аударғанда – «хабар беруші» деген мағынаны білдіреді. «Нунций» – қазіргі таңдағы барлық католик елдерінде – дипломатиялық корпус ретінде өз қызметін жүзеге асыруда. «Нунций» – римдік шіркеу кезеңінде ірі дипломатиялық жұмыстарды жүзеге асырған және қазіргі кезеңге дейін басым елдердің көпшілігінде дипломатиялық корпуста өзіндік орын алып келеді. Олар Франция, Италия, Батыс Германия және т.б. мемлекеттерінің дипломатиялық корпустарында да бар. Бірақ-та, тәртіпке сәйкес, орта ғасырда папа өкілдері уақытша өкілдер болатын яғни, белгілі бір уақытқа анықталған мисиямен сапарға шыққан болатын.

Сол уақыттарда мемлекеттер арасында өз елдерінің елшілерін басқа елге жіберу арқылы тұрақты елшілік институты пайда болған. Бұл елшілік институты ежелгі көне мемлекеттерден бері келеді. Ол тарих сахнасында әр түрлі мемлекеттер арасында түрлі әдістер арқылы шарттарды жүзеге асыруды алдына мақсат етіп қойған институт ретінде қарастырылып келеді. Ежелгі кезеңде әлі құқық дамымаған кезде елшілер арнайы қорғау және анықталған өкілетіліктерге ие болған болатын, олар тікелей әдет-ғұрыптар мен бекітілген болатын. Себебі, елшілерді қасиетті адам ретінде қарастырған. Бірақ-та, тұрақты елшілік орта ғасырдың соңына жақын бекітіле бастаған. Мысалы келесі мән-жайларды ескере кетекеніміз жөн болар – Шығыс шіркеуінің папалары Батыс шіркеуінен ажырытылып бөлінгенге дейін тұрақты елшілері бар болған және ол «apocrisiaі» немесе «reponsales» деген атқа ие болған. Алғаш тұрақты елшілер XII ғасырда бекітілген болатын. Тұрақты елшілер институтын дамыту барысында дипломатия деп аталатын жаңа категориялық мемлекеттік қызметтен тұлғалардың қажеттілігі туындады. Бірақ-та, “дипломат” және “дипломатия” терминдері XVIII-ғасырдың аяғына жақын қолданыла бастады.

Сонымен, XV-XVI ғасырларда кәсіпқой дипломаттардың пайда бола бастады. Бұл кезеңде, шетелге тұрақты жұмыс істеуге сапарға баратын мемлекеттердің өкілдері тағайындала бастап, басқа елде де тұрақты қызмет атқару үшін мисия немесе тұрақты өкілдер бекітіле бастаалған. Осы кезде 1520 жылғы Англия және Киеллі Рим империясы арасындағы алғаш тұрақты елшілер тағайындалғандығы туралы бекітілген трактат, сосын, отыз жылдық соғыстың аяқталумен мемлекеттер арасындағы тұрақты қарым-қатынас қағидаларының кейбіреулерін анықтаған және елшіліктің түрлерін бекіткен 1648 жылғы Вестфальды бейбітшілік шарттар қабылданды.

Шетелдік тарихи үрдістерді саралай келе біз отандық тарихымызға көшуді жөн көрдік. Қазақстан мемлекеттінің географиялық тұрғыдан орналасқан жері Орта Азия аумағында шоғырланғаны мәлім. Сол себепте де Қазақстанның тарихы Орта Азия мемлекеттерінің тарихымен тығыз байланыста өрбіп, дамыған.

Отандық тарихымызда әртүрлі сыртқы қарым-қатынастар орын алған, соның бір көрінісі «Ұлы

Жібек Жолының» Қазақстан территориясынан өтуі шығар. Бұл кездерде дипломатиялық қарым-қатынастардың дамуымен қатар, осы аумақтарда орналасқан халықтардың жаппай өзара бірігіп, араласуына жол ашады. Сонау кейінгі Түрік қатынас ұстағаны белгілі. Содан кейін алып Түрік қағанатының өзінде-ақ нағыз дипломатиялық елшіліктердің белгілері байқалған. Одан кейінгі Қаралұқ, Қыпшақ, Қимақ, Оғыз мемлекеттерінде орын алған сыртқы қарым-қатынастар бізді қазақ жерінде дипломатиялық қарым-қатынас болғанын дәлелдемейді. Ал, Қарахан мемлекеті тұсында Сатұқ Боғара ханның көрші елдермен жасасқан сыртқы қатынастарды біздің отандық тарихымызда нағыз халықаралық үрдістер болғанына куәлік береді.

Қазақ хандығының гүлденуіне бірден-бір себеп болған Қасым ханың өзі халықаралық ынтымақтастықтың болуына шақырып, дербес ішкі және сыртқы саяси қызметтерді іске асырып отырған.

XVI-ғасырдың жартысында Қазақ хандығының Ұлы, Орта, Кіші жүзге бөлініп тарауына байланысты қазақ мемлекетті халықаралық құқық субъектісі болып феодалды-патриархалды типтік мемлекет ретінде таныла бастады.

Мұнда қазақ хандығының нақты ыдырауына себеп болған олар өздеріне тиісілі жерлерін және басқа мемлекеттермен шекаралық шартын жазбаша нысаны болмағандығы халықаралық-құқықтық қызметіндегі жетіспеушілігі айқын болған.

1731 жылы кіші жүздің басшылығымен Қазақстанның Ресейге қосылуы кейбір дерек көздерінде өз еркімен жасалған делінеді. Бірақ-та біз білеміз Әбілқайыр ханның позициясы жоңғарлардан қорғану мақсатында Ресей мемлекеттінің көмегіне жүгінген. Отандық тарихшы ғалымдардың көптігі оны дәлелдейді. Тарих сахнасындағы Тевкелевтің Ресейге елшілігі Қазақтардың халықаралық ынтымақтастыққа ұмтылыс жасауының бірден-бір дәлелі.

Сонымен XIX ғасырдың 60-шы жылдары қазақ жүздерінің түгелімен Ресейдің қол астына кіруімен аяқталып, жүздердің жеке, дербес мемлекет ретінде тіршілік етуі тоқтатыла бастады [3].

Қазақ және Орта Азия жерлерінің Ресейге қосылуы қазақ және Орта Азия мемлекеттерінде экономикалық, мәдени жағдайлардың дамуын жетілдірді және оларға жан-жақты шабуыл жасау жойылды. Мұнымен қатар Ресейге қосылуда көптеген табыстарға қол жеткізді. Мысалы, Қазақстан және Орта Азия жерлерінен Шығыс елдерімен сауда-саттық транзиті жүзеге асыру барысында өзінің оңтүстік шекарасында қауіпсіздікті қамтамасыз етті.

1. *Бекяшева К.А. Международное публичное право. – М., 1998. – 608 с.*
2. *Опенгейм Л. Международное право, том 1 Мир. полутом 2. 1949. из иностранной литературы – М. – 560 с.*
3. *Сарсембаев М.А. Международное право Особенная часть учебное пособие, – Алматы: Ғылым 1999 – 284 с.*

ТАЯУДАҒЫ ШЕТЕЛ МЕМЛЕКЕТТЕРІНДЕГІ ЖЕКЕ АЙЫПТАУ ІСТЕРІ БОЙЫНША СОТ ӨНДІРІСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А.Б. Избасова – *ал-Фараби атындағы ҚазҰУ заң факультетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының оқытушысы*

Қылмыстық іс жүргізудегі жеке және жария бастамалар ерте кезден-ақ тығыз байланыста, сондықтан оларды қылмыстық іс жүргізудегі дифференциация белгілері ретінде қарастыруға болмайды. Әрине, қылмыстық іс жүргізу қылмыс жасаған адамдарды іздестірудің, олардың кінәсін айқындайтын және ашатын дәлелдемелерді жинаудың, қылмыстық әрекетті бағалау, содан соң оларды жаза тағайындау арқылы қылмыстық жауаптылыққа тартудың тәртібі мен ережесін реттейді. Алайда мемлекет аталған процестің қатысушыларын, ең алдымен қылмыстан зардап шеккен жеке тұлғалардың құқықтарының дискриминациясына жол бермеуі керек. Сондықтан қылмыстық іс жүргізу құқығының маңызды теориялық мәселесі болып қылмыстық процестегі қатысушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету тұрғысынан жеке айыптау институтын жетілдірудің тұжырымдамасын әзірлеу мен аталған мәселені терең сіндіру.

Беларусь, Қырғызстан және Өзбекстан республикаларының қылмыстық іс жүргізушілік заңнамасын қарастырмас бұрын Тәуелсіз мемлекеттер ынтымақтастығының Қылмыстық іс жүргізу кодексінің үлгілік тұжырымдамасында аталған мәселе қандай шешім тапқанын қарастыру қажет [1, 425 б.]. Оған байланысты қылмыстық сот өндірісі әрдайым жария, бірақ бұл ретте қылмыстық қудалау жария ғана емес, жеке түрде де жүзеге асырылуы мүмкін. Төменде келтірілген қылмыстық әрекеттер бойынша қылмыстық қудалау жеке тәртіпте жүзеге асырылады: а) денсаулыққа жеңіл зиян келтіру; б)

ұрып-соғу; в) өлтіремін деп немесе денсаулыққа ауыр зиян келтіремін деп қорқыту; г) жала жабу; д) қорлау; е) авторлық және патент ұстаушылардың құқығын бұзу; ж) тауарлық белгіні заңсыз пайдалану; з) компьютерлік ақпаратқа рұқсатсыз кіру (32-бап). Қылмыстық істі қозғау құқығы зардап келтірушінің қайда екендігін білмейтін қылмыстан зардап шеккен жәбірленушінің арызбен келген жағдайында ғана қылмыстық қудалау органдарына беріледі (33-бап).

Бұдан басқа Тұжырымдамада Қылмыстық кодекстің 30-дан астам бабында қарастырылған қылмыстар бойынша жария тәртіппен жүзеге асырылатын қылмыстық қудалауды жәбірленушінің арызының болмауына байланысты жүзеге асыру мүмкін болмайтын ереже бекітілген. Сонымен қылмыстық қудалау жүзеге асырылмайды, егер: а) жәбірленушінің арызы болмаса; б) тараптардың бітімгершілік келісімге келсе; в) жеке айыптаушы айыптаудан бас тартса (36-бап). Бұл ретте Тұжырымдама ауырлығы онша емес және орташа ауырлықтағы қылмыстар бойынша, егер прокурор өзінің келтірген зардабының орнын толтырған айыпталушыға қылмыстық жазаны тағайындау қажеттілігі жоқ деп санаған жағдайда қылмыстық істі тоқтату мүмкіндігін қарастырады (38-бап).

Тұжырымдамада бекітілген қылмыстық сот өндірісінің жоғарыда көрсетілген жалпы ережелері бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленетін таяудағы шет мемлекеттердің қылмыстық іс жүргізушілік заңнамасында көрініс таппаған.

Біздің қылмыстық іс жүргізу кодексімізге қарағанда ерекшелігі ретінде 22-қыркүйек 1994-жылғы Өзбекстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексі заң бойынша жәбірленуші деп танылған қылмыстан зардап шеккен барлық тұлғаларға прокурормен бірге айыптауға құқық берілгендігін айтуға болады (ҚІЖК-54, 55-баптары). Бұдан басқа Өзбекстан Республикасы ҚІЖК-нің 345-бабының 1-бөлігіне сәйкес «барлық қылмыстық істер бойынша алдын ала тергеу міндетті болып табылады», яғни азаматтарға олардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға жоғары деңгейде кепілдік беруді қамтамасыз ететін алдын ала тергеудің біртұтас нысаны бекітілген. Қылмыстан зардап шеккен тұлғаның арызы бойынша қозғалатын істерге заң шығарушы Өзбекстан Республикасының ҚІЖК-нің 325-бабына сәйкес тек екі қылмыс құрамын жатқызған. Олар Өзбекстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 118-бабының 1-бөлігі мен 119-бабының 1-бөлігінде қарастырылған қылмыс құрамдары.

16-шілде 1999-жылғы Беларусь Республикасының қылмыстық іс жүргізушілік кодексімен жеке айыптау тәртібімен қудаланатын қылмыстық жазаланушы әрекеттер көлемі айтарлықтай кеңейтілген [2, 136 б.].

Сонымен, жәбірленушінің арызы бойынша қозғалатын жеке айыптау істеріне Беларусь Республикасы қылмыстық кодексінің он бес бабында қарастырылған істер жатады. Олар бойынша өндіріс жәбірленушінің айыпталушымен татуласуына байланысты тоқтатылады. Жеке-жария айыптау істері де Беларусь Республикасы қылмыстық кодексінің он бес бабымен реттелген, алайда бұл істер бойынша өндіріс тараптардың татуласуына байланысты тоқтатылмайды. Бұл ретте аталған санаттағы істер бойынша прокурорға жәбірленушінің арызы болмаса да қылмыстық істі қозғау құқығы берілген.

Беларусь Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексінде жеке айыптаушыға түсінік берілген. Оған байланысты жеке айыптаушы ретінде Беларусь Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексінің 426-бабында қарастырылған тәртіп бойынша сотқа арыз жазған және сотта айыпты қолдайтын қылмыстан зардап шеккен тұлға, оның заңды өкілі, заңды тұлғаның өкілі танылады. Сонымен қатар, жария және жеке-жария айыптау істері бойынша мемлекеттік айыптаушы айыптаудан бас тартқан жағдайда сот отырысында айыптауды дербес қолдайтын жәбірленуші де жеке айыптаушы болып табылады (Беларусь Республикасы ҚІЖК-нің 51-бабы).

Бұл ретте қылмыстық іс бойынша өндірістің кез-келген кезінде жәбірленуші немесе оның құқық қабылдаушысы айыптан бас тарта алады. Алайда аталған кодекспен қарастырылған жағдайда прокурор қылмыстан зардап шеккен тұлғаның ұстанымына қарамастан жеке және жеке-жария айыптау істері бойынша қылмыстық қудалауды жүзеге асыра алады. Алайда прокурордың айыптаудан бас тартуы қылмыстан зардап шеккен тұлғаны айыпты қолдау құқығынан айырмайды (Беларусь Республикасы ҚІЖК-нің 28-бабы).

Соттың жәбірленушінің айыпталушымен татуласуына байланысты, сонымен қатар, тараптар қарсы болмаса басқа да негіздер бойынша кінәліні қылмыстық жауаптылықтан босата отырып қылмыстық іс бойынша өндірісті тоқтатуға құқығы бар (Беларусь Республикасы ҚІЖК-нің 30-бабы). Сонымен қатар, егер сот жеке айыптау істері бойынша арызды алғаннан кейін мамандардың қорытындылары, түсініктері мен басқа да мәліметтер қажет деп тапса, аталған арызды тексеру жүргізу үшін анықтау органына жіберуге құқығы бар (Беларусь Республикасы ҚІЖК-нің 427-бабы).

Одан басқа аталған кодексте айыпталушы кінәсін мойындаған жағдайда, егер бұл басқа тараптардың бірімен дауланбаған және сотта бұл мәселе күмән тудырмаған жағдайда жүзеге асырылатын қылмыстық істерді қарастырудың қысқартылған тәртібі қарастырылған. Содан соң сот оның кінәсін мойындауға ешкімнің мәжбүрлемегендігін анықтап айыпталушыдан жауап алғаннан кейін тараптардың келісімімен олардың көрсеткен дәлелдемелерін зерттеумен ғана шектеле отырып, сот тергеуінің аяқталғанын жариялап, сот жарыссөзіне өтеді. Бұл ретте сот тараптарға дәлелдемелерді зерттеуден бас тарту үкімге бұл негіз бойынша шағым немесе наразылық келтіруге болмайтындығы туралы түсіндіреді (Белорусь Республикасы ҚІЖК-нің 326-бабы).

30-маусым 1999-жылғы Қырғызстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексімен жеке айыптау тәртібімен қудаланатын қылмыстық жазаланушы әрекеттердің саны кеңейтілген [3, 245 б.]. Қырғызстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексінің 26-бабының 2-бөлігіне сәйкес жеке айыптау істеріне ұрып-соғу, қасақана денсаулыққа жеңіл зиян келтіру, жала жабу, авторлық және патент иеленушілердің құқықтарын бұзу, коммерциялық немесе банкілік құпияларды жария ету сияқты істер жатқызылған. Аталған санаттағы істер бойынша Қырғызстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексінің ерекшелігі болып тараптардың бітімгершілік келісімге келуі үкім заңды күшіне енгенге дейін мүмкін болуы табылады.

Қырғызстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексі бойынша жеке-жария айыптау істеріне ауырлығы онша емес және орташа ауырлықтағы қылмыстар жатқызылған. Бұл ретте басқа республикалардың заңнамасына қарағанда Қырғызстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексі қылмыстан зардап шеккен жеке тұлғаларға қылмыстық істі қозғау туралы талап қою және қылмыстық сот өндірісін жүзеге асыруда жәбірленуші ретінде қатысу құқығын берген (Қырғызстан Республикасының ҚІЖК-нің 21-бабы). Тұлғаны жәбірленуші ретінде тану туралы тергеуші немесе судья қаулы шығарады. Тұлғаны жәбірленуші ретінде тану туралы шешім зиян келтіруге әкеліп соқтырған қылмыс оқиғасын анықтағаннан кейін ғана жүзеге асырылады және кінәлінің жасына, оның психикалық және физикалық жағдайына байланысты болмайды (Қырғызстан Республикасының ҚІЖК-нің 49-бабы). Жәбірленуші немесе оның құқық қабылдаушысы өндірістің кез-келген кезеңінде айыпты қолдаудан бас тарта алады (Қырғызстан Республикасының ҚІЖК-нің 27-бабы). Қырғызстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексіне сәйкес жәбірленушінің мынадай құқықтары бар: а) айыпталушыға тағылған айыптың мазмұнын білуге; б) жауап беруге; в) дәлелдемелер ұсынуға; г) өтініш білдіруге немесе қарсылық білдіруге; д) сот жарыссөзіне қатысуға және айыпты қолдауға; е) айыпталушымен татуласуға құқығы бар (Қырғызстан Республикасының ҚІЖК-нің 50-бабы).

Қырғызстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексі бойынша жеке айыптаушы ретінде жеке айыптау ісі бойынша сотқа арыз берген және сотта айыпты қолдайтын, сонымен қатар жария және жеке-жария айыптау істері бойынша мемлекеттік айыптаушы айыптан бас тартқан жағдайда сотта айыпты дердес өзі қолдайтын тұлға танылады (Қырғызстан Республикасының ҚІЖК-нің 51-бабы).

Жеке-жария айыптау қылмыстары бойынша қылмыстық іс тек жәбірленушінің арызымен қозғалады. Олар бойынша тергеу мен сот талқылауы жалпы тәртіп бойынша жүргізіледі (Қырғызстан Республикасының ҚІЖК-нің 159-бабы). Аталған кодексте көзделген жағдайларда прокурор жәбірленушінің позициясына қарамастан жеке-жария айыптау істері бойынша қылмыстық қудалауды жүзеге асыруға құқылы. Прокурордың айыптаудан бас тартуы қылмыстан зардап шеккен тұлғаны айыпты қолдау құқығынан айырмайды.

Таяудағы шетел мемлекеттерінің қылмыстық іс жүргізу заңдарының нормаларын талдау нәтижесінде мынадай қорытынды шығаруға болады:

– Қылмыстан зардап шеккен жеке (жеке және заңды) тұлғалардың құқықтары аса маңызды қорғау мен кеңейтілуге мұқтаж. Өйткені олар қазіргі уақытқа дейін жеке-жария және жария істер бойынша сот отырысында айыпты қолдау құқығынан айырылған. Сонымен қатар, аталған санаттағы істер бойынша кінәліні қылмыстық жауаптылық пен жазадан босатуға алып келетін айыптан бас тарту құқығынан айырылған. Бұдан басқа жекеленген республикаларда аталған тұлғалар кінәлі тұлғаны іздестіру мен әшкерелеуде мемлекет көмегіне жүгіну құқығынан айырылған. Яғни, бұл республикалардың заңнамасы Өзбекстан Республикасын қоспағанда, жеке айыптау істері бойынша алдын ала тергеуді қарастырмаған;

– Жеке айыптау істері бойынша қылмыстық сот өндірісінен іс жүзінде қылмыстық істі қозғау сатысын алып тасталған;

– Өзбекстан Республикасында жеке тұлғалар барлық істер бойынша өздерінің айыптарынан бас тарту құқығынан айырылған;

– аталған Республикалардың заңнамасы белгілі бір шекте егер қылмыстан зардап шеккен тұлға оларды жауаптылыққа тартуды қаламаса және айыпты қолдаудан бас тартқан жағдайда, кінәлі тұлғаларды жауаптылыққа тартуға болмайтындығы фактісін іс жүзінде елемейді;

– уәкілетті органдар мен прокурорларға ақталмайтын негіздер бойынша кінәлі тұлғаларды қылмыстық жауаптылықтан босату құқығын беруге жол берілмейтіндігі. Өйткені тұлғаның кінәлілігі заңды күшіне енген соттың үкімінің негізінде ғана мүмкін болады;

– «теріс қылық» термині «қылмыстық жазаланушы әрекет» немесе «қылмыс» терминдерінің орнына дұрыс қолданылмайды. Өйткені, қылмыс – қылмыстық жазаланушы құқық бұзушылық, ал «теріс қылық» термині тәртіптік, әкімшілік және азаматтық-құқықтық құқық бұзушылықтарды белгілеуде қолданылады.

1. *Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан. – Ташкент: «Адолат», 1999. – 525 с.*

2. *Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь. – Минск, 2011. – 292 с.*

3. *Уголовно-процессуальный кодекс Кыргызской Республики. – Бишкек, 2011. – 270 с.*

Резюме

В статье рассмотрены некоторые вопросы судопроизводства по делам частного обвинения в государствах ближнего зарубежья

Summary

In article some questions of legal proceedings for private charge of the states of the blizny abroad are considered

ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ
АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО

ЖҮРГІЗІЛГЕН РЕФОРМАЛАР КОНТЕКСТІ БОЙЫНША
ӘДІЛЕТ ОРГАНДАРЫНЫҢ ҚҰЗІРЕТТЕРІ

Қ.Т. Ракишев – қылмыстық құқықтық пәндер
кафедрасының аға оқытушысы, Құқық және экономика институты

ҚР Президентінің 2012 жылғы «Экономикалық-әлеуметтік модернизация – Қазақстан дамуының басты векторы» атты кезекті жолдауында мемлекетімізді дамытуға орай негізгі он бағытты атап көрсеткен болатын. Экономикалық және индустриалдық даму мәселелерімен қатар, ел басы Қазақстан қорының сапалы дамуы жөнінде мәселелер көтерді. Жолдауда бекітілген міндеттемелердің арасында маңызды орынға әділет органдарын қояды. ҚР Әділет органдары туралы заңына сәйкес (2002 ж. 18.03. №304-2) әділет органдары атқару билігінің органдарына жатқызылған. Олар өз құзреттері шегінде «азаматтар мен ұйымдардың заңды мүдделері мен құқықтарын қорғауды қамтамасыз етеді. Осыған орай, әділет органдарының біртұтас жүйесін құрайды: ҚР Әділет министірлігі; ҚР Әділет министірлігінің комитеттері; жергілікті әділет органдары; мекемелер мен өзге де ведомстволық ұйымдар».

Ал қылмыстық атқару жүйесіне келетін болсақ, 17 тамызда 2010 жылы Ул басы «ҚР-да сот жүйесімен құқыққорғау қызметінің белсенділігін арттыру шаралары» деген жарлыққа қол қойды. Осыған орай, 2011 жылы 26-шы шілде де «Пенитенциарлық жүйе» туралы Президент жарлығын қабылдауға орай ҚР Әділет министрлігінен пенитенциарлық жүйені алып ПМ-не берілген болатын. 2011 жылғы ҚР жаңа парламентінің бесінші отырысының ашылуына орай Елбасымен Үкімет және Парламенттің заң шығару жұмыстарының басты төрт бағытын атап көрсетті. Жекелеп алғанда, үшінші бағыты сот сот төрелігі жүйесі мен құқыққорғау органдарының негіздерін заңдастыру мәселелері қарастырылды.

Елбасымен 16 заңнамаға қол қойылды, соның ішінде, «Бақылау және қадағалау қызметтері» және «құқыққорғау қызметтері» туралы ҚР Әділет Министірлігімен өңделген заңдар да бар. «Бақылау және қадағалау» қызметтері туралы заңнама мемлекеттік органдардың бақылау-қадағалау функцияларын жүзеге асыруды реттейтін мәселелерді, және біртұтас құқықтық базаны қалыптастыруға бағытталады. Дегенмен бұл құжаттың алғаш рет қабылданғандығы жөнінде мемлекетіміздің басшысы өз жолдауында атап айтқан болатын. Онда қарастырылған мәселелер: құқыққорғау ведомстволарының тарапынан жүргізілген бақылау мен қадағалау қызметтері.

Заң сай Әділет органдарының алдында тұрған басты міндеттемелердің бірі: 1) адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының жоғары тұрғыдан қамтамасыз етілуіне орай ұлттық заңнамаларды қалыптастыруға қатысу, отанымыз бен қоғамның дамуына нық берік суверенитетті қалыптасыру, жалпы мемлекеттік даму стратегиясының дамуы мен жүзеге асырылуына әрекеттесу, заң жобаларын жасау, талдау және заңнамаларды жүйелеуді дамыту, нормативтік-құқықтық актілер жобасына заңды сараптама жасау болып табылады; 2) әлемдік қауымдастықта республикамыздың абыройын қорғау мен нығайту мақсатында Қазақстан қызметтерін халықаралық деңгейде құқықтық тұрғыдан қамтамасыз ету, және де ҚР-ның қатысуымен халықаралық шарттарды жасау болып табылады; 3) азаматтар мен заңды тұлғалардың жылжымайтын мүлікке құқық және олармен жасалатын шарттарға құқықтарды мемлекеттік тіркеу, жылжыйтын мүліктердің жеке түрлеріне кепілдік беру, жергілікті атқару мен өкілді органдардың, мемлекеттік атқару органдарының нормативтік құқықтық актілерді өңдеулері, сондай-ақ, ҚР-сы нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу болып табылады; 4) заң қызметтері мен құқықтық көмекті көрсетуді ұйымдастыру және заңнамаларды үгіт-насихаттау; 5) сот-сараптамалық қызметті ұйымдастыру мен оны жүзеге асыру.

ҚР Әділет Министірлігі Үкіметтің заң шығару қызметі саласындағы қызметтерін мемлекеттік координациялау мен реттеу болып табылады. Осыған орай, аталған ведомство қызметінің басты шарты заңдарды жобалау қызметтері мен қабылдаған заңдардың сапасын арттыру. Қазіргі жаңа талаптарға орай аталған қызмет әрдайым тұрақты және жаңа талаптарды қалыптастырады. ҚР Әділет Министірлігімен өңделіп ал елбасымен қол қойылған 2011 жылы 1 суәірде «Заң шығару қызметтерін жетілдіру мақсатында кейбір заң актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу» туралы заңы қабылданды. Бұл заңмен барлық мемлекеттік органдардың өздеріне қатысты заңнамаларды мониторингілеу

үшін арнайы міндеттемелер қойылды. Құқықтық мониторингтерді жүргізудің мақсаттары болып – қоғамдық қатынастарды реттеудің жеткілікті және жеткіліксіздіктерін, бір біріне қарама-қайшы немесе қайталайтын заң актілерін өңдеу болып табылады. Қазіргі таңда осы заңды жүзеге асыру үшін арнайы ережелер бекітілген. Ал жүргізілген мониторингтің нәтижесі бір бірін қайталайтын және бір біріне қарама қайшы келетін нормалардың жүзеге асырылуын қамтамасыз етеді.

Әділет Министірлігімен сондай-ақ, жемқорлыққа қарсы тұратын механизмдерді жетілдіруде әрмен қарай жұмыстар жүргізіледі. Осыған орай, «Құқыққорғау қызметі» туралы заңына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы заң жобасы жасалып жатыр. Дәлірек айтсақ, мәліметтердің нақтылығын анықтауда техникалық-құралдарды қолдану мәселелері, және құқыққорғау қызметтеріне кандидаттарды іріктеу мәселелері қарастырылады. Мемлекеттік органдардың бірінші басшылардың жауаптылығын арттыру мақсатында Әділет Министірлігімен Үкімет регламентін қою мәселелері мен оның сапасына жауаптылығыты күшейту, заң жобаларын уақытылы және нақты жасаудағы қосымша міндеттемелер жүктелуде. Бұл бағыттағы жұмыстың логикалық жалғасы болып Премьер-Министр Канцеляриясынан жасалған заң жобалары бойынша келген жаңа ұсыныстар табылады, егер заң жобалау мәселелері бойынша ведомство аралық комиссияның қорытындылары болмаса.

Президент жолдауын жүзеге асыру үшін «Построим будущее вместе» деген 2011 жылы ақпан айында Жалпыұлттық іс шаралар жоспары бекітілді. Онда жалпы құқықтық та және ұйымдастырушылық іс-шаралары қарастырылған. Оның жауапты атқарушыларының бірі ретінде ҚР Әділет Министірлігі танылды. Себебі оған осы аталған құжатта бекітілген міндеттерден туындайтын және нормативтік құқықтық актілерді өңдеуге қатысатын мемлекеттіке органдардың қызметтерін бақылау тапсырылған. Мемлекеттік, сонымен қатар әділет органдарымен Президент жолдауында берілген тапсырмалар бойынша жыл басында ата өтерлік жұмыстар жасалды. Оған мысал ретінде, 2011 жылы 27 маусымда «Әлеуметтік қорғау мәселелері» туралы ҚР кейбір заң актілеріне өзгертулер мен толықтырулар енгізу жөнінде заң қабылданған болатын. Оның басты мақсаты болып халыққа әлеуметтік көмек көрсетуді жетілдіру табылды. Микрокредиттік жүйені жетілдіру үшін «ҚР кейбір заң актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу жөніндегі» заң жобасы жасалған. 2011 жылы елбасының тапсырмасы бойынша Үкіметпен келесі заң актілерінің «Индустриалдық-инновациялық қызметтерді мемлекеттік тұрғыдан қолдау», «Индустриалдық-инновациялық қызметтерді мемлекеттік тұрғыдан қолдауға байланысты кейбір заң актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу жөнінде» заңдардың жобалары жасалып және осылар жөнінде заң актілері қабылданды. Құқыққорғау және сот жүйелерін әрмен қарай жетілдіру үшін 2020 жылдарға ҚР қылмыстық заңнамаларын жетілдіру концепциясы, Қылмыстық атқару саясаты, жаңа қылмыстық процессуалдық кодекс, «Алқа заседательдерінің қатысуымен сот ісін жүргізу мәселелерін жетілдіру үшін ҚР кейбір заң актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу» заңының жобалары жасалды.

Қазіргі таңдағы Қазақстанның даму аясында азаматтық қоғам институттарының әрмен қарай даму мәселелері өзекті болып табылады. Оның куәсі болып – 2006-2011 жылдарға арналған азаматтық қоғамның даму концепциясының негізгі ережелерін жүзеге асыру табылады.

Аталған концепция – дүние жүзіндегі бақталас мемлекеттердің, яғни елулікке Қазақстанның кіру реформалары мен стратегияларының демокартиялық Жалпыұлттық бағдарламасына сай жасалған болатын.

Концепцияның мақсаты – заңнамалардың ілгері дамуы, әлеуметтік-экономикалық және әдістемелік-ұйымдастырушылық базаның азаматтық қоғам институттарының жан-жақты дамуы мен адам мен азаматтардың құқық салаларындағы пәкілер мен халықаралық келісімшарттар аясында қалыптастыру болып табылады.

Концепциямен қарастырылған мәселелер: мемлекеттік билік органдарының қызметтеріне азаматтық бақылау механизмдері мен адам құқықтары мен мүдделерін қорғауға байланысты қабылданатын шешімдер; қоғам алдында уәкілетті мемлекеттік органдардың есеп беру нысандары қабылданды. Сонымен қатар, «азаматтық қоғам институттарының дамуы» жүйелі және ерекше сипатқа ие болды. Осыған орай, міндетті түрде атап өту қажетті, яғни концепцияның маңызды бөліктерінің бірі болып азаматтық қоғамды мәліметтер мен қамтамасыз ету, себебі, нақ соның өзі кез келген азаматтар мен азаматтық ұйымдардың мәліметтерге қол жетімділігін қамтамасыз етудегі маңызды шарттардың бірі болып сол табылады. Сондықтан, еліміздегі қоғамдарды мәліметтендіру маңызды іс шаралардың бірі. Неге десеңіз қазіргі таңда халықты мәліметтендіру үшін «электронды үкімет» аясы енгізілуде. Осы мәселеге орай, электронды порталдар, қоғамдық қол жетімді пункттер, Қазақстан сегменті мен

интернет аясын жетілдіру үшін қазақстан ғаламторды дамыту мен өзге де информациялық ресурстарды қалыптастыру болып табылады. Және жергілікті халықпен мемлекетті билік органдарының өзара қарым қатынаста болуларын қалыптастыру, интернет-технологиясын қолдану арқылы жергілікті халықтың компьютерлік сауаттарын ашу.

ҚР Әділет Министірлігімен бизнеске деген әкімшілік салмағын төмендету мақсатында жеткілікті шаралар қолдануда. Қазақстан халқына жолдаған «Построим будущее вместе» деген жолдауында елбасы «нық бизнес – ол мемлекеттің күшті» екендігін білдіреді делінген [1].

Осыған орай, ҚР Әділет министрлігімен бизнесті құруға бағытталған заң жобаларын жасады. Жекелеп алғанда, мекемелер мен ұйымдарды ашу процедурасына түбегейлі басқа көзбен қарауға, күшіндегі заң актілеріне коммерциялық субъектілер жарғыларын тексеруге тәжірибелерінен бас тартуға, яғни қазіргі тіркеуді шешу тәртібіне өту процедурасының күшін жою мәселелері қарастырылған. Сондықтан, бизнес «тиым салыбағанның барлығына да рұқсат» деген принциппен бизнес жұмыс істесін деген мәселе қарастырылуда. Бұл жаңалық «Заңды тұлғаларды, оның филиалдары мен өкілдіктерін мемлекеттік тіркеу мен еспеке алудағы» бірқатар заң актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы жобамен қарастырылған болатын.

Қазіргі таңда халықты мәліметтендіру үшін «электронды үкімет» аясы енгізілуде. Осы мәселеге орай, электронды порталдар, қоғамдық қол жетімді пункттер, Қазақстан сегменті мен интернет аясын жетілдіру үшін қазақстан ғаламторды дамыту мен өзге де информациялық ресурстарды қалыптастыру болып табылады. Және жергілікті халықпен мемлекетті билік органдарының өзара қарым қатынаста болуларын қалыптастыру, интернет-технологиясын қолдану арқылы жергілікті халықтың компьютерлік сауаттарын ашу мәселелері қарастырылған.

Қазіргі таңда елімізде заңды тұлғаларды тіркеу процедурасы 5 пен 14 к.н аралығындағы уақытты қамтиды. Және тіркеуді жүзеге асыру үшін әділет органдарына 5 түрлі құжаттар тапсырылады. Оларға өтініш, жарғы, заңды тұлғаның тұрғылықты жерін нақтылайтын құжат, егер оның қатысушысы болып өзге заңды тұлға қатысатын болса салымдарды төлеу түбіртектері. Және қосымша құжат ретінде салық қарыздарының жоқтығын растайтын құжатта тапсырылады. Осы үшін заңдардан тіркеу органдарына жарғы өткізуді алып тастауды жоспарлауда. Жарғы – ол жұмыс істейтін субъектінің ішкі жұмыс тәртібін белгілейтін негізгі құжаттардың бірі болып табылады.

Тіркеуді жүзеге асыратын орган үшін сол тұлғаны тіркеуге берген өтініштерінің өзі жеткілікті. Себебі осы құжат арқылы заңды базаға енгізіледі. Осылай жасаудың өзі автоматты түрде бизнес ашуға кедергі келтіретін барлық кедергілерді болдырмайды және оның алдын алады. Осы жағдай бір күн ішінде жаңа кәсіпорынның пайда болуына себеп болады.

Шет мемлекеттердің тәжірибелерін зерделей келе Әділет министрлігі тіркеуге ұсынатын құжаттардың саны мен оны тіркеу мерзімдерін елеулі түрде қысқартуды ұсынды. Жекелеп алғанда, аталған жағдай бойынша құжаттар санын екіге дейін, ал халыққа қызмет көрсету орталығына сұраныс жасағандарды қоспағанда тіркеу мерзімін бір күнге дейін қысқартуды талап етуде. Әрине бұл тізімге акционерлік қоғам ретінде тіркеу жатпайды, себебі оларды тіркеу мәселесі күрделірек болып келеді. Сондай-ақ, үкіметтің онлайн электронды порталы арқылы кәсіпорынды тіркеу 15 минут уақыт аралығында жүзеге асырылады.

Нәтижесінде жаңа заңды тұлғаны тез арада ашу үшін тек өтініш беру мен бюджетке тиісті төлем ақыны төлесе жеткілікті болып табылады. Ал келесі күні заңды тұлғаны мемлекеттік тіркеу туралы анықтама қағазын алып кетуге болады. Бұлардың барлығы да бизнес жасау үшін кәсіпкерлердің қаржы жағдайлары мен уақыттарын үнемдеуге жағдай жасайды. Сонымен қатар, бір уақытта ұсынылатын құжаттардың санын қысқарту арқылы заңды тұлғаларды қысқарту мәселелерін тездету қарастырылады. Ал жылжымайтын мүлікке келер болсақ, осы жылдың басында әділет министрлігімен заңды тұлғаларды жылдам тіркеу үшін жиналатын соманың мөлшерін азайтқан болатын. Мысалы үшін, тұрғын жай объектілерінің құжаттарын жылдам рәсімдеу үшін жиналатын сома 40-мыңнан 7,5 теңгеге дейін төмендетілді. Соның салдарынан қызметтің осы түріне өткен жылмен салыстырғанда азаматтардың өтініштері 12 есеге дейін, ал бюджетке түсетін соманың көлемі 2,5 есеге артты.

2012 жылы Қазақстандықтарға жылжымайтын мүлікке құқықты заңдастыру, егер келісім шартты нотариалдық тұрғыда заңдастырса, онда ол мәліметтерді электрондық жүйе арқылы ұсынуға болады. Мұндай тіркеулер «Жылжымайтын мүлік регистр» деген мемлекеттік базаға құжаттардың электронды көшірмелерінің негізінде және келісім шартты нотариалдық тұрғыдан куәландырылғаннан кейін автоматты түрде жүзеге асырылады. Мемлекеттік электрондық қызметтерді пайдалаудың басты жетістіктерінің бірі болып – ол тіркеу мерзімдерін екі күнге дейін, ал қағаздар көлемі екі есеге азайтылады.

Әділет министрлігімен интеллектуалдық меншік саласында кездесетін әкімшілік кемшіліктерді жою мен олардың алдын алу үшін шаралар қолдануда. Яғни, өткен жылдың 14-ші желтоқсанында Парламентпен «Интеллектуалдық меншік туралы мәселелер бойынша ҚР кейбір заң актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заң қабылданды. Аталған заң тауарлық сараптамалардың мерзімдерін қысқарту мен оларды тіркеуден бас тарту туралы мәселелерді қарастырады. Алдын ала сараптама жүргізу мерзімдері екі айдан бір айға дейін қысқартылады, ал тіркеуден бас тарту негіздерінің саны – 13 тен 4-ке дейін қысқартылды. Сонымен қатар, аталған заң интеллектуалдық меншік саласындағы және ғаламтор желісінің механизмдерін қорғауға бағытталған. ҚР Әділет министрлігімен адвокаттық, нотариалдық және бағалау қызметтерімен айналысу үшін пайда болған әкімшілік кедергілер мен сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұру үшін шаралар қолдануда. Мысалы, жергілікті әділет органдарымен адвокаттар мен нотариустық қызметпен айналысу үміткерлерімен аттестациядан өткізу қызметін осы аталған органдарға берді. Ол үміткерлердің уақыттары мен өзге де шығындарын қысқартуға көмек береді. Бағалау қызметіне лицензия беру жөніндегі өтінішті қарау мерзімдері 30-дан 10-күнге дейін қысқартылды. 2011 жылы 15 тамыздан бастап адвокаттық, нотариалдық және бағалау қызметтерімен айналысу үшін лицензияны ерекше түрде электронды түрде беріледі. Бұлай болудың нәтижесі электронды түрде берілген лицензияны жоғалтуға және бүлдіруге болмайды. Және де лицензияны жоғалтқан күнде оның көшірмесін алу үшін ешқандай да уақыт пен шығын келтірудің қажеттігі жоқ.

1. *Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. 27.01.2012 г. «Социально-экономическая модернизация – главный вектор Казахстана» // Каз. Пр. 30.01.2012.*

2. *Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. 28.01.2012 г. Построим будущее вместе! // Каз. По. 29.01.2011.*

3. *Концепции развития гражданского общества в РК на 2006-2011 годы. Акмолинская правда. 18.01.2011 г.*

Резюме

Публикация имеет актуальный характер в контексте проводимых реформ направленных на модернизацию экономики и реализации задач поставленных перед органами юстиции.

Resume

The Publication is of actual character in the context of conducted reforms aimed at economy modernization and implementation of tasks assigned before Justice Authorities.

КОМПЕТЕНЦИЯ ОРГАНОВ ЮСТИЦИИ В КОНТЕКСТЕ ПРОВОДИМЫХ РЕФОРМ

К.Т. Ракишев – старший преподаватель кафедры уголовно правовых дисциплин
Института права и экономики

В своем ежегодном Послании от 27.01. 2012 г. «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана» Президентом страны обозначены 10 основных направления развития страны на ближайшую перспективу. Наряду с экономическими вопросами и вопросами развития индустрии глава государства поднимает вопрос о качественном росте человеческого капитала в Казахстане. Важнейшую роль в реализации задач обозначенных в послании призваны сыграть органы юстиции.

Согласно закону Республики Казахстан от 18.03.2002 N304-II "Об органах юстиции" органы юстиции Республики Казахстан являются органами исполнительной власти, в пределах своей компетенции осуществляющими правовое обеспечение деятельности государства, поддерживающими режим законности в работе государственных органов, организаций, должностных лиц и граждан, обеспечивающими защиту прав и законных интересов граждан и организаций. При этом единую систему составляют органы юстиции, включающие: Министерство юстиции Республики Казахстан; комитеты Министерства юстиции Республики Казахстан; территориальные органы и учреждения юстиции; учреждения и иные подведомственные организации. Что касается органов уголовно-исполнительной системы, то 17 августа 2010 года Президент подписал Указ «О мерах по повышению эффективности правоохранительной деятельности и судебной системы в Республике Казахстан» и в связи с принятием Указа Президента РК "О пенитенциарной системе" от 26 июля 2011 года, пенитенциарная система

из Минюста РК была передана в ведение МВД РК. Необходимо отметить, что на открытии пятой сессии нового Парламента РК в сентябре 2011 года Президентом страны были обозначены четыре ключевых направления законотворческой работы Парламента и Правительства, где в частности третье направление предусматривало – расширение законодательной основы реформы правоохранительных органов и системы правосудия.

Главой государства были подписаны 16 законов, в том числе «О контрольной и надзорной деятельности» и «О правоохранительной службе», которые непосредственно были разработаны Министерством юстиции РК.

Закон «О контрольной и надзорной деятельности» прежде всего, направлен на формирование единой правовой базы, регулирующей вопросы осуществления контрольно-надзорных функций госорганов. Причем, как отметил Глава государства в Послании, такой документ принят впервые. В нем предусмотрены гарантии субъектов частного предпринимательства при осуществлении контроля и надзора со стороны правоохранительных ведомств.

Одними из главных задач стоящими перед органами юстиции согласно закону является: 1) участие в формировании национального законодательства, направленного на обеспечение верховенства прав и свобод человека и гражданина, суверенитета Республики Казахстан, устойчивое и поступательное развитие казахстанского общества и государства, путем участия в разработке и реализации общегосударственной стратегии развития, ведения законопроектной работы, анализа, совершенствования, систематизации законодательства, проведения юридической экспертизы проектов нормативных правовых актов.

2) правовое обеспечение деятельности Казахстана на международной арене в целях защиты его национальных интересов и укрепления авторитета республики в мировом сообществе, в том числе путем подготовки и заключения международных договоров Республики Казахстан;

3) осуществление государственной регистрации юридических лиц, прав на недвижимое имущество и сделок с ним, залогов отдельных видов движимого имущества, нормативных правовых актов центральных государственных органов, местных представительных и исполнительных органов, актов гражданского состояния, а также осуществление государственного учета нормативных правовых актов Республики Казахстан и контроля за ними;

4) организация правовой помощи и оказания юридических услуг и обеспечение правовой пропаганды;

5) организация и осуществление судебно - экспертной деятельности.

Министерство юстиции РК является координирующим государственным органом в сфере законопроектной деятельности Правительства. В этой связи, основным приоритетом деятельности ведомства является совершенствование законопроектной работы и повышение качества принимаемых законов. С учетом современной обстановки в мире это требует постоянного поиска новых подходов. Министерством юстиции разработан и подписан Главой государства 1 апреля 2011 г. Закон «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты по вопросам совершенствования нормотворческой деятельности». Данным Законом устанавливается обязанность всех государственных органов проводить мониторинг не только подзаконных нормативных правовых актов, но и законодательных актов, то есть всего массива национального законодательства. Целью проведения правового мониторинга является определение избыточности или недостаточности правового регулирования общественных отношений, выявление дублирующих, устаревших, коррупциогенных и противоречащих друг другу норм. В настоящее время в реализацию указанного закона разработаны правила проведения правового мониторинга нормативных правовых актов. Проведение мониторинга позволит улучшить сложившуюся на протяжении долгих лет ситуацию с действием дублирующих и противоречащих друг другу нормативных актов.

Министерством юстиции также ведется работа по дальнейшему совершенствованию механизмов противодействия коррупции. В связи, с чем разработан проект закона «О внесении дополнения в Закон Республики Казахстан «О правоохранительной службе» в части применения специальных технических средств по определению достоверности информации (полиграфа) при отборе кандидатов на службу в правоохранительные органы РК». В целях повышения ответственности первых руководителей госорганов-разработчиков законопроектов, Министерством юстиции РК предложено установить в Регламенте Правительства требование, согласно которому контроль и общую координацию за качество, своевременность разработки и предоставления законопроектов осуществляют первые руководители. Логическим продолжением работы в данном направлении стали новые инициативы министер-

ства в части возврата Канцелярией Премьер-Министра писем государственных органов с предложениями по разработке внеплановых законопроектов, если по ним отсутствуют заключения Межведомственной комиссии по вопросам законопроектной деятельности.

Для реализации Послания Президента «Построим будущее вместе» в феврале 2011 года был утвержден Общенациональный план мероприятий, который предусматривал принятие как правовых, так и организационных мер. В качестве одного из его ответственных исполнителей выступило Министерство юстиции координируя работу государственных органов по разработке нормативных правовых актов, вытекающих из задач, поставленных в документе. Госорганами, в том числе органами юстиции, с начала года проведена колоссальная работа по исполнению поручений Президента, озвученных в Послании. К примеру, 27 июня 2011 года принят Закон «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам занятости и социальной защиты населения», направленный на совершенствование системы соцпомощи. Разработан проект закона «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам деятельности микрокредитных организаций», предусматривающий расширение доступа к инструментам микрокредитования. По поручению Президента в 2011 году были разработаны и приняты Парламентом законы «О государственной поддержке индустриально-инновационной деятельности», «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам государственной поддержки индустриально-инновационной деятельности». Для дальнейшего совершенствования правоохранительной и судебной систем разработаны концепции совершенствования уголовного законодательства РК на период до 2020 года, уголовно-исполнительной политики на период до 2020 года, новый Уголовно-процессуальный кодекс РК, проект закона «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросу совершенствования судопроизводства с участием присяжных заседателей».

На современном этапе развития Казахстана важную роль приобретают вопросы дальнейшего развития институтов гражданского общества. Свидетельством чему является реализация основных положений Концепции развития гражданского общества в РК на 2006-2011 годы.

Данная Концепция разрабатывалась в соответствии с Общенациональной программой демократических реформ и стратегией вхождения Казахстана в число пятидесяти наиболее конкурентоспособных стран мира. Целью Концепции было заявлено дальнейшее совершенствование законодательной, социально-экономической и организационно-методической базы для всестороннего развития институтов гражданского общества и их равноправного партнерства с государством и бизнес-сектором в соответствии с международно-правовыми инструментами в рамках международных договоров и пактов в области прав человека и человеческого измерения.

Концепцией предусматривались «механизмы гражданского контроля за деятельностью органов государственной власти и принимаемыми ими решениями, связанными с защитой прав и интересов граждан; утверждались модели отчета властных структур перед общественностью». Также предусматривалось, что «развитие институтов гражданского общества обретет системный и необратимый характер». При этом необходимо отметить, что одной из важной составляющей Концепции является информационное обеспечение гражданского общества, поскольку оно является одним из важнейших механизмов реализации конституционного права граждан и гражданских организаций на доступ к информации. В этой связи одним из важных этапов информатизации казахстанского общества является внедрение "электронного правительства". С этой целью созданы электронные порталы, пункты общественного доступа, в целях развития казахстанского сегмента сети Интернет среди населения Казахстана, обеспечения равноправного доступа к государственным и иным информационным ресурсам, взаимодействия граждан и органов власти, создания условий для ликвидации информационного неравенства между жителями мегаполисов, сельских районов и небольших городов, а также для повышения компьютерной и общей грамотности населения посредством использования интернет-технологий.

Министерством юстиции РК принимаются достаточно эффективные меры по снижению административной нагрузки на бизнес. В своем Послании народу Казахстана «Построим будущее вместе» Глава государства подчеркнул «сильный бизнес – это сильное государство» (1).

В связи с чем Министерством юстиции РК разработан законопроект, направленный на упрощение создания бизнеса. В частности, предлагается концептуально пересмотреть подходы к процедуре открытия предприятий, отказавшись от существующей сегодня практики проверки уставов коммерческих субъектов на соответствие действующему законодательству, то есть фактически речь идет о

переходе от ныне существующего разрешительного порядка регистрации к уведомительному. Таким образом, бизнес будет работать по принципу «разрешено все, что не запрещено». Это новшество предусмотрено проектом закона «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам государственной регистрации юридических лиц и учетной регистрации филиалов и представительств».

В настоящее время в Казахстане процедура регистрации юридического лица занимает от 5 до 14 рабочих дней в зависимости от вида хозяйствующего субъекта. При этом для регистрации требуется представление в органы юстиции 5 различных документов. Это заявление; устав; документ, подтверждающий местонахождение юридического лица; квитанция об оплате сбора; если участником выступает другое юридическое лицо, дополнительно требуется справка об отсутствии налоговой задолженности. Для этого планируется исключить из законодательства требование об обязательном представлении в регистрирующий орган устава юридического лица. Устав, по сути, является документом, регламентирующим внутренний порядок работы хозяйствующего субъекта.

Для регистрирующего же органа вполне достаточно представления заявления с указанием сведений, необходимых для пополнения базы данных юридических лиц. При таком подходе автоматически устраняются искусственно создаваемые сегодня барьеры на пути открытия бизнеса. Это позволит создать новое предприятие в течение одного дня.

Изучив опыт зарубежных стран, Министерство юстиции предложило существенно сократить количество предоставляемых документов и сроки регистрации. В частности, предлагается довести названный перечень до 2 документов, а период регистрации всех коммерческих субъектов, за исключением акционерных обществ, при обращении через ЦОН – до одного дня. При этом он-лайн-регистрация предприятия через электронный портал Правительства будет осуществляться в течение 15 минут.

В итоге для открытия нового юридического лица в скором времени достаточно будет подать заявление и оплатить установленный сбор в бюджет. На следующий день можно забрать справку о государственной регистрации. Все это позволит снизить финансовые и временные затраты предпринимателей при создании бизнеса. Одновременно предлагается оптимизировать процедуру ликвидации юрлиц путем сокращения количества предоставляемых документов. Что касается недвижимости, то с начала текущего года Министерством юстиции значительно снижены ставки сбора за ее ускоренную регистрацию. К примеру, сбор за ускоренное оформление документов на объекты жилого фонда снижен с 40 тыс. до 7,5 тыс. тенге. В результате число обращений граждан за данной услугой по сравнению с прошлым годом возросло почти в 12 раз, а сумма поступлений в бюджет увеличилась в 2,5 раза.

В 2012 году казахстанцам будет предоставлена возможность электронной регистрации прав на недвижимое имущество в случае нотариального удостоверения сделки. Такая регистрация будет осуществляться на основании электронных копий документов, поступающих в Государственную базу данных «Регистр недвижимости» из единой нотариальной информационной системы автоматически, после удостоверения сделки.

Очевидным преимуществом предоставления электронных государственных услуг является сокращение сроков регистрации до одного дня и отсутствие бумажных документов.

Министерством юстиции принимаются меры и по устранению административных барьеров в сфере интеллектуальной собственности. Так, 14 декабря нынешнего года Парламентом принят Закон «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам интеллектуальной собственности», предусматривающий сокращение сроков экспертизы товарных знаков и исключение излишних оснований отказа в их регистрации. Срок предварительной экспертизы сокращается с двух до одного месяца, а количество абсолютных оснований отказа в регистрации – с 13 до 4. Кроме того, закон направлен на совершенствование механизмов защиты в сфере интеллектуальной собственности, в том числе в сети Интернет. Министерством юстиции РК принимаются меры по противодействию коррупции и сокращению административных барьеров при допуске к адвокатской, нотариальной и оценочной деятельности. Например, территориальным органам юстиции переданы функции по приему аттестации кандидатов в нотариусы и адвокаты, что будет способствовать сокращению времени и затрат претендентов. Сроки рассмотрения заявлений о выдаче лицензий на занятие оценочной деятельностью сокращены с 30 до 10 дней.

С 15 августа 2011 года лицензии в сфере адвокатской, нотариальной и оценочной деятельности выдаются исключительно в электронном виде. Преимущество данного подхода заключается в том, что электронную лицензию невозможно утратить или испортить, в связи с чем гражданам не нужно тратить свои время и средства на получение дубликата.

1. *Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. 27.01.2012 г. «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана» // Каз. Пр. 30.01.2012 г.*
2. *Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. 28.01.2011 г. ПОСТРОИМ БУДУЩЕЕ ВМЕСТЕ! // Каз. Пр. 29.01.2011 г.*
3. *Концепции развития гражданского общества в РК на 2006-2011 годы. / Акмолинская правда. 18.01.2011 г.*

Түйін

Мақала әділет органдарының алдына қойылған міндеттерді жүзеге асыруда және экономиканы модернизациялау бағыттарындағы реформалармен байланыстылығы қарастырылған.

Resume

The Publication is of actual character in the context of conducted reforms aimed at economy modernization and implementation of tasks assigned before Justice Authorities.

**АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ҚҰҚЫҒЫ
ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС**

**РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В РАЦИОНАЛЬНОМ И ЭФФЕКТИВНОМ
ИСПОЛЬЗОВАНИИ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН**

К.Ж. Куандыков – к.ю.н., доцент, кафедра гражданско-правовых дисциплин ИПиЭ КазНПУ им. Абая

В условиях рынка важную роль играют совершенствование правового механизма регулирования общественных отношений и принятие новых законодательных актов, направленных на развитие всех сторон общественной жизни государства.

Проблема рационального и эффективного использования природных ресурсов всегда была и остаётся основной в любом цивилизованном обществе. От того, в каком состоянии находятся природные ресурсы, насколько разумно они будут использованы, в значительной мере зависит уровень экономического развития государства.

В решении проблемы рационального использования водных ресурсов немаловажную роль играет правильно организованное управление водными ресурсами.

В условиях рынка для государственного управления характерно стремление к учету всей совокупности связей и взаимодействий между управляемой и управляющей под системами. До недавнего времени управление понималось как властное воздействие государства на общественную систему функционирующее «сверху вниз». В стране создавалась система управления, основанная на жестком централизме, детальном регламентировании работ, директивных адресных заданиях и бюджетных ассигнованиях. Нынешнее понимание управления включает, кроме прочего, такие типы воздействия, как «снизу вверх» и взаимодействия в самой управляемой системе.

В современных условиях права водопользования охраняются не только от посягательств других предприятий и организаций, но и от посягательства самих государственных органов. Поэтому в настоящее время следует говорить не только о воздействии, но и о взаимодействии субъектов и объектов управления. Управление может быть эффективным лишь в том случае, если субъект управления учитывает особенности объекта и имеет возможность своевременно реагировать на действие различных факторов, видеть перспективы развития отношений по управлению.

Соотношение государственного управления в области сельскохозяйственного водопользования с государственным управлением водными ресурсами – это соотношение части и целого. Это означает что оно, будучи самостоятельной системой управления в области водопользования, в системах более высокого порядка выступает как подсистема. Как подсистема это управление находится во взаимосвязи, в постоянном взаимодействии, в зависимости от системы. Поэтому отношения по управлению сельскохозяйственным водопользованием представляют собой отношения по управлению внутри системы, а так же между подсистемами и системами более высокого порядка.

В условиях рыночных – отношений государственное управление призвано, с одной стороны, обеспечить эффективность сельского хозяйства, а с другой способствовать развитию и совершенствованию природоохранительных отношений. Нельзя допустить под видом защиты окружающей среды ущемление интересов сельскохозяйственного производства. Нельзя также открывать широкий простор для интенсивного использования водных ресурсов под видом развития сельского хозяйства. Не противопоставлять экономические и экологические интересы, не отрывать их друг от друга, а обеспечивать современное и качественное выполнение задач по развитию сельского хозяйства на основе правильного, всестороннего решения проблем связанных с охранной вод и их рациональным использованием, – вот основное требование современности, которое предъявляется органу государственного управления.

Что же следует понимать под государственным управлением водными ресурсами? В юридической литературе данная проблема трактуется по-разному. Представляется наиболее правильным определение, данное С.Б. Байсаловым «Управление водным хозяйством, отмечает он, – это форма деятельности, состоящая в осуществлении водных актов и направленная на организацию и ведение ресурсов, строительство и содержание водохозяйственных сооружений и устройств, обеспечение строгого и последовательного соблюдения и выполнения установленных правил и порядка использования и охраны водных ресурсов и водохозяйственных сооружений и устройств» /1/. Оно осуществляется как

органами государства – собственника водных ресурсов, так и хозяйствами водопользователями и водопотребителями.

Это общая характеристика управления использованием водных ресурсов распространяется также и на государственное управление водопользованием.

Управление использованием и охраной водных ресурсов носят государственный характер, так как воды являются объектами права государственной собственности. Государство осуществляет правомочия собственника вод и правомочия суверена через свои органы, которые в пределах установленной компетенции совершают акты государственного управления, направленные на организацию рационального использования и охраны вод. Связь между правом собственности и правом управления состоит в том, что управление является способом выражения отношения собственности. Правовая регламентация отношений по управлению в области использования и охраны вод, в конечном счете является правовой регламентацией отношений собственности на эти богатства. Собственность служит материальной гарантией управления водопользованием в интересах настоящего и будущего поколений /2/.

Практически организующая деятельность государственного управления водопользованием носит характер определенного комплекса действий, которые называются функциями управления. Содержание функции определяется требованиями организации рационального и эффективного использования вод. Водное законодательство Республики Казахстан к числу наиболее важных функций государственного управления относит учет и ведение водного кадастра, распределение и перераспределение вод, водоустройство, осуществление контроля за использованием вод, разрешение споров в области водопользования и т.д.

Функции управления тесно взаимосвязаны между собой. В то же время каждая из них относительно самостоятельно и обеспечивает решение той или иной части задачи организации рационального использования и охраны вод. Учет и кадастр являются необходимым условием правильного распределения и перераспределения вод. В свою очередь распределение и перераспределение вод между водопользователями представляют собой такую функцию управления, в результате осуществления которой возникают и прекращаются водные правоотношения. Особенность водоустройства заключается в том, что в результате его реализации обеспечивается паспортизация водных объектов.

Некоторые функции управления водопользованием выполняют одновременно несколько задач. Так, разрешение споров по вопросам пользования и охраны вод, надзор и контроль за их использованием являются элементами не только управления, но и правоохранительной деятельности государства. С точки зрения реализации права государственной собственности на воды, особо выделяется функция по распределению вод. Посредством этой функции государство определяет юридическую судьбу вод и как собственник осуществляет свое правомочие распоряжения. Все остальные действия органов управления по организации рационального использования вод могут быть претворены в жизнь, как правило, после представления их тому или иному предприятию для использования. С другой стороны, данная функция является основанием возникновения права водопользования. Поскольку воды являются государственной собственностью, субъективные права могут возникнуть только после того, как правомочные на то государственные органы предоставляют организациям и гражданам в установленном законом порядке соответствующие водные объекты для использования. В этом состоит одна из характерных особенностей права на водные ресурсы. Поэтому функция по распределению вод служит исходной базой для правового регулирования отношений, возникающих в сфере водопользования, и в большей степени носит правовой характер, чем остальные элементы государственного управления. Своеобразным является и само правомочие распоряжения, посредством которого осуществляется функция по распределению вод. Оно заключается в том, что при предоставлении специального водопользования, разрешение на такое водопользование выдается только после согласования условий его осуществления с заинтересованными органами. Такой порядок не случаен, так как водные объекты в большинстве случаев используются комплексно, т.е. одновременно для нескольких целей, и необходим учет их взаимодействия. Рассматривая вопрос о функции государственного управления водопользованием необходимо обратить внимание на следующие моменты:

Во-первых, функции государственного управления в области водопользования в целом стабильны и устойчивы. Благодаря этому, государство имеет возможность обеспечить развитие отношений по охране вод в стране. Вместе с тем, с изменением социально-экономических условий могут изменяться характер и содержание функции, совершенствоваться формы и методы их осуществления. При

этом некоторые функции на том или ином этапе развития государство могут исчезнуть, а вместо них появляться другие, более точно отражающие объективные законы развития рыночных отношений. Так, возникновение функции ведения водного кадастра и экономической оценки вод стало возможным лишь после того, как укрепилась хозяйственная самостоятельность водопользователей и во весь рост стала проблема развития и совершенствования рыночных отношений. В последние годы претерпело существенное изменение содержание функции планирования и охраны вод.

Во-вторых, функция управления в области использования и охраны вод носят всесторонний и всеобъемлющий характер и осуществляется от имени государства. Этим они существенным образом отличаются от соответствующих функций по внутрихозяйственному управлению водными ресурсами, которые основываются на праве пользования. Последние осуществляются от имени самих водопользователи и распространяются только на тех лиц, которые подчинены этим водопользователям. Имеются различия в порядке их возникновения, в методах и формах осуществления.

В-третьих, функции государственного управления отражают объективные условия развития и совершенствования общественных отношений в области использования и охраны вод, поэтому они имеют важное значение при образовании органов управления, установления форм и методов их работы.

Органы государственного управления в области использования и охраны вод созданы для решения проблемы дальнейшего развития и совершенствования охраны и использования вод в процессе своей деятельности. Поэтому, отличаясь друг от друга по масштабам, объему и содержанию работ, конкретным формам и методом осуществления своей функций, по своей структуре эти органы вместе с тем образуют определенную систему, в которой все составные части взаимосвязанный и направляются из единого центра.

Система и компетенция органов управления в области охраны и использования вод определяются Конституцией Республики Казахстан, законами в области экологии и водным законодательством Республики Казахстан.

В широком смысле управлением водными ресурсами занимаются многие органы государства, а именно, Парламент РК, Президент РК, Правительство РК, местные исполнительные и представительные органы, суды, прокуратура и т.д. Действуют они от имени государства, наделены определенными полномочиями и их деятельность охраняется государством. Так, судебные и прокурорские органы разрешают споры и дела, связанные с отношениями в области использования и охраны вод, привлекают лиц к ответственности за водные правонарушения.

Широкие функции по управлению водными ресурсами осуществляет Правительство РК. Оно реализует государственную политику в области использования и охраны водных ресурсов, утверждает основные направления их рационального использования, определяет порядок ведения государственного учета вод и их использования, а также государственного кадастра и мониторинга вод, устанавливает порядок осуществления государственного контроля за использованием и охраной вод /3/.

1. Байсалов С.Б., *Водное право Казахской ССР*, – Алма-Ата, 1966 г., – с. 277.

2. Мухитдинов Н.Б., *Основы горного права*, – Алма-Ата: Наука, 1983 г., – с. 123.

3. *Водный кодекс Республики Казахстана от 09.07.2003 г.*, – Алматы: Жеті жарғы, 2003, (С изменениями и дополнениями от 20.12.2004).

4. *Положение о Комитете по водным ресурсам Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан. Утверждено постановлением Правительства РК от 06.04.2005 г.*

Түйін

Қазақстан Республикасының су ресурстарын тиімді пайдаланудың және басқарудағы мемлекеттің ролі.

Resume

Government role in rational and an effective utilization of water resources in Republic Kazakhstan.

ТҰТЫНУШЫЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН МЕМЛЕКЕТТІК ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ ҚОРҒАУ ТӘСІЛДЕРІ

Д.Ж. Белхожаева – Құқық және экономика институты,
Азаматтық құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Д.С. Байсымакова – Құқық және экономика институты,
Азаматтық құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы ҚазҰПУ

Күн сайын кез келген адам әртүрлі өзінің тұрмыстық қажеттілігін қанағаттандырумен байланысты қатынастарға түседі. Мысалы, тауарлар сатып алуда, туристік жолдама сатып алуға, аяқ киімді жөндеуге бергенде, дәрігер кеңесін алғанда, осы қатынастардың құқықтық жағына көңіл бөлмейміз. Қызметті тұтынушы ретінде өз әрекеттіңді бағалау және заңға сәйкес орындаушы іс-әрекетін бағалау қажеттілігі қандай да бір құқықтар бұзылған жағдайда ғана ескеріледі. Елімізде тұтынушылар құқықтарын мемлекеттік және қоғамдық қорғау заңмен көзделгенімен, осы заң қалыптарын күнделікті өмірде қолдану баяу орын алуда. Яғни, кез келген құқықтық мемлекетте азаматтар заң қалыптарын білуге, құқықтық тұрғыда сауатты болуы тиіс. Дегенмен, елімізде тұтынушылар әліде болса, өз құқықтарын біле бермейді немесе білген күнде де өз құқықтарын қорғай алмайды.

Тұтынушылардың құқықтары мынадай:

- тұтынудың кепілдік берілген деңгейіне;
- товарларды еркін сатып алуға, жұмыстар мен қызметтерді пайдалануға;
- сапалы өнімге;
- өнім туралы толық та шынайы хабарламаға;
- хауіпсіз өнімге;
- сотқа және мемлекет уәкілдік берген басқа да органдарға өтініш жасауға;
- тұтынушылардың қоғамдық ұйымдарына бірігуге;
- келтірілген зиянды өтеттіруге құқылы [1].

Тұтынушының тұтынудың кепілдік берілген деңгейіне және мемлекеттік өз экономикалық мүдделерін қорғауына құқысы бар. Яғни, Қазақстан Республикасының барлық азаматтары кепілдік берілген тұтыну деңгейіне сәйкес келетін түрлер мен көлемде товарлар, қызметтер және басқа игіліктер алуға құқылы.

Кепілдік берілген тұтыну деңгейі және соған сәйкес жан басына шаққандағы ең төменгі табыс деңгейі, оларды тараудың тәртібі мен мерзімі, сондай-ақ оларды қамтамасыз ету шаралары Қазақстан Республикасының заң актілерімен, сондай-ақ депутаттары жергілікті мәслихат шешімдерімен тиісті бюджеттерді бекіткен кезде жыл сайын белгіленіп отырады.

Қазақстан Республикасының Үкіметі, атқарушы-әкімші органдар:

- барлық азаматтарға товарлар мен қызметтерді кепілдік берілген тұтыну деңгейіне сәйкес түрлер мен көлемде, жан басына шаққандағы ең төмен табыс деңгейін белгілеген кезде есепке алынған баға бойынша сатып алу мүмкіндігін қамтамасыз етуге міндетті;
- аталған товарлар мен қызметтерді еркін сатып алуға мүмкіндік жоқ жекелеген облыстар мен қалаларда оларды нормалап бөлуді енгізуге тиіс.

Азаматтардың құқықтарын қорғау азаматтық немесе тұтынушылардың қоғамдық ұйымының аудандық немесе қалалық атқару органдарының өз міндеттерін орындамағаны туралы талап қоюы бойынша сот тәртібімен жүзеге асырылады.

Талапты қанағаттандырған жағдайда сот міндеттерді заттай орындау туралы, ал товарлар мен қызметтерді кепілдік берілген тұтыну көлемінде сатып алуды қамтамасыз етуге мүмкіндік болмаған жағдайда – товарлар мен қызметтің белгіленген мөлшерін аймақта қалыптасқан баға бойынша еркін сатып алуды қамтамасыз ететін көлемде ақшалай өтем төлеу туралы шешім шығарады.

Тұтынушының сауда қызметін және өзге де қызмет көрсету саласындағы құқықтарын кез келген азамат білуі қажет [2, 29 б].

Тұтынушы бөлшек сауда сатып алу-сату шартын жасау жолымен халық тұтынатын товарларды еркін сатып алуға құқылы, ол шарт бойынша сатушы (бөлшек сауда кәсіпорны, бірлестігі) басқа жақтың – тұтынушының меншігіне сапалы халық тұтынатын товарлар беруге міндеттенеді, оған шартта келісілген қызметтерді көрсетеді, сауда қызметін көрсетудің сапасы мен мәдениетін қамтамасыз етеді, ал тұтынушы белгілі бір ақша сомасын төлеуге міндеттенеді.

Тараптардың арасында шарттың аясы, баға туралы және тараптардың біреуі болса да келісуді талап ететін жағдайлар бойынша келісімге қол жеткен кезде бөлшек сауда сатып алу-сату шарты жасалды деп саналады. Сауда орындарының ішкі және сыртқы витриналарына бағасы көрсетілген товарлар қою, қоғамдық тамақтандыру орындарының келушілерге ас мәзірін ұсынуы бөлшек сауда сатып алу-сату шартын жасауға ұсыныс деп танылады.

Жасалғаннан кейін жүзеге асырылатын бөлшек сауда сатып алу-сату шарттары товардың құнына қарамастан ауызша формада болады. Жүзеге асырылуы шарттың жасалу мерзіміне тәуелсіз бөлшек сауда сатып алу-сату шарттары (алдын ала берілетін тапсырыстар бойынша, посылкамен сауда жасау кезінде, жеңіл автомобильдер сату кезінде және басқа жағдайларда) осындай шарттар үшін белгіленген жазбаша формада жасалады. Тұтынушылардың құқықтарына Заңда немесе үлгі шартта белгіленген құқықтармен салыстырғанда қысым жасайтын шарттың ережелері жарамсыз деп танылады. Егер шарттың ережелерін қолдану нәтижесінде тұтынушыға зиян келген болса, онда өндіруші (сатушы) бұл зиянды толық өтеуге тиіс. Өндіруші (сатушы) өндірістік, не сауда қызметіндегі өз жағдайының артықшылықтарын пайдалануға байланысты келтірген зиянды тұтынушының өндіріп алуға құқығы бар.

Бөлшек сауда кәсіпорны, бірлестігі атқарушы-әкімші орган бекітетін товарлардың міндетті түр-түрінің минимумын сақтауға тиіс. Сауда орны товарлардың түр-түрінің минимумында көзделген товардың болмауынан шарт жасасудан бас тартқан жағдайда сауда орнына сатып алушыға товарды басқа магазиндерден сатып алу мүмкіндігі, товардың түсуі мүмкін уақыт туралы хабар беру міндеті жүктеледі. Сауда қызметін көрсету процесінде тұтынушы мен сауда орнының қызметкері бір-бірінің арнамысына, қадір-қасиетіне тимеуде, адамгершілік және этика нормаларын сақтауда бірдей құқылы.

Адамгершілік және этикалық нормаларды сақтамаған, тұтынушы немесе сауда орнының қызметкерін қорлаған, не олардың ар-намысы мен қадір-қасиетіне өзгедей тіл тигізген жағдайда кінәлі адамдар жұрт алдында кешірім сұрауға міндетті. Зардап шегуші бұл талабы орындалмаған жағдайда өз құқығын қорғау үшін сотқа немесе әкімшілік комиссиясына шағынуға құқылы.

Тұтынушының жеке мүліктік емес праволарын бұзу сауда орнының қызметкеріне тәртіптік, әкімшілік, материалдық шаралар қолдануға, ал заңдарда көзделген жағдайда қылмыстық жауаптылыққа апарып соғады. Тұтынушы аталған нормаларды бұзған кезде сатушы ол туралы материалды тиісті шара қолдану үшін милиция органдарына немесе жұмыс істейтін жеріне беруге құқылы.

Сатушы (орындаушы) тұтынушыға өз кәсіпорнының аты мен қайда қарайтыны туралы толық және көрнекі хабарлама беруге міндетті.

Тұтынушының сапалы өнімге, жұмысқа және қызметке құқығы: тұтынушы өзіне сатушы немесе өндіруші кемшіліктер туралы алдын ала хабарлаған және олармен келіскен кезден басқа жағдайда сапалы товар алуға, сапалы жұмыс, қызмет орындатуға құқылы. Тұтынушылардың құқықтарын қандай да болсын тікелей немесе жанама шектеуге жол берілмейді. Қолданылып жүрген нормативтік-техникалық құжаттар товарлардың, жұмыстар мен қызметтердің сапасын анықтайтын негіз болып табылады, ал құжаттық негіз болмаған жағдайда өнім үлгілері немесе осындай товарлар мен қызметтер үшін заңдар арқылы сапаға қойылатын талаптар болып табылады.

Тұтынушылардың өнім сапасына қойылатын талаптарды нормалауға деген мүдделерін жүзеге асыру тұтынушылар қоғамдарының, одақтарының (федерацияларының) мемлекеттік стандарттарды немесе басқа нормативтік-техникалық құжаттарды әзірлеуге қатысу правосымен қамтамасыз етіледі.

Тұтынушы сатып алған товарларының сапасын, ондағы бөлшектердің түгелдігін, өлшемдерін, салмағын және бағасын тексеруге, олардың ыңғайлылығын қарап көруге, сондай-ақ оларды хауіпсіз де дұрыс пайдалануды үйренуге құқылы.

Сатушы мұндай жағдайда оған бағылау-өлшеу приборларын, товарлардың бағасы туралы беруге, ал қажет болған жағдайда товарды сараптамаға жіберуге көмектесуге міндетті.

Тұтынушы товарлар мен қызметтерді еркін таңдап алуға құқығы бар. Сатушы тұтынушының товарлар мен қызметтерді еркін таңдап алуына барынша көмектесуге міндетті. Тұтынушыны сапасыз товарлар мен қызметтерге, өнімнің өзіне керегі жоқ түрлеріне келісім беруге немесе тұтынушылық праволарын пайдаланудан бас тартуға мәжбүр ету мақсатымен өндірушінің, сатушының өндірістік, не коммерциялық қызметте өз жағдайының артықшылықтарын пайдалануына тыйым салынады.

Отандық, сондай-ақ шетелдік товарларды сатқаннан кейін тұтынушыға товар үшін көзделген қызмет көрсетуге кепілдік берілуге тиіс. Бұл құқықты қамтамасыз етпегені үшін кәсіпорын немесе товарды сатқан азамат, не тиісті қызметтерді (жөндеу жұмыстары және т.б.) көрсету тапсырылған адам тұтынушының алдында жауапты болады. Товарды сатқаннан кейінгі қызмет көрсету және оның жағ-

дайлары туралы тұтынушыға қажетті хабарламаны товарды сатушы, сондай-ақ тиісті қызметті көрсеткен адам беруге тиіс.

Өндіруші өнімнің, соның ішінде жабдықтаушы бұйымдардың ҚР заңдарында, стандарттармен және өзге нормативтік-техникалық құжаттарда белгіленген кепілдік берілген мерзім ішінде дұрыс жұмыс істеуін (қолданылуын, пайдаланылуын) қамтамасыз етуге міндетті. Жабдықтаушы бұйымдардың кепілдік берілген мерзімі, егер ҚР заңдарында нормативтік-техникалық құжаттарда өзге жағдай белгіленбеген болса, негізгі бұйымның кепілдік берілген мерзімінен кем болмауға тиіс.

Өндіруші пайдаланудың кепілдік берілген мерзімін белгілейтін товарлар мен қызметтер бойынша тұтынушыға кепілдік берілген мерзім ішінде көзделген қызметтердің бірін тегін көрсету қамтамасыз етілуге тиіс.

Өндіруші өнімнің қосалқы бөлшектерін шығарып, оны қажетті мөлшерде сауда желісіне беруді, оған техникалық қызмет көрсету мен жөндеуді бүкіл өндіру мерзімі ішінде, ал өндірістен алып тас-талған соң өнімнің қызмет ету мерзімі ішінде, ал мұндай мерзім болмаған ретте он жыл бойы қамтамасыз етуге міндетті. Аталған мерзім ішінде сатушы тұтынушыға қажетті қосалқы бөлшектердің болуын қамтамасыз етуге міндетті.

Дайындаушы, не сауда ұйымы өз міндеттерін орындамауы салдарынан тұтынушыға келген зиян толық өтелуге тиіс.

Тұтынушының сапалы товар айырбастап алу құқығы бойынша, егер белгілі бір себептермен өзінің қажеттерін қанағаттандырмайтын болса немесе қажетті қасиеттері болмаса, тұтынушы өзі сатып алған сапалы азық-түлік емес товарды айырбастауға құқылы. Және де тұтынушы сапалы өнім айырбастап алуға құқылы. Оның мерзім заң актілерімен белгіленеді.

Товардың түр-түсінігі, тұтынушылық қасиеттерінің, пломбыларының немесе жазбаларының, товарлық немесе кассалық чегінің немесе сатушы тұтынушыға сатылған товармен бірге берген басқа да құжаттардың сақталуы товар айырбастаудың міндетті шарты болып табылады. Осы аталған негіздер бойынша айырбастауға жатпайтын товарлардың тізбесін ҚР Үкіметі бекітеді.

Айырбастау кезінде ондай товар сатуда болмаған жағдайда тұтынушы Товардың құнын қайта есептегіп, сол жерде бар товарлардың кез келген түрін сатып алуына болады, не товардың құны мөлшеріндегі ақшаны қайтарып алуына яки тиісті товар сатуға түсісімен сондай товарға айырбастап алуына болады. Сатушы товар айырбастап беруді талап еткен саты оның сатуға түскені туралы хабарлауға міндетті.

Тұтынушының өнім туралы хабарлама алу құқығы бар. Сатушы (дайындаушы, орындаушы) тұтынушыға оның назарын аударған өнімнің бағасы, тұтыну қасиеттері, сатып алудың заңды әдістері немесе оны білудің жергілікті жерлерде қабылданған формалары, кепілдік міндеттемелері мен кінә тағу тәртібі, сондай-ақ өнімді пайдаланудың, оны сақтаудың және хауіпсіз кәдеге жаратудың әдістері мен ережелері туралы қажетті және нақты хабарлама беруге міндетті. Тамақ өнімдері жөнінде құрамы, кенеулілігі, денсаулыққа зиянды заттардың бар-жоғы және дайындалу мерзімі туралы хабарлама берілуге тиіс. Көрсетілетін қызметтер жөнінде де тұтынушыға орындаушының жұмыстарды атқаруы мен қызмет көрсету ережелері туралы хабарлама берілуге тиіс.

Өнімге қоса берілетін құжаттама, сондай-ақ маркалау, дайындалған және сатылған уақытын көрсету немесе жекелеген қызмет көрсету салаларында қабылданған өзге де әдістер арқылы тұтынушыларға жеткізіледі. Азық-түлік товарларының, дәрі-дәрмекті, косметикалық заттардың және уақыт өте келе тұтынушылық қасиеттерінашарлай беруі мүмкін басқа да өнімнің маркасында (этикеткасында) сатылған уақыты және белгіленген талаптарға сәйкес мұндай өнімнің жарамдылық мерзімі көрсетілуге тиіс. Өнімді сатып алу әдістері мен бөлу формалары туралы хабарламаны тұтынушыларға олардың өтініштері бойынша атқарушы-әкімші органдар, сауда ұйымдарының өкілдері – тиісті сауда жүйесінің сатушылары береді.

Кәсіпорын шығарған өнімнің, заңдарда көзделген реттерден басқа кезде, өндірістік маркасы болуға тиіс. Өндірістік марка дайындаушының атын, оның тұрған жерін, дайындалған өнімге сай келуге тиіс нормативтік-техникалық құжаттама оның белгісін қамтиды.

Жеке еңбек қызметінде азаматтық өзі немесе кооперативтер дайындаған өнімнің патент (рұқсат) номер және оны берген органның аты, сондай-ақ міндетті талаптары осы өнімге қолданылатын мемлекеттік стандарт көрсетілген этикеткасы болуға тиіс. Аталған талаптар көрсетілген (заңдарда көзделген реттерден басқа кезде) товар белгісі жоқ не бөтен товар белгісі пайдаланылған азық-түлік және азық-түлік емес товарларды өткізуге тыйым салынады және әкімшілік тәртіппен жергілікті бюд-

жеттің табысына аударылатын 200 сомнан 1000 теңгеге дейін штраф төлеттіре отырып товар алып қойылады.

Егер өткізілетін өнім туралы дұрыс емес немесе жеткілікті дәрежеде толық емес хабарлама мынаған әкеліп соқса:

– қажетті тұтыну қасиеттері жоқ өнім сатып алынса – тұтынушы шартты бұзуға және өзіне келтірілген шығынның орнын толтыруды талап етуге құқылы;

– сатып алынған өнімді мақсатына қарай пайдалану мүмкін болмаса – тұтынушы ақылға сыйымды қысқа мерзім ішінде аталған хабарламаны беруді талап етуге құқылы. Егер хабарлама айтылған мерзімде табыс етілмесе – тұтынушы шартты бұзуға және шеккен зиянның орнын толтыруды талап етуге құқылы;

– тұтынушының денсаулығына, өмірі мен мүлкіне зиян келтірілсе – ол сатушыға (дайындаушыға) ҚР тұтынушылар құқықтарын қорғау туралы Заңында көзделген талаптарды қоюға құқылы.

Жарнама беру нәтижесінде сатып алынған өнімнен тұтынушыға келтірілген зиян жарнама берушінің толық көлемде өтеуіне жатады.

Өнім туралы дұрыс емес немесе жеткілікті дәрежеде толық емес хабарламадан не жарнамадан келтірілген зиянның орнын толтыру туралы тұтынушының талаптарын қараған кезде тұтынушының сатып алынған өнімнің қасиеттерімен сипаттамалары туралы арнаулы таным-білімі жоқтығы туралы болжамды басшылыққа алу қажет.

Атқарушы-әкімші орган жауапты қызметкерінің немесе сауда ұйымы өкілінің – тиісті сауда жүйесі сатушысының өнімді сатып алу әдістері немесе бөлу формалары туралы хабарлама беруден бас тартуы, не қасақана жалған хабарлама беруі әкімшілік жауаптылыққа немесе сот арқылы салынып, жергілікті бюджеттің табысына аударылатын 1000 теңге мөлшеріндегі штрафқа әкеліп соғады.

Тұтынушының өз өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз етуге әрдайым құқығы бар. Яғни, тұтынушы сатып алынған өнімді пайдалануы немесе оны сақтауы белгіленген қызмет ету мерзімі мен жарамдылық мерзімі ішінде өзінің өмірі, денсаулығы мен мүлкі үшін қауіпсіз болуына құқылы.

Азаматтардың өмірі, денсаулығы мен мүлкі, сондай-ақ айналадағы орта үшін өнімнің қауіпсіздігін қамтамасыз ететін талаптар міндетті болып табылады және Қазстандарт басқармасында белгіленуге тиіс. Егер өнімді қауіпсіз пайдалану немесе оны тасымалдау үшін арнаулы ережелерді сақтау қажет болса, дайындаушы (орындаушы) мұндай ережелерді әзірлеуге, ал сатушы (орындаушы) оларды тұтынушының назарына жеткізуге тиіс.

Өнім өндіру және өткізу кезінде қауіпсіздік жөніндегі талаптардың сақталуына бақылауды арнаулы мемлекеттік және қоғамдық органдар (Қазстандарт басқармасы, Мемлекеттік сауда инспекциясының, санитариялық-эпидемиологиялық станцияның, социалистік меншікті талан-таражға салуға қарсы күрес бөлімінің территориялық органдары, тұтынушылар қоғамы) жасауға тиіс.

Қазстандарт басқармасында азаматтардың өмірінің, денсаулығы мен мүлкінің қауіпсіздігін, айналадағы ортаны қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі талаптар белгіленген өнімдер, сондай-ақ азаматтардың өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз ететін құралдар белгіленген тәртіппен міндетті түрде сертификатталуға жатады. Аталған талаптарға өнімнің сай келетіндігін қуаттайтын белгісі жоқ мұндай өнімді ҚР-інде өткізуге және пайдалануға тыйым салынады. Егер пайдаланылуы азаматтардың өміріне, денсаулығы мен мүлкіне, сондай-ақ айналадағы ортаға зиян келтіруі мүмкін өнімде қауіпсіздік жөніндегі міндетті талаптардан тұратын Қазстандарт басқармасы жоқ болса, компетентті мемлекеттік басқару органдары мұндай стандарттардың әзірленуін және күшіне енгізілуін дереу қамтамасыз етуге міндетті.

Егер өнімнің пайдаланылуы немесе сақталуы азаматтардың өміріне, денсаулығына немесе мүлкіне зиян келтіретіні немесе зиян келтіруі мүмкін екені белгілі болса, дайындаушы (сатушы) зиянды тудыратын себептер анықталғанға дейін оны өндіруді (өткізуді) дереу тоқтата тұруға, ал қажет болған реттерде оны айналымнан алу және тұтынушыдан қайтарып алу жөнінде шаралар қолдануға міндетті.

Егер өнімнің қауіпті қасиеттері туралы оны өткізу және тұтынушының пайдалануы процесінде белгілі болса, онда көзделген шаралардан басқа, дайындаушы (сатушы) ықтимал қатер, өнімнің қауіпті қасиеттерінің сипаты, Азаматтардың өміріне, денсаулығына, мүлкіне немесе айналадағы ортаға зиян келтірудің алдын алу шаралары, ықтимал зардаптар және оларды болдырмау үшін қажетті іс-әрекеттер туралы тұтынушыны хабардар етуге міндетті.

Егер өнімнің қауіпті қасиеттерін жою мүмкін болмаса, дайындаушы мұндай өнімді өндірістен дереу алып тастауға міндетті. Дайындаушы бұл міндеттерді орындамаған кезде компетентті респуб-

ликалық органдар, ҚР Үкіметі (республикалық кәсіпорындар дайындайтын өнім бойынша және республика территориясында өткізілетін өнім бойынша) мұндай өнімді өндірістен дереу алу, оны айналымнан алып тастау туралы шешім қабылдайды. Жергілікті рынок үшін шығарылатын өнім бойынша атқарушы-әкімші орган шешім қабылдайды.

1. *Шаблова Е.Г. Договоры возмездного оказания услуг: практика их исполнения. – Екатеринбург, 2007.*

2 *Қазақстан Республикасының Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы заңы 2010 ж. – Алматы: Юрисит, 2010.*

Резюме

В данной статье рассматриваются некоторые вопросы охраны прав граждан и потребителей в РК.

Summary

In given article it is considered some questions of protection of the rights of citizens and consumers in RK.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН КАК ВАЖНЕЙШИЙ ПРИНЦИП ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Р.З. Абдрахманов – *ст. преподаватель кафедры гражданско-правовых дисциплин
Института права и экономики КазНПУ имени Абая*

Право строится и функционирует на определенных принципах, выражающих его сущность и социальное назначение, отражающих главные свойства и особенности. Принципами права должны руководствоваться все участники правоотношений. Принципы права играют роль ориентиров, определяющих пути совершенствования, как правовых норм, так и правового регулирования общественных отношений. Отражаясь, прежде всего, в нормах права принципы пронизывают всю правовую жизнь общества, правовую систему государства [1].

Соблюдение принципов может служить мерилем правового и социального характера государства, эффективности всей деятельности по обеспечению рационального природопользования и охраны окружающей среды, защите экологических прав и законных интересов человека и гражданина.

Основные принципы национального экологического законодательства изложены в ст. 5 Экологического Кодекса Республики Казахстан. В соответствии с этой статьей изложение принципов экологического законодательства начинается с принципа обеспечения устойчивого развития Республики Казахстан, что является отражением приоритетности данного принципа с точки зрения законодателя.

История возникновения данного принципа в экологическом праве берет начало с появлением термина «устойчивое развитие».

По первоначальному определению устойчивое развитие формулировалось как «модель движения вперед, при котором достигается удовлетворение жизненных потребностей нынешнего поколения без лишения такой возможности будущих поколений. В широком смысле стратегия устойчивого развития направлена на достижение гармонии между людьми (друг с другом) и между Обществом и Природой» [2].

Важнейшей отправной точкой всей концепции устойчивого развития стал доклад Римского клуба "Пределы роста", изданного в 1972 году. В нем впервые было показано, что природные ресурсы почти исчерпаны (нефть, газ, руды и т.д.), рост индустрии подошел к своим пределам и нужна новая концепция устойчивого развития мира. В результате во многих странах были приняты законы об охране окружающей среды, начали осуществляться перевод промышленного производства из крупных городов, закрытие вредных производств (угольные шахты, разрезы, карьеры и т.д.) и др.

В 1980-х годах термин «устойчивое развитие» был использован в отчете Комиссии Брундтланд, сформированной ООН в целях разработки конкретных предложений по решению экологических проблем.

В 1987 году после нескольких лет работы Комиссия пришла к выводу, что решение экологических проблем невозможно без решения социальных и экономических вопросов и об устойчивом развитии необходимо говорить в широком смысле. В докладе, представленном Комиссией в ООН, понятие устойчивого развития определяется следующим образом: "Устойчивое развитие – это такое развитие, которое удовлетворяет потребности настоящего времени, но не ставит под угрозу способность будущих поколений удовлетворять свои собственные потребности". К определению был дан следующий комментарий: "Устойчивое и долгосрочное развитие представляет собой не неизменное состояние

гармонии, а скорее процесс изменений, в котором масштабы эксплуатации ресурсов, направление капиталовложений, ориентация технического развития и институциональные изменения согласуются с нынешними и будущими потребностями».

Необходимость перехода к новому типу развития стала очевидна после того, как явственно проявились результаты трудов цивилизации. Проблема истощения озонового слоя, глобальное изменение климата, кислотные атмосферные осадки, загрязнение мирового океана, катастрофическое сокращение лесов и опустынивание, вот лишь некоторые из глобальных экологических проблем, с которыми столкнулось человечество. Концепция устойчивого развития подразумевает неограниченно долгое существование и развитие человечества.

Создание стратегии устойчивого развития является чрезвычайно трудоёмкой задачей, так как для этого требуется выработка новых научных и мировоззренческих подходов и кардинальное изменение традиционных общечеловеческих взглядов, ценностей и стереотипов мышления. Построение устойчивого развития это создание баланса между двумя противоположными точками зрения, (двумя подходами) – антропоцентрической и биоцентрической. В основе антропоцентрического подхода лежат интересы человека, как главной ценности, а в основе биоцентрического подхода лежат интересы природы, как основной ценности. Часто концепция устойчивого развития подвергается критике, особенно её определение. Действительно, фраза «устойчивое развитие – это развитие, которое удовлетворяет потребности настоящего времени, но не ставит под угрозу способность будущих поколений удовлетворять свои собственные потребности» имеет ярко выраженный антропоцентрический оттенок. Однако, по своей сути устойчивое развитие является олицетворением эволюции человека и природы, так как «стратегия устойчивого развития направлена на достижение гармонии между людьми и между обществом и природой». Сказанное позволяет определить устойчивое развитие как стратегию социоприродного развития, которая обеспечивает выживание и непрерывный прогресс общества и не разрушает окружающую природную среду, особенно биосферу [3].

В июне 1992 г. в Рио-де-Жанейро состоялась Конференция ООН по окружающей среде и развитию (ЮНСЕД), на которой было принято историческое решение об изменении курса развития всего мирового сообщества. Такое беспрецедентное решение глав правительств и лидеров 179 стран, собравшихся на ЮНСЕД, было обусловлено стремительно ухудшающейся глобальной экологической ситуацией и прогнозируемой на основе анализа ее динамики глобальной катастрофой, которая может развиться уже в XXI в. и привести к гибели всего живого на планете.

Переход к устойчивому развитию подразумевает сохранение природных экосистем на уровне, обеспечивающем реализацию потребностей нынешних и будущих поколений людей, при одновременном сохранении устойчивости самих экосистем (всей экосферы в целом). В связи со сказанным выше, устойчивое развитие можно определить как совместное выживание человека и биосферы.

Одним из центральных вопросов построения устойчивого развития общества является организация хозяйственной деятельности человека в рамках экологической ёмкости биосферы. Биосфера должна рассматриваться как фундаментальная основа жизни, а не как источник ресурсов, так как без биосферы функционирование социально-экономической системы невозможно.

Человечество столкнулось со все обостряющимися противоречиями между своими растущими потребностями и неспособностью биосферы обеспечить их, не разрушаясь. В результате социально-экономическое развитие приняло характер ускоренного движения к глобальной экокатастрофе, при этом ставится под угрозу не только удовлетворение жизненно важных потребностей и интересов будущих поколений людей, но и сама возможность их существования. Возникла идея разрешить это противоречие на пути перехода к такому цивилизационному развитию, которое не разрушает своей природной основы, гарантируя человечеству возможность выживания и дальнейшего непрекращающегося, т.е. управляемого и устойчивого, развития [4].

Процесс перехода к устойчивому развитию является глобальным, и отдельно взятая страна не может перейти на этот путь, пока другие страны будут оставаться в рамках старой модели развития. Вот почему важно использовать стихийно начавшийся процесс глобализации и направить, прежде всего, его экономическую, экологическую и социальную составляющие на реализацию целей устойчивого развития. Тем самым процесс глобализации, развертывающийся по инициативе постиндустриальных государств, транснациональных корпораций и всемирных организаций стал бы способствовать переходу мирового сообщества не к постиндустриальному, а к устойчивому будущему всей цивилизации.

Следуя рекомендациям и принципам изложенным в резолюциях Конференции ООН по окружающей среде и развитию (Рио-де-Жанейро, 1992 г.) и руководствуясь ими, представляется необходимым и возможным осуществить в Республике Казахстан последовательный переход к устойчивому развитию, обеспечивающему сбалансированное решение социально-экономических задач и проблем сохранения благоприятной окружающей среды и природно-ресурсного потенциала в целях удовлетворения потребностей нынешнего и будущего поколения людей. Переход нашей страны к устойчивому развитию – это весьма длительный процесс, который потребует решения огромных по масштабу эколого-экономических и социальных задач.

1. Емельянов Б.М., Правкин С.А. *Теория государства и права.* – М., 2009.
2. Корбкин В.И., Передельский Л.В. *Экология.* – Ростов-на-Дону, 2005 г.
3. «Наше общее будущее»: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР): Пер. с англ. / Под ред. и с послесл. С.А. Евтеева и Р.А. Перелета – М.: Прогресс, 1989.
4. Урсул А.Д., Романович А.Л. *Безопасность и устойчивое развитие.* – М., 2001.

Түйін

Ұсынылған мақалада экологиялық заңнаманың Қазақстан Республикасының тұрақты даму қағидасының маңыздылығы мен тарихи аспектілері қарастырылған.

Summary

This article describes the role, significance and history of the principle of sustainable development in the Republic of Kazakhstan.

АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДЕГІ АПЕЛЛЯЦИЯЛЫҚ ӨНДІРІСТІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

А. Дуабаев – Құқық және Экономика институтының 2-курс студенті,
Д.Ж. Белхожаева – аға оқытушы, құқық магистрі, ғылыми жетекшісі

ҚР-ның Азаматтық іс жүргізу кодексін күшіне енгізу туралы ҚР-ның заңына сәйкес соттардың азаматтық істерді апелляциялық тәртіппен қарауы 2000 жылғы 1 қаңтардан кешіктірілмей күшіне енгізіледі делінген. Ал 2000 жылғы 5 мамырдағы Заңмен осы заңға енгізілген өзгертулер және толықтырулармен істі апелляциялық сатыда қарау 2003 жылдың 1 қаңтарынан бастап, күшіне енгізіледі делінді. Бірақ 2001 жылғы 11 шілдедегі Заңмен АІЖК-не енгізілген өзгертулер және толықтырулармен кассация алынып тасталып, апелляциялық тәртіптен істі қарау сатысы күшіне енді.

Шешімге апелляциялық шағым, наразылық беру мүмкіндігі оның бірінші сатыдағы сот шешіміне әсер етуін білдіреді. Апелляциялық сот бірінші сатыдағы соттың даулы мәселелерді қарап және шешуіне, іс бойынша дұрыс қорытынды шығаруына заңсыз және негізсіз шешімді сынға алуға ықпал жасайды. Ал мұның барлығы іске қатысушылардың мүддесін қорғауға бағытталған. Әрі төленетін баж мөлшерінің оншалықты жоғары еместігі де жоғарыда айтылғанды растайды.

Заңмен көрсетілген тәртіпте және мерзімде апелляциялық шағым беру немесе наразылық келтіру міндетті түрде апелляциялық сатыда істің қаралуына әкеледі. Бірінші сатыдағы сот шешімінен басқа апелляциялық шағым сот ұйғарымдарына да, егер оң заңмен көрсетілген немесе ұйғарым істің ары қарай жүруіне кедергі етсе де беріледі. Бірінші сатыдағы соттың ұйғарымына шешіммен бірге немесе жеке шағым беруге немесе наразылық келтіруге болады.

Екінші сатыдағы соттың онды жұмыс істеуі шағым берілген және наразылық келтірілген шешімнің кез-келген қателігін жояды. Заңды немесе негізсіз сот шешіміне шағымдану мүмкіндігі іс бойынша объективтік шындықтың анықтылуына әкеледі. Сондықтан сот шешімдерін жан-жақты тексеру сипаты азаматтардың құқығын қорғауда үлкен маңызға ие.

Іске қатысушылардың апелляциялық шағым беру және наразылық келтіру құқығы іс жүргізу құқық қатынасының дамуы барысында пайда болады. Оған дейін іске қатысушылар шешімге шағымдану, наразылық келтіру құқығын жалпы абстрактті түрде ғана иеленеді. Сондықтан шешімге шағымдану, наразылық келтіру құқығының негізінде заңды алғы шарттар жатыр.

Сот шешімдеріне іске қатысушы тұлғалардың апелляциялық шағымдану құқығы сот жүйесінің демократиялығының көрінісі. Сот кез келген іс жүргізу қатынасында міндетті субъекті болып табылады. Бұл туралы пікірмен көптеген заңгерлер келіседі [1].

Іске қатысушы тұлғалар апелляциялық сатыда шешімге шағымдану құқығын, егер осы үш талап сақталса, жүзеге асыра алады. Кез келген іске қатысушы тұлғаның жоғарыда көрсетілген талаптарды сақтай отырып, шешімге шағымдану, наразылық келтіру құқығын жүзеге асыруы, бір уақытта апелляциялық қатынастардың тууына, апелляциялық сатыда іс жүргізудің пайда болуына әкеледі.

Сол себепті іс бойынша күрделі іс жүргізушілік құқықтық қатынастары апелляциялық құқықтық қатынастар ретінде сот шешіміне апелляциялық шағым беру немесе наразылық келтірудің нәтижесінде пайда болады.

Іс жүргізу құқықтық қатынастарының объектісінің түсінігі туралы процессуалистердің ішінде әртүрлі пікір бар. Оның анықтамасы дұрыс болғанымен басқа құқықтық қатынастардың элементтеріне қарағанда қоғамдық қатынастардың іс жүргізу нормаларына әсер етуі оның механизмінің түсінігіне әсерін тигізіп, жүзеге асыруының тиімділігін, талқылауын бағалауына көмектеседі. Ғалымдардың бірі іс жүргізу құқықтық қатынастардың объектісі ретінде іс жүргізу әрекетінің нәтижесін немесе сол әрекетін өзін санайды [2]. Ал басқалары азаматтық іс бойынша шешімін айтып [3], қалғандары – субъективтік құқықтар мен міндеттерді объектісіне жатқызады [4]. Азаматтық іс жүргізушілік құқықтық қатынастардың объектісіне сотқа өзінің құқығы мен заңды мүддесін қорғау үшін шағымдануын жатқызады [5].

Азаматтық істі шешуде соттың әрекеті тұлғаның, тараптардың материалдық құқықтық қатынастар немесе заңды маңызы бар жағдайлар екені даусыз.

Құқықтық қатынастардың объектісі іс жүргізушілік құқықтық қатынастар шегінде жатыр. Оған барлық іс жүргізу субъектілерінің іс әрекеті бағытталған, бірақ ол да бірдей қорытындыға жетуді қажет етпейтіні жайлы айтылған пікір де дұрыс. Бірақ бұл көрсетілген ережелер азаматтық іс жүргізу құқықтық қатынастардың объектісі ғана емес.

Сот шешіміне апелляциялық шағымды, наразылықты келтіру арқылы тұлға өзінің субъективтік құқығы мен заңды мүддесін қорғау мақсатында соттан шешімнің жойылуын немесе өзгеруін талап етеді. Жауапкер де апелляциялық шағым беруге құқылы. Сондықтан іс бойынша құқықтың қорғалуын талап ету іс жүргізудің ең басты қозғаушы күші болып, тараптардың және басқа іске қатысушылардың негізгі құқықтарын құрайды.

Апелляциялық шағымданудың объектісіне бірінші сатыдағы соттың шешімінен басқа сырттай шешім де жатады. Шағым қосымша шешімге де беріледі.

Қосымша шешім шығару туралы мәселе шешім орындалатын мерзімнің шегінде қойылады. Сот отырысында қаралғаннан кейін сот қосымша шешім шығарады және оған шағым жасалуы немесе наразылық келтірілуі мүмкін.

Апелляциялық шағымның объектісі ретінде тек соттың толық шешімі емес оның бір бөлігі де болады. Егер шешімді оның бөлігінде ғана шағымдану және наразылық келтірілсе, шешімнің қалған бөлігі де күшіне енбейді. Ал шешімнің заңды күшіне енуі оның барлық бөлігіне қатысты, егер шағым және наразылықты қанағаттандырусыз немесе өзгертусіз қалдыру, екінші сатыдағы соттың жаңа шешім қабылдауынан пайда болады [6].

Азаматтық іс жүргізу құқығының ғылымында бұл жайлы әртүрлі пікірлер беріледі. С.Н. Абрамов, В.П. Чапурский, А.Штейнберг және тағы басқалар былай деп көрсетеді: «шешімнің тек қарар бөлігі ғана заңды күшіне енбейді. Шешімнің дәлелдеу бөлігі де фактілі құрамның бөлігі ретінде болады» [7].

Д.И. Полумордвиновтың ойынша, сот шешімінің дәлелдеу бөлігі заңды күшіне енбейді. Сондықтан ол шешімнің қарар бөлігінен бөлек шағымдануға жатпайды [8].

Бірақ, мұндай даудың шығуы әртүрлі авторлардың сот шешімінің дәлелдеу бөлімінің түсінігін әртүрлі беретіндіктен шығып отыр.

Бірінші көзқарастың жақтаушылары сот шешімнің дәлелдеу бөлігі де соттың онымен тұжырымдауын айтып, бірақ сотпен бекітілген фактілер және тараптардың фактілі қарым-қатынасының нәтижесі, шешімнің фактілі негізін құрайды дейді. Ал Д.И. Полумордвинов болса, «сот шешімінің дәлелдеу бөлігін техникалық және логикалық» деп бөледі.

Д.И. Полумордвинов сот шешімінің дәлелдерін айтқанда, «логикалық дәлелдемелер» заңды күшіне енбейді, – деп есептейді.

Қағидалар құқық шығармашылығының мақсатының, керектігінің критэриі және құқық қолданудың ориентірі болып табылады. Құқық қағидалары – құқықтың нормативтік-басшылықты негіздері (бастаулары). Л.С. Явич тұжырымдауы бойынша «құқық қағидалары бүкіл заң нормалар жүйесіне бірыңғайлықты енгізеді және қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеуге бірлік береді, заңы құрылымдардың барлық компоненттерін бекітеді».

С.С. Алексеевтың айтуы бойынша азаматтық іс жүргізу құқығының қағидаларын фундаментальді ережелер, азаматтық істер бойынша сот әділдігінің негізі басшылыққа алынатын идеялар. Азаматтық іс жүргізу құқығы қағидалары азаматтық іс жүргізушілік нормалар мен институттарында көрініс табады және азаматтық сот ісін жүргізу нормаларының мазмұнын айқындайтын бастапқы ережелер болып табылады. Қағидалар әртүрлі нысанда көрініс таба отырып мынандай болуы мүмкін: құқықтық норма-принцип түрінде қалыптасуы мүмкін; сот төрелігін тек қана соттың жүзеге асыруы, судьялардың тәуелсіздігі, барлық адамдардың заң мен сот алдындағы теңдігі, тараптардың айтысуы мен тең құқылығы, сотта қараудың жариялылығы; саланың жалпы ережелері мен құқық институттарында көрініс тапқан, процессуалдық нормалардың бірқатарының мазмұнынан шығарылған (диспозитивтілік, судьялардың ауыстырылмайтындығы).

Азаматтық іс жүргізу заңнамасының қағидалары материалдық құқық салаларына қарағанда екінші кезекте екенін көрсетеді. Қанша дегенмен цивилистикалық блок заңнамасы салаларының қағидаларымен байланысты. Бірінші кезекте ескере кететін жәйт Ю.Г. Басин азаматтық құқықтың жаңа қағидаларына мынаны жатқызады: азаматтық құқықтық қатынас субъектілерінің теңдігі; жеке меншікке қол сұғылмаушылық; азаматтық құқықтық шарт еркіндігі; азаматтық құқықтық қатынастардың негізгі субъектісі ретінде кәсіпкерлер мен тұтынушыларды қорғау; жеке өмір мен жеке істерге мемлекеттің және үшінші тұлғалардың араласпауы; азаматтық құқықтардың қорғалуы.

Сот шешімін тараптармен шағымдану қатыстылығын шешімнің қарар бөлігінің заңды күшіне енуін фактінің және тараптардың қарым-қатынасын бекітетінімен түсіндіріледі. Бұл шешімнің мазмұнын негіздейді және кейін де прсюдициалды маңызына ие екенін көрсетеді. Одан басқа, шешімнің дұрыстығының мағынасы бойынша даулай, тараптар шешімнің дәлелдеу бөлігінен басқаға толық даулы жағдайы мүдделікке болады.

Бүгінгі таңда азаматтық іс жүргізу заңдылығымен реттелетін қоғамдық қатынастар шеңберінің табанды және дәйекті кеңеюі орын алып отыр. Дүниежүзілік тәжірибе бойынша көріп отырғанымыздай апелляция сатысында істі қарау алдыңғы қатарлы елдерде қолданылуда. ҚР АІЖК-не апелляциялық сатыны енгізу азаматтардың өз құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауда үлкен маңызға ие болады. Қорыта келгенде, айтарым, апелляциялық шағымдану құқығының нақты іс жүзіне асырылатын, АІЖ заңнамасының осы аядағы барлы қоғамдық қатынастарды ретей алатын сот практикасының теорияға және заңнамаға сәйкес жүргізілуі құқықтық мемлекет орнатар уақытта жақын деп сенеміз.

1. Джанло Д.Р. *Гражданско-процессуальное правоотношение и его субъекты.* – М., 1979, – С. 19.
2. Ринг М.П. *К вопросу о гражданских процессуальных отношениях.* – М., 1975, – С. 29.
3. Елесекин П.Ф. *Гражданско-процессуальные отношения.* – Ярославль, 1975, – С. 83-84.
4. Чечина И.А., Зейдер Н.Б. *Гражданско-процессуальные отношения.* – М., 1978, – С. 66.
5. *Гражданские процессуальные правоотношения.* – М., 1974, – С. 54-55 Мельников А.А. *Правовое положение в советском гражданском процессе.* – М., 1969, – С. 61.
6. Баймолдина З.Х. *Гражданско-процессуальное (Особенная часть. Том-2).* – Алматы: КазГЮА, 2001 – С. 298.
7. Лесницкая Л.Ф. *Пересмотр решения суда в кассационном порядке.* – М., 1974, – С. 189.
8. Полумордвинов Д.И. *Материя судебного решения.* – М., 1975, – С. 32.

Резюме

Закрепленное в законе апелляционного обжалования актов правосудия – это не только важнейшее средство повышения эффективности осуществления правосудия, но и форма реализаций конституционного права граждан и организаций на судебную защиту.

Summary

Fixed in the law of the appeal appeal of the certificates(acts) of justice is not only major means of increase of efficiency of realization of justice, but also form of realizations of the constitutional right of the citizens and organizations on judicial protection.

СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ ИНСТИТУТА АПЕЛЛЯЦИИ

А.Абсадыкова – студентка 2 курса Института права и экономики КазНПУ имени Абая,
Д.С. Байсымакова – ст. преподаватель кафедры «Гражданско-правовых дисциплин»
ИПуЭ КазНПУ имени Абая, научный руководитель

Для зарубежного гражданского процесса апелляционное обжалование является обычным способом обжалования, имеющим свое начало в римском праве и процессе.

В учебной литературе по гражданскому процессу до 1917 г. апелляция рассматривалась как просьба стороны, считающей решение суда первой инстанции во всем или в известной части неправильным, о новом рассмотрении и перерешении дела судом вышестоящей инстанции [1, С. 45].

В настоящее время содержание понятия апелляции не претерпело существенных изменений.

Под апелляцией понимается обращение лица, участвующего в деле, в суд второй инстанции с просьбой проверить законность и обоснованность решения суда первой инстанции.

В теории гражданского процесса выделяют два вида апелляции – полную и неполную.

Сущность полной апелляции состоит в том, что требование, рассмотренное судом первой инстанции, рассматривается вновь судом апелляционной инстанции. В связи с этим стороны вправе ссылаться на новые факты, представлять новые доказательства, вносить новые возражения. Суд не зависит от результатов процесса в первой инстанции.

Цель полной апелляции – "исправить погрешности – добросовестные и умышленные самих сторон, упустивших представить суду первой инстанции весь фактический материал для окончательного решения дела".

Сущность неполной апелляции состоит в том, что проверяется сам процесс в суде первой инстанции и его решение. Из этого следует, что стороны не имеют права ссылаться на новые факты, представлять новые доказательства. Производство в суде апелляционной инстанции направлено не на новое разбирательство дела, а на проверку решения. В связи с этим неполная апелляция имеет своей целью исправить ошибки суда, но не сторон [2, С. 57].

При неполной апелляции решение и сам процесс в суде первой инстанции подвергаются субъективной проверке, так как судом апелляционной инстанции выясняется: были ли в ходе судебного разбирательства и принятия решения по делу судом установлены обстоятельства, имевшие место в действительности, на основании имеющихся у судьи первой инстанции фактического материала и доказательств по делу.

При полной апелляции проверяется соответствие фактических обстоятельств дела тому, что существует в действительности.

Апелляции как способу обжалования судебных постановлений присущи следующие признаки:

- апелляционная жалоба приносится на решение суда, не вступившее в законную силу;
- дело по апелляционной жалобе переносится на рассмотрение вышестоящего суда;
- подача апелляционной жалобы обуславливается несогласием лица, подавшего апелляционную жалобу, с вынесенным решением ввиду его незаконности и необоснованности;
- суд апелляционной инстанции, пересматривая дело, проверяет как правовую, так и фактическую стороны дела в том же объеме, что и суд первой инстанции;
- суд апелляционной инстанции вправе: оставить решение без изменения, а жалобу или протест без удовлетворения; изменить решение суда первой инстанции; отменить решение суда первой инстанции и вынести новое решение; отменить решение и направить дело на новое рассмотрение в суд первой инстанции в случае установления нарушений норм процессуального права, предусмотренных ГПК РК;
- суд апелляционной инстанции не вправе предрешать вопросы о достоверности или недостоверности того или иного доказательства, о преимуществе одних доказательств перед другими, а также о том, какое решение должно быть вынесено при новом рассмотрении дела; отменить решение полностью или в части и прекратить производство по делу либо оставить заявление без рассмотрения по основаниям, предусмотренным ГПК РК [3, С. 94].

Перечисленные признаки представляют собой общую характеристику апелляции как способа обжалования постановлений суда, не вступивших в законную силу.

Содержание норм Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан, регулирующих апелляционное производство по обжалованию решений, свидетельствует о наличии всех признаков, присущих полной апелляции.

Апелляционное производство – самостоятельная стадия гражданского процесса.

Апелляционное производство по гражданским делам как стадия гражданского процесса осуществ-

ляемого судьями есть возбуждаемая апелляционной жалобой лиц, участвующих в деле, деятельность суда апелляционной инстанции по вторичному рассмотрению и разрешению дела по существу с целью проверки законности и обоснованности не вступивших в законную силу решений и определений судей.

Одной из реальных гарантии осуществления конституционного права на судебную защиту и вынесения судами законных и обоснованных решений является право обжалования решений, не вступивших в законную силу. Это право не зависит от того, допущены ли в действительности по делу какие-либо нарушения. Вместе с тем в некоторых случаях имеют место судебные ошибки или упущения, влекущие за собой вынесение незаконных или необоснованных решений вследствие неправильного толкования или применения закона либо недостаточной исследованности фактических обстоятельств дела.

Закон предоставляет участвующим в деле лицам право обжалования решений, не вступивших в законную силу, и возлагает обязанность проверки законности и обоснованности судебных решений на суд второй инстанции.

По ГПК прокурор приравнен к лицам, участвующим в деле, и может обратиться в суд апелляционной инстанции, если участвовал в процессе при рассмотрении дела в суде первой инстанции. Формой его обращения в суд является протест.

Принесение жалобы, протеста является основанием возбуждений производства в суде второй инстанции (апелляционное производство), являющейся одной из основных стадий гражданского процесса.

Институт апелляции – совокупность норм права, регулирующих возбуждение деятельности и саму деятельность суда второй инстанции по проверке законности и обоснованности судебных решений и определений, не вступивших в законную силу.

В связи с расширением действия принципов диспозитивности и состязательности в гражданском судопроизводстве существенно изменены пределы рассмотрения дела судом апелляционной инстанции. Согласно ст. 332 ГПК при рассмотрении дела в апелляционном порядке суд проверяет законность и обоснованность решения суда первой инстанции в пределах апелляционной жалобы, представления и возражений против них. Ограничив пределы рассмотрения дела в суде апелляционной инстанции, ГПК РК допускает представление в суд апелляционной инстанции дополнительных доказательств, их оценку, наряду с имеющимися в деле, и установление новых фактов [4, С. 6].

В то же время суд апелляционной инстанции вправе в интересах законности проверить решение суда первой инстанции в полном объеме. Предоставление суду второй инстанции полномочий по проверке судебных решений в полном объеме служит гарантией неуклонного соблюдения законов. Представляется, что такая проверка должна осуществляться во всех случаях, когда по делу затрагиваются права и интересы граждан, нуждающихся в социальной защите (дети, престарелые, инвалиды, недееспособные лица), либо общественные и государственные интересы (групповые интересы), а также при обнаружении случайного нарушения принципов правосудия или иных норм процессуального права, повлекших вынесение неправильного решения.

Путем проверки решений судов первой инстанции вышестоящие суды осуществляют контроль и руководство деятельностью нижестоящих судов, добиваясь строжайшего соблюдения законности, правильного и единообразного толкования и применения норм материального и процессуального права.

Следовательно, задачей апелляционной инстанции является обеспечение законности в деятельности судов первой инстанции, в конечном счете – защита прав, свобод и законных интересов граждан и организаций.

Характерными чертами апелляционной системы Казахстана являются: децентрализация апелляционных инстанций, облегчающая возможность личного участия заинтересованных лиц в заседании суда второй инстанции; широкая возможность обжалования судебных решений.

1. *Гражданский процесс: Учебник / Под ред. Яркова В.В. – М., 2000. – 624 с.*

2. *Мурадян Э.М., Тихиня В.Г. Оптимальное судопроизводство (по гражданским делам). – М., 1989. – 179 с.*

3. *Арсентьев О.В. Гражданское процессуальное право Казахстана. – Челябинск, 2000. – 167 с.*

4. *Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан (по состоянию на 19.02.2007 г.).*

Түйін

Осы мақалада апелляция институтының мәні мен маңызы қаралған.

Summary

In given article the essence and value of institute of the appeal is considered.

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ИНСТИТУТА АПЕЛЛЯЦИОННОГО ПРОИЗВОДСТВА В КАЗАХСТАНСКОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

А.Бисенова – студентка 2 курса Института права и экономики КазНПУ имени Абая,
Д.Ж. Белхожаева – ст. преподаватель кафедры «Гражданско-правовых дисциплин»
ИПиЭ КазНПУ имени Абая, научный руководитель

В ходе проведения масштабной судебной реформы в Республике Казахстан была реализована идея апелляционного производства. В новом гражданском процессуальном кодексе от 13.07.1999, введенном в действие Законом Республики Казахстан от 01 июля 1999 года, появились две главы (40 и 41), посвященные апелляционному обжалованию и опротестованию судебных актов [1].

Отличительной особенностью этих нововведений являлось то, что в главе 40 ГПК впервые была предусмотрена возможность обжалования (опротестования) судебных актов, не вступивших в законную силу не только в кассационном, но и в апелляционном порядке, а глава 41 ГПК была специально посвящена порядку рассмотрения дел по апелляционным жалобам и протестам.

Таким образом, термин (и институт) апелляционное производство, ранее упоминаемый лишь в некоторых научных публикациях и юридическом обиходе, прочно вошел в законодательную базу, что, безусловно, явилось свидетельством серьезной попытки концептуального переосмысления института обжалования судебных актов.

По сути дела, законодатель закрепил за второй инстанцией возможность вторичного рассмотрения дела по существу, по инициативе заинтересованных лиц. Данный вывод базируется на текстуальном и смысловом анализе ст. 347 ГПК, предусматривающей, что суд апелляционной инстанции по имеющимся в деле и дополнительно предоставленным материалам проверяет правильность установления фактических обстоятельств дела, применения и толкования норм материального права, а также соблюдения при рассмотрении и разрешении дела норм гражданского процессуального закона [2, С. 10].

В соответствии с п. 2 ст. 345 ГПК, суд апелляционной инстанции может устанавливает новые факты в пределах заявленного иска, что также свидетельствует в пользу мнения, в соответствии с которым легальное определение предмета и пределов апелляционного обжалования значительно приближает этот институт казахстанского процессуального законодательства к классической апелляции – т.е. повторному рассмотрению дела по существу вышестоящим судом.

В этом плане, институт апелляции, предусмотренный ГПК Республики Казахстан сопоставим по некоторым параметрам с дореволюционным российским законодательством (ст.ст. 743-791 Устава гражданского судопроизводства), а также законодательством ряда зарубежных государств, где институт апелляции представляет собой вторую инстанцию в гражданском судопроизводстве, повторно рассматривающую дела по существу.

В то же время в отличие от российского арбитражного законодательства (ч. 1 ст. 155 АПК РФ 1995 г., ч. 1 ст. 268 АПК РФ 2002 г.) прямо отмечающего, что в порядке апелляционного производства дело по имеющимся и дополнительно представленным материалам рассматривается повторно, ГПК устанавливает, что суд апелляционной инстанции проверяет законность и обоснованность решения суда первой инстанции в полном объеме.

Как уже отмечалось, ГПК РК в редакции 1999 года предусматривал и апелляцию и кассацию, причем критериями разграничения применения вида обжалования являлись цена иска и характер спора (имущественный, неимущественный), что, очевидно, являлось следствием желания законодателя опробовать новую форму обжалования на определенной категории дел.

Сразу после принятия нового ГПК РК 1999 года объединение апелляции и кассации по принципиальному признаку пересмотра не вступивших в законную силу судебных актов вызвало справедливые замечания ученых и практических работников об отсутствии четких критериев разграничения апелляции и кассации. По существу, таких критериев просто не было. На решение районного суда могла быть подана апелляционная жалоба, которая единолично рассматривалась судьей областного суда [3, С. 10].

Если решение оставлялось без изменения, то апелляционная инстанция выносила определение, а если по делу постановлялось новое решение, выносилось апелляционное решение, на него могла быть подана кассационная жалоба в Верховный Суд. Кроме того, областные суды рассматривали значительное количество гражданских дел по первой инстанции, а апелляционной инстанцией являлся Верховный Суд. Таким образом, нагрузка на Верховный Суд значительно возрастала. Было ясно, что

такая процессуальная система была нежизнеспособна, поэтому после ряда отсрочек с введением в действие института апелляции, было принято решение о коренной перестройке порядка обжалования судебных актов.

Принимая во внимание указанные и иные доводы практического свойства, Законом Республики Казахстан от 11 июля 2001 года в ГПК РК был внесен ряд изменений и дополнений, самым существенным из которых, применительно к рассматриваемому вопросу, было упразднение института кассации. На первый взгляд, отправление правосудия по гражданским делам обрели простую и четкую структуру – первая инстанция-апелляция-надзор. Однако некоторые проблемы остались и связаны они с ситуацией, когда упразднение кассации произошло де-юре, хотя де-факто элементы кассации остались в апелляционном производстве [1].

Более того, в этом «гибриде» больше превалировали элементы кассации. Несмотря на многочисленные призывы и указания со стороны Верховного Суда, заседания апелляционной коллегии фактически не отличались от заседаний кассационной инстанции, то есть на одну коллегию назначались до сотни гражданских дел, судьи поочередно докладывали свои дела, председательствовали, как правило, одни и те же судьи, прокуроры давали заключение по всем делам, а постановления апелляционных коллегий принимались в течение 5-10 минут и тут же оглашались.

Из-за такого вала дел и регламента работы коллегии попытки восполнения недостатков районного суда, установления новых фактов и обстоятельств сводились к единичным случаям, хотя в целом введение в практику института апелляции сыграла положительную роль. В 2008 году Верховным Судом было проведено обобщение практики рассмотрения дел в апелляционном порядке, результаты которого позволяют сделать вывод о своевременности введения института апелляционного производства.

Суды апелляционных инстанций стали чаще пользоваться расширенными полномочиями, выносить новые решения, изменять их, проверять дополнительные доказательства в соответствии с основным предназначением данного института, что естественно сокращает сроки, в которые восстанавливаются нарушенные права или охраняемые законом интересы юридических и физических лиц в суде.

Более 50% дел рассмотренных областными судами в апелляционном порядке окончены с вынесением нового решения, а результаты их рассмотрения в порядке надзора в Верховном Суде свидетельствуют о законности их в подавляющем большинстве.

Таким образом, в такой модели апелляционного судопроизводства преобладают контрольно-реви-зионные функции, нежели повторного рассмотрения по существу. Очевидно, что институт апелляции во-многом повторяет кассацию и требуется законодательное вмешательство с целью исправления создавшегося положения.

Законом Республики Казахстан от 10 декабря 2009 года были внесены изменения и дополнения в Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан по вопросам совершенствования судебной системы.

Согласно внесенным дополнениям, институт апелляционного судопроизводства подвергся значительным изменениям, однако функции апелляции, как повторного рассмотрения дела, так и контрольно-реви-зионной инстанции, сохранены с приданием функции повторного рассмотрения более активной роли.

Так согласно ст. 350 суд апелляционной инстанции по правилам, предусмотренным для суда первой инстанции, исследует имеющие значение для правильного разрешения дела представленные сторонами или истребованные по их ходатайствам дополнительные материалы, полученные экспертные заключения, допрашивает вызванных в заседание лиц. Некоторые практические работники вообще сомневаются в правильности трактовки апелляционного судопроизводства, как нового рассмотрения дела, однако закрепленное в законе право апелляционной инстанции устанавливать новые факты и исследовать новые доказательства не оставляет на этот счет сомнений.

Другие юристы полагают, что установление апелляционной инстанцией новых фактов и новых обстоятельств указывают на существенные нарушения районного суда, который не выявил новые факты, и обстоятельства поэтому, следует сохранить практику возвращения дел на новое судебное рассмотрение. С такими доводами можно было бы согласиться, когда в гражданском судопроизводстве действовал принцип процессуальной активности суда, предусматривавший обязанность суда, не ограничиваясь представленными материалами и объяснениями, принимать все предусмотренные законом меры для всестороннего, полного и объективного выяснения действительных обстоятельств дела, прав и обязанностей сторон (ст. 14 ГПК 1964 года), тогда как в данное время в соответствии с

п.2 ст.15 ГПК суд полностью освобожден от сбора доказательств по своей инициативе в целях установления фактических обстоятельств дела [4, С. 31].

Новый ГПК, расширяя идею апелляции как повторного рассмотрения дела по существу, не предусматривает такого полномочия суда апелляционной инстанции как направление дела на новое рассмотрение. Исключение составляют факты существенного нарушения норм процессуального права, например, судья не имел право рассмотреть данное дело и т.д. Как представляется, логика в таком подходе есть. Если суд апелляционной инстанции разрешает дело по существу, какой смысл отправлять дело на новое рассмотрение?

Ведь совершенно очевидно, что процессуальный арсенал апелляции позволяет решить основной вопрос непосредственно судом вышестоящей инстанции. Практически при любом нарушении судом первой инстанции норм материального или процессуального права эти нарушения могут быть устранены судом апелляционной инстанции, с отменой решения суда первой инстанции постановлением нового судебного акта.

В теорию апелляции, как повторного рассмотрения дела, органично вписываются и случаи оставления решения суда первой инстанции без изменения. Здесь повторное рассмотрение подтверждает результаты рассмотрения дела судом первой инстанции, что и оформляется предусмотренным законом процессуальным актом.

Более активной позиции апелляционной инстанции в вопросах установления истины по делу служит нововведение, касающееся численного состава суда, рассматривающего дело по апелляционной жалобе или протесту. Введено единоличное рассмотрение апелляционной жалобы (протеста) судьей областного суда [5, С. 67].

Нововведения предусматривают расширение самостоятельности судьи в планировании судебного процесса, поскольку он не связан с графиком работы коллегии, в пределах отведенного ему срока сам назначает к слушанию дела, проводит заседания, может истребовать доказательства, назначать экспертизы, решать вопрос о необходимости ведения протокола и т.д.

В данное время актуальной темой остается вопрос о доступе к правосудию в апелляционной инстанции. Ежегодно в апелляционном порядке обжалуется от 6 до 10 процентов всех вынесенных решений по гражданским делам, зато в надзорном порядке обжалуется в несколько раз больше судебных актов. Этот очевидный перекос подлежит немедленному исправлению, тем более, что институт судебного надзора изживает себя.

Полагаем, что за рассмотрения дела необходимо платить только один раз, имея в виду, что апелляция – это повторное рассмотрение дела вышестоящей инстанцией, а вместо апелляционных жалоб следует облагать госпошлиной кассационные жалобы. Увеличение срока на подачу апелляционной жалобы также должно расширить доступ к правосудию, поскольку нынешнее состояние адвокатуры не позволяет физическим и юридическим лицам в короткий срок воспользоваться услугами квалифицированной юридической помощи для составления аргументированной апелляционной жалобы.

До внесения изменений после апелляционного рассмотрения дела решения районного суда вступали в законную силу и наступал надзорный порядок обжалования судебных актов вначале в областном суде, затем в Верховном Суде. На подачу жалобы в надзорную коллегию областного суда был установлен годичный срок. Имеется много фактов, когда на обжалование в порядке надзора судебного акта в Верховный Суд у сторон не остается времени, из-за того, что процессуальный срок уже истек на областном уровне. Изменениями предусмотрена ликвидация надзорных инстанций в областных судах, функции надзора останутся только в Верховном Суде [6, С. 6].

Вместо надзорной коллегии в областных судах восстановлены кассационные коллегии, которые являются более понятными, более доступными, а самое главное более скорыми судами, чем надзорные инстанции. В отличие от апелляции кассационная инстанция проверяет законность принятого апелляционного решения только по имеющимся в деле материалам, новые доказательства можно исследовать лишь в том случае, когда они безмотивно отвергнуты судом первой и апелляционной инстанции.

В первоначальных вариантах изменений в ГПК РК предлагалось представить возможность кассационного обжалования лишь в случае вынесения судьей областного суда нового апелляционного решения [7, С. 7].

Однако в ходе обсуждения законопроекта возобладало мнение о необходимости предоставления права на кассационное обжалование, опротестование во всех случаях. Основным аргументом в поль-

зу такого подхода явилось опасение того, что судьи апелляционной инстанции будут увлекаться оставлением решений без изменений, боясь кассационного обжалования, либо опротестования. Заставить судью апелляционной коллегии занимать более активную позицию в процессе можно лишь тогда, когда он будет одинаково ответственен как за оставление в силе незаконного решения, так и за отмену правильного решения районного суда под видом необходимости принятия нового решения.

При таком подходе, несомненно, повышается персональная ответственность судьи апелляционной коллегии, поскольку он не может теперь кивать на то, что с ним якобы не согласились другие члены коллегии. Решение районного суда вступает в законную силу после окончания срока на апелляционное обжалование, опротестование, а если на решение поступила жалоба или протест – после вступления в силу апелляционного решения.

Если судья апелляционной инстанции, убедившись в правильности по существу вынесенного решения, тем не менее, дополнительно устранит недостатки, указанные в апелляционной жалобе или протесте, и вынесет апелляционное решение об оставлении решения суда первой инстанции без изменения, вероятность подачи кассационной жалобы на убедительные доводы апелляции, на наш взгляд, будет минимальной, тем более кассационная жалоба будут облагаться госпошлиной. Таким образом, процесс принятия окончательного решения на местном уровне не затянется с введением кассации, а, наоборот, ускорится [8, С. 67].

Стремление Верховного Суда усилить роль апелляционной инстанции в гражданском процессе получило положительную оценку на проведенных семинарах, круглых столах с участием государственных органов, а также зарубежных экспертов. Конечной целью указанных новшеств является повышение качества рассмотрения дел. Теперь этому будет способствовать фактически две первые инстанции, кассация и надзор со стороны Верховного Суда.

Таким образом, Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан явился кодексом, одним из первых на постсоветском пространстве унифицировавшим гражданское судопроизводство. Концепция развития гражданского процессуального законодательства предусматривает дальнейшее совершенствование механизма защиты прав и охраняемых законом интересов. Опираясь на вышеизложенное, следует отметить, что выработана развернутая система гражданских процессуальных норм, позволяющих полноценно осуществлять функцию защиты законных интересов и прав граждан, организаций, исходя при этом из принципа равенства всех перед законом, права на справедливое и гласное судебное разбирательство компетентным и независимым судом, учрежденным в соответствии с законом.

1. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан (Астана, 13 июля 1999 года N411-1 ЗРК) (с изменениями, внесенными Законами РК от 24.12.01 г. N276-II).

2. Гражданский процесс / Под редакцией Осипова Ю.К. – М.: БЕК, 1996.

3. Калмурзаева В.О. Суд и правосудие // Закон, №7. – С. 10.

4. Гражданский процесс. Учебник под ред. Мусина В.А., Чечина Н.А., Чечота Д.М. – М.: Изд-во «Проспект», 1998.

5. Баймолдина З.Х. Гражданское процессуальное право Республики Казахстан. – Алматы: КазГЮА, 2001.

6. Акимбекова С.А. Институт апелляции в гражданском процессе // Автореф. канд. дисс. – Астана, 2003.

7. Алимбеков М.Т. Нормативные постановления Верховного Суда как официальные акты судебного право-творчества // Сборник материалов международной научно-практической конференции 12 мая 2009 год, – Астана, 2009, – 300 с.

8. Воронов В.И. Исполнение судебных решений // Сборник материалов исследования «Суды без коррупции». – Алматы, 2001.

Түйін

Осы мақалада Қазақстан сот өндірісіндегі апелляциялық өндіріс институтының қалыптасуы мен дамуы қарастырылады.

Summary

In given article formation and development of institute of appeal manufacture in the Kazakhstan legal proceedings is considered.

БАНКРОТТЫҚ ИНСТИТУТТЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Г.Турлашова – Д.А. Қонаев атындағы Университетінің 1 оқу жылының магистранты

Еліміздің егемендік алуы қоғамымызды экономикалық-құқықтық қайта құрулармен ұштастырылады. Бұрынғы кеңестік дәуірде қалыптасқан жоспарлы экономикадан нарықтық экономикаға жүйелі бет бұрдық. Нарықтық экономиканың басты міндеті – еліміздің экономикасын жүйелі түрде қалыптастыру (қайта құру) болып отыр. Бірақ экономиканың құлдырауы, қарыз мөлшерінің өсуі, шаруашылық субъектілерінің төлем қабілетсіздігі қоғамымызға жаңа ұғымды алып келді. Қоғамымызды алаңдатып отырған өзекті мәселелердің бірі – шаруашылық субъектілерінің дәрменсіздігі, өндірісті реттейтін осы құқықтық механизм экономикасы тұрақты дамыған елдерде “банкроттық институты” деген терминмен белгілі. Ал, біздің еліміздегі “банкроттық” нарықтық қатынас аясындағы жаңа құбылыс.

Банкроттық институты еліміздегі кәсіпкерлік қатынасты құқықтық жүйемен реттейтін, Қазақстанда бұрын-соңды болмаған жаңа сала. Банкроттық институтының механизмі төлем қабілеті жоқ борышкерді қалпына келтіре, не қызметін тоқтата отырып, экономиканы жоғары деңгейге көтеру.

Банкроттық институтының маңыздылығы, нарықтық қатынасты жақсарту барысында төлем қабілеті жоқ субъектілерді азаматтық айналымнан шығаруға (оларды таратуға), екінші жағынан шаруашылық субъектілерінің қаржылық-экономикалық ахуалын жақсартуға, төлем қабілетін қалпына келтіруге, нәтижесінде қаржы тұрақтылығына мүмкіндік береді.

Банкроттық институты нарықтық экономиканың ажырамас бір бөлігі болып табылады. Нарықтық экономика кәсіпкерлердің өздеріне жүктелген міндеттемелерін адал және тиісінше орындауға, салық және басқа да міндетті төлемдерді бюджетке немесе бюджеттен тыс қорларға төлеуге, несие берушілердің жеткізген (берген) тауарларының (атқарған жұмыстарының, көрсеткен қызметтерінің) құнын дер кезінде төлеуге, бірінші кезекте қарызды пайдаланғаны үшін процентін төлей отырып сомасын қайтару керектігін, жалпы алғанда кәсіпкердің тұрақты жұмыс атқаруын міндет етіп жүктеп отыр. Төлем қабілеті жоқ борышкерден мәжбүрлеу арқылы қарызын өндіріп алу барлық құқық жүйесінде бізге белгілі банкроттық институтымен реттеледі.

Әлемдік тәжірибеде банкроттық туралы заң жүйесі екі бағытта дамыды. Бірі британдық принципке негізделді, яғни банкроттықты несие берушілердің қарызын өтеу тәсілі ретінде қарастырып, соңында борышкер-банкротқа тарату (конкурс жариялау) рәсімін қолданумен аяқталды. Ал, екінші бағыт американдық принципке негізделді. Американдық принциптің басты мақсаты - борышкердің төлем қабілеттігін қалпына келтіруге бағытталған оңалту рәсімдерін қолдану. Бірақ қазіргі кезеңде дамыған нарықтық елдердің коммерциялық заңдарында осы бағыттар (британдық және американдық) қосарлана қолданылуда.

Банкроттық деп сот тәртібімен борышкердің толық түрде төлем қабілетсіздігін, оның дәрменсіздігін тануды айтамыз. Ал банкроттық нәтижесі сот шешімімен дәрменсіз борышкердің шаруашылық қызметін мәжбүрлеп тоқтату, яғни борышкерді тарату немесе борышкерге оны таратылудан сақтап қалу мақсатымен оған төлем қабілетін қалпына келтіруге бағытталған оңалту рәсімін қолдану.

Банкроттық институты кәсіпкерлік қызметтің нақты тоқтатылуын анықтайтын соңғы қадам. Банкроттық институты заңды тұлғаның кәсіпкерлік-шаруашылық қызметінің тоқтатылуын немесе қалпына келтірілуін жүзеге асыратын ең қатал тәсіл болғандықтан, осы қатынасты реттейтін күшті құқылық кешен қажет. Былайша қарасақ, банкроттық институты меншік иесінің, еңбек ұжымының, несие берушілердің және басқа да қатысушылардың мүліктік мүддесін қорғайды.

Банкроттық институты барлық шет мемлекеттерге белгілі. Революцияға дейін Ресейде дәрменсіздік ұғымы кең көлемде қамтылған еді. Советтік кезеңде Ресей Федерациясында 1922 жылы қабылданған Азаматтық кодексі тек жеке тұлғалардың (азаматтық серіктестіктер) дәрменсіздігіне қатысты пайда болған қатынастарды реттейтін нормаларды қамтыды. Бұл норма сөз жүзінде қалып қойды, яғни Ресейдің 1923 жылы қабылданған Азаматтық істер жүргізу кодексінде дәрменсіздік рәсімдерін реттейтін нормалар болмады. 1929 жылы Азаматтық істер жүргізу кодексі “Мемлекеттік кәсіпорын дәрменсіздігі” (38-тарау), “Кооперативтік ұйым дәрменсіздігі туралы” (37-тарау) екі тараумен толықтырылды. Бірақ, практикада барлық көрсетілген ережелер кең көлемде қолданылмады. Сол кезде заң жүйесінде банкроттық ережелерін жүзеге асыратын тұрақты тәртіп көрсетілмеді. Және де “Жаңа экономикалық саясат”, экономикалық жоспарлау және мемлекеттік меншік үстемдік еткен кезеңде банкроттық институты өзінің маңыздылығын жойған еді. 60-жылдардың бас кезінде банкроттық

туралы ережелер заң жүйесінен алынып тасталды. Мысалы, 1964 жылғы Қазақ ССР-нің Азаматтық кодексі және 1964 жылғы Қазақ ССР-нің Азаматтық істер жүргізу кодексінде бірде-бір банкроттық туралы норма көрсетілмеген.

Еліміз тәуелсіздігі мен егемендігін алып, нарықтық қатынасқа өткен уақытта банкроттық институтын реттейтін құқылық кешен қалыптасты деуге болады. Ең алғаш рет 1992 жылы қаңтарда “Банкроттық туралы” Заң қабылданған еді. Көптеген кемшілікке орай заңда бірқатар ережелер (оңалту рәсімдері) қамтылмағандықтан, әлемдік тәжірибеге сүйене отырып, 1997 жылы 21-қаңтарда жаңа “Банкроттық туралы” Заң қабылданып, күшіне енді. Банкроттық институты тек осы заңмен ғана реттеліп қоймайды, сонымен бірге 1994 жылғы Азаматтық кодексімен реттеледі.

Банкроттық институтының жалпы мағынасын ашуымыз қажет. Банкроттық-нарықтық қатынасты меңгеру тұсындағы Қазақстан экономикасындағы жаңа ұғым. Еліміздің экономикасының құлдырауы, көпшіліктің төлем қабілетсіздігі заңды тұлғалардың дәрменсіздігіне әкеп соқтыруда, яғни жұмыс істеу, қызмет көрсету, берген тауар құнын төлеуде несие берушілердің талабын қанағаттандыра алмауы, сонымен қатар бюджетке және бюджеттен тыс қорларға міндетті түрде төленетін өтеуді қамтамасыз етуге қабілетсіздігі, ал жалпы алғанда борышкердің мүлкінен ақшалай міндеттемелерінің артуы деп ұғынамыз.

Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 52-бабы [1] және Қазақстан Республикасы “Банкроттық туралы” Заңының [2] 1-бабына сәйкес банкроттық - борышкердің сот шешімімен танылған немесе несие берушілермен келісім бойынша соттан тыс тәртіппен ресми түрде жарияланған, оны таратуға негіз болатын дәрменсіздігі. Банкроттық итальян тілінен (bancarotta) аударғанда “дәрменсіздік” деген мағынаны береді. Ал дәрменсіздік дегеніміз борышкердің несие берушілердің ақшалай міндеттемелері бойынша талаптарын, жалақы төлеу туралы талаптарды қоса алғанда, сондай-ақ бюджетке және бюджеттен тыс қорларға міндетті төлемдерді өзіне тиесілі мүлік есебінен өтеуді қамтамасыз етуге қабілетсіздігі.

Төлем қабілетсіздігі деп борышкердің орындау мерзімі жеткен міндеттемелерін (міндеттемелерін орындау мерзімі жеткен кезден бастап 3 ай ішінде орындамаса) және басқа ақшалай сипаттағы талаптарды орындауға қабілетсіздігі. Бұл жердегі қабілетсіздік дегенді былай ұғынамыз:

- несие берушілер талабын қанағаттандыра алмау;
- өз мүлкінен қарыз сомасының асуы (екі есе немесе одан көп мөлшерде), яғни мүлкінің жетіспеушілігі.

Борышкердің несие берушілердің жеткізген (берген) тауарларының (атқарған жұмыстарының, көрсеткен қызметтерінің) құнын төлеуге, қарызды пайдаланғаны үшін процентін төлей отырып оның сомасын қайтаруға, сондай-ақ ақша сипатындағы өзге талаптар бойынша төлемдерді жүзеге асыруға міндеттілігін ақшалай міндеттеме деп білеміз.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасы және басқа ТМД (РФ, Литва, Өзбекстан) мемлекеттері заңдарындағы банкроттықтың ұқсас белгісі борышкердің өз мүлкінен міндеттемелердің асып кетуі болып отыр. Бұдан шығатын қорытынды, мүлкінен қарызының асып кетуі салдарынан борышкер орындау мерзімі жеткен кезден бастап өз міндеттемесін 3 айдың ішінде орындамаса, сот немесе соттан тыс тәртіппен дәрменсіз борышкер банкрот деп танылуы мүмкін.

Бұл мәселені шешуге әлемдік тәжірибе басқа жолмен келеді. Алдыңғы қатарлы Батыс елдерінің банкроттық туралы заңдарында жоғарыда айтылған ұғымнан бас тартылды. Олар банкроттықта мүлкінен міндеттемесінің асып кетуі деген ұғымды қолданбады. Батыс елдерінің (АҚШ, Англия, Швеция, Германия, Франция) банкроттық туралы заңдарында борышкерді банкрот деп тану негіздерін тек сот органдары шеше алатындығы көрсетілген. Сот органдары борышкердің мүлкін бағалап, несие берушілер талабын қанағаттандыра алу мүмкіндігін анықтайды.

Бүгінде еліміз Батыс елдерінің банкроттық туралы заңдарын басшылыққа алып отыр. Заңға банкроттық борышкердің сотқа өз еркімен жазған өтініші негізінде, не борышкердің өз банкроттығы туралы соттан тыс тәртіппен несие берушілермен келісу негізінде ресми жариялауы жолымен белгіленеді. Егер борышкер банкроттық туралы іс қозғалғаннан кейін несие берушінің талабын қанағаттандырмаса, сот банкрот деп тануға құқылы деген ережені қосып отыр.

Англияда “банкроттық” деген ұғым тек жеке тұлғаларға ғана қатысты қолданылады. Ал “дәрменсіздік” термині жеке тұлғалар мен кәсіпорындарға (компания, фирмалар) қатысты қолданылады.

Меніңше, мемлекет экономикасына қауіп төндіретін ұсақ банкроттыққа қарсы күрес жүргізу қажет. Қойылатын талап санын көбейте берудің керегі жоқ. Сот тәжірибесіне жүгінсек, несие беруші-

лердің ең төменгі жүз елу жалақыдан кем болмаған талаптары бойынша қозғалған істердің 10%-і борышкерді банкрот деп танумен аяқталған.

Жоғарыда айтылып кеткендей, банкроттықтың бірінші белгісі – борышкердің несие берушілердің ақшалай міндеттемелері бойынша қойылған талаптарын қанағаттандыра алмау қабілетсіздігі. Мұның қатарына, біріншіден, берген тауардың, атқарған қызметтің, көрсеткен жұмыстың құнын төлемеу; екіншіден, банкроттан алынған ұсақ және қысқа мерзімді несиелерді пайдаланғаны үшін проценттерімен қоса қайтара алмауын жатқызамыз.

Банкроттықтың екінші белгісі – борышкер міндеттемесін орындау мерзімі жеткен кезден бастап 3 ай ішінде орындамаса, ол төлеуге қабілетсіз деп есептеледі, міне, осы кезде несие берушілер сотқа арыздануға толық құқылы.

Ендігі кезекте банкроттықтың нышандарына “төленбеген” немесе “төлеуге қабілетсіз” деген ұғымдарды қолдануға болады. Борышкердің өзіне тиесілі мүлкінің жетіспеушілігінен қарыздарын өтей алмауын “төлем қабілетсіздігі” деп ұғынамыз. “Төлем қабілетсіздігі” борышкердің банкроттығы туралы істерді қозғауға қажетті белгілердің бірі болмақ. Бірақ борышкердің мүлкінің жетіспеушілігін дәлелдеу көп уақыт алады.

Заңға терең үңілсек, “төлем қабілетсіздігін” борышкерді банкрот деп тануға жеткілікті негіз ретінде қарауға болмайды.

Қорыта келгенде айтарымыз, банкроттық институттың ең маңызды белгі-нышандары борышкердің “дәрменсіздігі” мен “төлем қабілетсіздігі” болып табылады. Осыған орай заң актілерінде былай көрсетілген: “Банкроттық-борышкерді таратуға негіз болып табылатын дәрменсіздігі. Ал дәрменсіздік борышкердің несие берушілердің жеткізген (берген) тауарларының (атқарған жұмыстарының, көрсеткен қызметтерінің) құнын төлеуге, қарызды пайдаланғаны үшін процентін төлей отырып оның сомасын қайтаруға, бюджет және бюджеттен тыс қорларға міндетті төлемдерді өзіне тиесілі мүлік есебінен өтеуді қамтамасыз етуге қабілетсіздігі, яғни төлем қабілетсіздігін айтамыз.

Төлем қабілетсіздігі – борышкердің орындау мерзімі жеткен ақшалай міндеттемелерін және басқа ақшалай сипаттағы талаптарды орындауға қабілетсіздігі.

1. *Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі. – Алматы: Жеті жарғы, 2012.*

2. *Қазақстан Республикасының “Банкроттық туралы” Заңы. – Алматы: Юрист, 2011.*

Резюме

В данной статье рассматриваются правовые аспекты института банкротства.

Summary

In given article it is considered legal aspects of institute of bankruptcy.

СОТ АКТІЛЕРІН ОРЫНДАУ – АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ САТЫСЫ РЕТІНДЕ

Г.Сапарова – Д.А. Қонаев атындағы Университетінің 1 оқу жылының магистранты

Елбасы мемлекетіміздегі сот жүйесінің дамуы мен атқару өндірісін жетілдіру мәселелеріне үнемі назар аударып келеді. Осындай маңызды мәселе Президентіміз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың 2008 жылғы тамыз айындағы Жарлығымен бекітілген 2009-2010 жылдарға арналған «Еуропаға жол» мемлекеттік бағдарламасынан көрініс тапты. Осы бағдарлама аясында сот шешімдерінің орындалуы да еуропалық стандарттарға сәйкестендірілгені жөн. Бұл аралықта елімізде сот шешімдерінің орындалу мүмкіндігінің төмендігі туралы жиі сөз болып жүр. Кейінгі кездерде жекеменшік сот орындаушылары қызметін құру жөнінде жиі әңгіме қозғала бастады.

Қазақстан Республикасында билік тармақтарына тоқтала кететін болсақ, Қазақстан Республика мемлекетінде үш билік тармағы бар олар: заң шығару, атқару және сот билігі. Осы үш биліктің өзіндік ерекшеліктері бар сол билік тармақтарының ішінде біз қарастырып жатқан тақырыбымызға тоқтала кеткен жөн болар. Мұнда ең негізгі сот шешімдерін қарастыру. Сот шешімдері үш биліктің бірі сот билігіне ғана тиісілі. Сонымен сот билігін тек ғана соттар жүзеге асырады. Сол соттардың өзіндік басты міндеттерінің бірі істерді қарап тиісті құқықтық акт шығару немесе қабылдау болады.

Сот ісін жүргізудің аяқтау сатысы сот актілерін орындау болып табылады, сондықтан олардың мүлтіксіз орындалуын қамтамасыз ететін шаралар қабылдануы қажет. Осыған байланысты мемлекеттік сот орындаушыларымен қатар жеке сот орындаушыларының институтын енгізу – сот ісін жүргізудің тиімділігін арттырудың маңызды шарасы. Сот шешімдерін орындаудың аралас моделі шеңберінде мемлекеттік сот орындаушылары мемлекеттің кірісіне өндіріп алу, сондай-ақ мемлекеттен өндіріп алу туралы құжаттарды мәжбүрлеп орындату құқығына ие болуға тиіс.

Сот актілерін мүлтіксіз орындауға, оның ішінде сот шешімін орындаудан бас тартқаны үшін жауапкершілікті күшейту, борышкерлерге қатысты шектеу шараларын қолдануды одан әрі кеңейту, атқарушылық іс жүргізуге іс жүргізушілік сот бақылауын күшейту арқылы қол жеткізу қажет, – деп Құқықтық саясат тұжырымдамасында да тікелей көзделіп отыр [1].

Қазіргі кезде құқықтың – олардың кепілі, қорғау, іс жүзінде іске асуы, орындалу проблемасы көп мәнге ие болуда. Бүгінгі күнде сот төрелігі жүйесінде ең нашары сот актілерін атқару болып табылады. Сот органдарының бұл ортада жұмысы халықтың ашу кернеуін туғызу бекер емес. Сотқа өзінің заңды құқықтары мен мүдделерін қорғау үшін арызданған адамдарға сот процессі емес, олардың бұзылған заңды құқықтары мен мүдделерінің іс жүзінде қалпына келуі маңызды. Шешімдер, егер олар ешкіммен орындалмайтын болса кімге керек?

Құқықты іс жүзінде жүзеге асыруды қамтамасыз етудің жалпы мақсаттарының ішінде азаматтық іс бойынша сот төрелігінің атқару барысында азаматтық іс жүргізу тәртібімен сотпен шығарылған шешімді орындаумен байланысты мәселелер көңіл бөлуді керек етеді. Көп жағдайда құқықты қорғау шешім шығарумен аяқталмайды. Сотқа арызданған тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделері толық қорғалу үшін, әдетте сот шешімінің негізінде белгілі бір іс жүргізушілік әрекеттер жасалуы тиіс. Тек қана зиянды өтеу, алимент өндіру, т.с.с. туралы шешім шығару емес, сонымен қатар іс жүзінде залалдың өтелуі, алимент өндірілуі керек. Азаматтық іс жүргізу азаматтардың, заңды тұлғалардың азаматтық құқықтық қатынастардың басқа да субъектілерінің бұзылған құқықтары мен бостандықтарын және заңды мүдделерін қорғаудың, заң және сот алдында теңдігі сақталған жағдайда, тиімді құралы болып табылады.

Жоғарыда айтылғандарды қорыта келе, біздің ойымызша сот төрелігінің мақсаты азаматтардың және заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау болып табылады, сондықтан азаматтық іс жүргізу тек қана азаматтық істерді дұрыс қарау мен шешуге байланысты мәселелерді қамтып қоймайды, сонымен бірге сот кесімдерін орындау мәселелерін қамтиды. Яғни, атқарушылық іс жүргізу азаматтық сот өндірісінің соңғы және маңызды сатысы болып келеді, өйткені, ол азаматтық істі қараудың және шешудің нәтижесі болып табылады, бұл сатыда азаматтық субъективті құқықтарды және заңды мүдделерді қорғау нақты өзінің көрінісін табады және бұл саты басқа азаматтық сот өндірісінің сатыларына өтпейді. Сонымен, Қазақстан Республикасының «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» заңына [2] жақын уақытта өзгертулер мен толықтырулар енгізу керек. Яғни, осы өзгертулер мен толықтырулар енгізілген уақытта ғана сотта шығарылған шешімдер орындалады және сот төрелігі толығымен жүзеге асады деген пікірдемін.

Атқарушылық іс жүргізу – бұл соттар мен басқа да органдардың қаулыларын орындау үшін сот орындаушыларының және сот приставтарының өзге де органдардан, ұйымдар мен лауазымды адамдардан және азаматтардан ақшалай сомалар мен мүліктерді өндіріп алу қызметін жүзеге асыруы.

Атқарушылық іс жүргізу – азаматтық іс жүргізудің соңғы, қорытынды сатысы болып саналады. Өйткені, Азаматтық іс жүргізуге қатысушылар мен сот, іс бойынша шешім шығып, ол заңды күшіне енгеннен кейін іс атқару өндірісіне келіп түседі. Атқару өндірісінде іс жүргізу органдары мен тараптарда өзгереді [3, Б. 121].

Азаматтық іс жүргізу заңы бойынша Атқару өндірісі соңғы тарау болып қарастырылады.

Азаматтардың бұзылған құқықтары мен даулы мәселелерін қалпына келтіру тек соттың шешім шығаруымен бітпейді.

Көптеген жағдайларда сот шығарған шешімдер нақты орындауды талап етеді. Орындалған шешімдер ғана азаматтар мен ұйымдардың бұзылған құқықтары мен бостандықтарын, заңды мүдделерін қалпына келтірудің көрінісі. Сондықтан бұзылған құқықтар мен мүдделерді қалпына келтіру үшін атқару құжатын орындау – борышкерді мәжбүрлеп міндетін орындату болып табылады.

Қазақстан Республикасының 1999 ж. Азаматтық іс жүргізу кодексінің 48-бабы бойынша «Талап қоюшы мен жауапкер азаматтық процессте тараптар болып табылса», олар атқару өндірісінде тараптар ретінде бірі өндіріп алушы болса, енді бірі борышкер [4].

Азаматтық сот ісін жүргізудің міндеттері азаматтардың, мемлекеттің және ұйымдардың бұзылған немесе даулы құқықтарын, бостандықтарын және заңмен қорғалатын мүдделерін қорғау, заңдылық пен құқық тәртібін нығайту құқық бұзушылықтың алдын алу болып табылса, бұған тек қана сот шешімін уақтылы дер кезінде орындағанда ғана қол жеткізуге болады.

Сондықтан, атқарушылық іс жүргізу міндеттері де – азаматтық және шаруашылық істер жөніндегі сот шешімдерін, ұйғарымдары мен қаулыларын, мүлікті өндіріп алу бөлігінде қылмыстық істер жөніндегі үкімдер мен қаулыларды міндетті түрде және уақтылы орындау, сондай-ақ заңда көзделген жағдайларда өзге де органдардың шешімдері мен қаулыларын орындау болып табылады [5, Б. 195].

Біздің көзқарасымызша, атқару өндірісі – азаматтық іс жүргізудің соңғы қорытынды сатысы деген пікір дұрыс сияқты. Өйткені, азаматтық-құқықтық дауларды шешу сот пен іске қатысушылардың азаматтық істі қарап, талдап, қарап, шешім шығаруымен бітпейді. Орындалмаған шешімнің барлық уақытта маңызы, мәні жоқ. Ал, барлық шешім өзінің орындалуымен құнды. Демек, азаматтық сот өндірісі сот шешімін шығарумен емес, оны орындаумен аяқталады.

Сондықтан, атқару өндірісі – азаматтық іс жүргізудің соңғы, қорытынды сатысы.

Атқару сатысы азаматтық іс жүргізу сатысының бір сатысы болғандықтан сот шешімдерінің орындалуы белгілі бір процессуалдық нысанда өтеді. Яғни атқару органдарының қызметі алдын ала заңмен бекітілген; мүдделі тұлғалардың атқару өндірісіне қатысуы қамтамасыз етілген, оларға белгілі бір іс жүргізу құқықтары берілген.

Атқару өндірісінің құрылымы жалпы азаматтық іс жүргізу қағидаттарымен анықталады. Атқару өндірісі де заңдылық, судьялардың тәуелсіздігі, сот ісін жүргізу тілі, азаматтардың заң және сот алдында теңдігі, тараптардың теңдігі, диспозитивті және басқа да барлық іс жүргізу жүйесін сақтауға кепілдік беретін қағидаттарға негізделеді.

Сонымен, қорыта келе, атқарушылық іс жүргізу бойынша туындайтын қатынастардың табиғаты туралы және атқару өндірісінің Қазақстан Республикасының құқық жүйесінде алатын орны туралы сұрақтар заң ғылымында даулы болып табылады. Қазіргі ғылымда көпшілік ғалымдардың пікірі бойынша атқару өндірісі азаматтық процесстің соңғы сатысы болып табылады. Кейбір авторлардың пайымдауы бойынша, сот төрелегін және атқарушылық өндірісті жүзеге асыру бойынша бір текті емес қатынастар қалыптасатындығына қарамастан, бұл дәстүрлі бағыт болып есептеледі. Көрсетілген пікір, ең алдымен, азаматтық іс жүргізу құқығының пәнінің анықтамасына, сондай-ақ азаматтық істерді қарастырудың ақырғы мақсаты заңды күшіне енгеннен кейін жалпыға міндетті болатын заңды және негізді сот шешімін шығаруға негізделеді. Осы белгісіне байланысты соттың және атқару органдарының тарапынан сот шешімін орындау бойынша мәжбүрлі әрекет ету азаматтық процесстің жалғасы болып табылады.

Енді бір топ авторлардың пайымдауынша атқарушылық іс жүргізу өндірісі – бұл дербес құқық саласы. Бұл көзқарастың сот шешімін орындау бойынша нормаларының тиімділігін қамтамасыз ету бойынша маңызы зор.

Осылайша, экономиканың нарықтық принциптері Қазақстанда жекеше сот орындаушылары институтын енгізуді объективті түрде талап етіп отыр, оның қызметіне ақы төлеу сот шешімін орындау мәніне және сапасына тікелей байланысты. Бұл, біріншіден, мемлекеттік сот орындаушылары жүктемесін едәуір жеңілдетеді, оның өзі жұмыс сапасын жақсартуға әсер ететін болады. Екіншіден, мемлекеттік сот орындаушылары штатын қысқартады, мемлекеттің оларды ұстауға жұмсайтын шығыстарын азайтады, демек, атқарушылық іс жүргізу органдары қызметкерлерінің жалақысын көбейтуге мүмкіндік береді. Үшіншіден, сот қаулыларын орындау жөніндегі қызметке білікті кәсіпқойларды тартуға жағдай жасайды. Төртіншіден, өндіріп алушылар сот шешімдерін орындау-дың мемлекеттік және жекеше жүйесінің бірін таңдау мүмкіндігіне ие болады, мұның өзі ондай таңдау мүмкіндігі жоқ қазіргі кезге қарағанда демократияшыл сипатта болады. Жекеше сот орындаушылар институты сот актілерін орындау тиімділігін едәуір күшейтіп, сот беделін арттыруға, азаматтардың тұтас сот жүйесіне сенімін нығайтуға көмектесетін болады.

1. *Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейін арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасы // Егемен Қазақстан, 2009. – 27 тамыз.*

2. *«Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» 2010 жылғы 4 сәуірдегі Қазақстан Республикасының Заңы. Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 2010. №4. 195-құжат.*

3. *Ильсоева Г.А. ҚР Азаматтық іс жүргізу құқығы (ерекие бөлімі). Оқу құралы. – Қарағанды, 2007.*

4. *Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу Кодексі 13 шілде 1999 ж. (ҚР заңдарымен енгізілген өзгерістер мен толықтыруларды қоса 29.03. 2000 ж., 5.07.2000 ж., 2.03.2001 ж., 11.07.2001 ж., 2.07.2003 ж., 30.12.2005 ж.). – Алматы: Жеті Жарғы, 2009.*

5. *Баймолдина З.Х. Гражданское процессуальное право. Том 2. – Алматы, 2001.*

Резюме

В данной статье рассматриваются некоторые правовые вопросы исполнительного производства.

Summary

In given article it is considered some legal questions of executive manufacture.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

**О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ МЕЖДУНАРОДНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРАВА НА
СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

Г.Т. Ищанова – к.ю.н., доцент КазНПУ им. Абая

Настоящая работа посвящена вопросам разработки проблем роли международного экономического права в Республике Казахстан.

Понимание сущности и значения международного экономического права необходимо сегодня достаточно широкому кругу лиц, поскольку международное экономическое право оказывает воздействие практически на все сферы современной жизни и экономики многих стран. Применение источников международного экономического права – важная сторона деятельности всех тех, кто, так или иначе, связан с международными экономическими отношениями.

Однако, и те юристы, которые напрямую не занимаются международными экономическими отношениями, периодически сталкиваются по роду деятельности с нормативными актами международного экономического права и должны правильно ориентироваться при принятии решений по такого рода делам. Это относится и к следственным работникам при расследовании хозяйственный преступлений международных корпораций, фирм, занимающихся внешнеэкономической деятельностью или оперативным подразделениям, ведущим борьбу с терроризмом и международной экономической преступностью, и к нотариусам, удостоверяющим юридические действия, касающиеся иностранных граждан, находящихся на территории Республики Казахстан и т.д.

Безусловно, глубинные причины применения норм международного экономического права в Республике Казахстан коренятся, как справедливо отмечают многие исследователи, не в юридической, а, прежде всего, в политической, социально-экономической сферах. Поэтому только правовыми средствами здесь невозможно добиться существенных результатов, так как это связано с экономическими процессами. Однако сказанное не означает и не принижает роли права в регулировании международных отношений, где не последнюю роль играет комплекс политико-правовых средств, обеспечивающих их применение. В этой связи можно привести мнение авторов исследования проблем европейского права, которые пишут: «Неэффективность международно-правовых норм проявляется скорее при их применении в рамках международной правовой системы... Речь идет не столько о своде норм международного права, сколько о международно-правовой процедуре» [1].

На наш взгляд в этой связи следует особо подчеркнуть, что существенную роль в изучении проблемы эффективности международного экономического права играет использование системного подхода. В системе международных отношений в широком смысле международное право является подсистемой, нормы, которой взаимодействуют с другими компонентами системы. Поскольку в результате этого, как подчеркивал Г.И. Тункин, возникает системное качество, то очевидно, что содержание и сущность отдельных принципов и норм, отраслей и институтов и всего общего международного права нельзя определить без учета этих взаимодействий и связанного с ним системного качества.

На сегодняшний день эффективность нормы международного экономического права во многом зависима от добросовестного выполнения государствами взятых обязательств, направленных на достижение экономических, правовых, социальных результатов.

Следовательно, недостаточная разработанность многих из перечисленных проблем предопределила выбор темы настоящего исследования, в котором акцент делается на исследовании теоретических и практических аспектов проблем эффективности и реализации норм международного экономического права.

Так, становление Республики Казахстан как демократического и правового государства с рыночной экономикой показало особое значение источников международного экономического права для экономического развития страны. Правовые и экономические реформы, последовательно и поэтапно идущие в Казахстане, убедительно свидетельствуют, какое важное влияние имеют изучение проблем международного экономического права для успешного проведения экономической реформы в стране.

На наш взгляд регулирование экономических отношений нормами международного права в условиях преодоления последствий мирового экономического кризиса приобретают все более осязаемый удельный вес, задавая своего рода социальные стандарты, которым должна отвечать деятельность современного государства.

В Послании Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана от 6 марта 2009 года «Через кризис к обновлению и развитию» говорится, что для создания жизнеспособной и гибкой экономики мы последовательно проводили непростые структурные реформы, наращивали экспортный потенциал и дали старт диверсификации. Именно поэтому сегодня мы имеем солидный задел и в состоянии проводить продуманную и эффективную антикризисную политику. Казахстан стал одним из первых государств в мире, оперативно отреагировавших на нарастающую турбулентность мировой экономики и приступивших к реализации опережающих мер [2].

На сегодняшний день важнейшие сегменты экономической деятельности стали предметом правового регулирования. В этой связи современные модели государства оформили механизмы публично-го вмешательства в экономику, обеспечивающие гарантии конституционных прав и свобод граждан и реализующие социальные функции государственной власти. В рамках процессов быстрого изменения экономической и политической системы, которые происходят в постсоветских государствах, исключительно важное значение имеет вопрос о взаимосвязи правовых и экономических преобразований.

«Только разумное сочетание государственного регулирования экономики с широкой самостоятельностью, инициативой и материальной заинтересованностью предпринимателей, поддержка государством отечественного предпринимательства, правильная инвестиционная политика, – как отмечает видный ученый Н.А. Михалева, – может сформировать ориентированную рыночную экономику [3, 132 с.].

Так, по мнению В.М. Шумилова международное экономическое право – это система правовых норм, регулирующих отношения между субъектами международного права в связи с их деятельностью в области международных экономических отношений (в торговой, финансовой, инвестиционной, трудоворесурсной сферах). Таким образом, объектом регулирования в международном экономическом праве являются международные экономические отношения – многосторонние и двусторонние, трансграничное перемещение ресурсов (в самом широком понимании «ресурсов» – от материальных до интеллектуальных) [4, 19 с.].

По мнению П.Н. Бирюкова, в современном международном праве имеется большое число норм, посвященных вопросам экономического сотрудничества. Объем регламентации и качественное своеобразие предмета регулирования свидетельствуют о том, что в международном праве сформировалась отрасль «международное экономическое право». Источниками данной отрасли являются: акты, регулирующие деятельность международных организаций в сфере экономики (Устав ГАТТ, Соглашение о создании Межгосударственного экономического комитета Экономического союза 1994 г. и др.); торговые соглашения; соглашения о научно-техническом сотрудничестве, в том числе соглашения о строительстве промышленных объектов; соглашения о международных расчетах и кредитах; соглашения по налоговым, таможенным, транспортным и иным вопросам; соглашения о международной купле-продаже товаров и другие договоры по отдельным вопросам гражданско-правового характера (Конвенция ООН об исковой давности в международной купле-продаже товаров 1974 г., Конвенция о договорах международной купли-продажи товаров 1980 г., Гаагская конвенция о праве, применимом к договорам международной купли-продажи товаров, 1986 г. и др.). Также большую роль в международных экономических отношениях играют документы международных неправительственных организаций, например, Международной торговой палаты. В числе таких документов можно назвать: Унифицированные правила по инкассо 1978 г., Правила Инкотермс 1990 г., Унифицированные правила и обычаи для документарных аккредитивов 1994 г. и т.д. Имея характер рекомендаций, указанные документы становятся обязательными для участников внешнеэкономических отношений в случае прямого указания на это в национальном законодательстве или в экономическом и торговом контракте [5, 216 с.].

Так, в работах Н.А. Ушакова в научном и практическом плане выделяются отрасль международного права, именуемая социально-экономическим правом. В его работах социально-экономическим правом понимается совокупность и система международно-правовых норм, регулирующих взаимоотношения государств и иных субъектов международного права в сфере их социально-экономических взаимоотношений. Необходимо при этом иметь в виду, что, во-первых, это отрасль современного общего международного права и, во-вторых, что эта отрасль сложилась и развивается после Второй мировой войны и принятия Устава ООН. Ранее социально-экономические отношения между субъектами международного права на уровне общего международного права не регулировались, хотя многочисленные международные договоры между государствами в различных сферах их социально-экономических взаимоотношений заключались [6, 227 с.].

Анализируя вышеизложенные определения международного экономического права, можно сделать вывод, что определения практически совпадают, определяя международное экономическое право как часть международного права, регулирующего лишь отношения первого уровня – межгосударственные экономические отношения. Государства устанавливают правовые основы для осуществления международных экономических связей, их общий режим. Основная масса международных экономических связей осуществляется на втором уровне: физическими и юридическими лицами, поэтому регулирование этих отношений имеет первостепенное значение. Они регулируются национальным правом каждого государства.

По нашему мнению, международное экономическое право можно характеризовать как совокупность принципов и норм, регулирующих отношения между государствами и иными субъектами в области экономического сотрудничества. Так, международные экономические связи не могут осуществляться без международно-правового регулирования. В связи с этим международное экономическое право представляет собой не только научный, но и практический интерес.

Основные положения международного экономического права базируются на Уставе Организации Объединенных Наций, в ст. I которого предусматривается и цель осуществлять международное сотрудничество в разрешении проблем экономического характера.

Следует также отметить ст. 6 Хартии экономических прав и обязанностей государств, в которой зафиксировано, что государства обязаны содействовать развитию международной торговли с учетом интересов производителей и потребителей. Все государства несут ответственность за содействие регулярному потоку и доступу ко всем продаваемым коммерческим товарам по устойчивым, выгодным и справедливым ценам, содействуя, таким образом, справедливому развитию мировой экономики, учитывая при этом в особенности интересы развивающихся стран [7, 135 с.].

Важное значение для дальнейшего развития сотрудничества государств в области международной торговли и ее международно-правового регулирования имеет Заключительный акт Сессии по безопасности и сотрудничеству в Европе, предусматривающий также и общие положения в области внешней торговли, а именно: государства-участники, «сознавая растущую роль международной торговли как одного из наиболее важных факторов экономического роста и социального прогресса, признавая, что торговля является одной из основных областей их сотрудничества, и имея в виду, что положения, содержащиеся в вышеприведенной преамбуле, применяются, в частности, к этой области, считая, что объем и структура торговли между государствами-участниками не во всех случаях отвечают возможностям, которые открывает современный уровень их экономического и научно-технического развития, исполнены решимости содействовать на основе модальностей их экономического сотрудничества расширению их взаимной торговли и обмена услугами и обеспечивать благоприятные условия для такого развития считают, что их торговля различными товарами должна осуществляться таким образом, чтобы не причинять или не угрожать причинить серьезный ущерб внутренним рынкам этих товаров, а в отдельных случаях – дезорганизацию рынка, в частности в ущерб местным производителям аналогичных или непосредственно конкурирующих товаров; что касается понятия дезорганизации рынка, то имеется в виду, что оно не может использоваться вопреки соответствующим положениям их международных соглашений; если они будут прибегать к защитным мерам, то они будут действовать в соответствии с их обязательствами в этой области, вытекающими из международных соглашений, стороной которых они являются, и будут учитывать интересы непосредственно затрагиваемых сторон [8, 59 с.].

Суммируя изложенное, следует сделать вывод о том, что международное экономическое право в регулировании международных экономических отношений государств в юридическом отношении использует принцип равенства, т.е. все участники международных экономических отношений являются равными, пользуются правами и равными возможностями для осуществления этих прав, а также имеют одинаковые обязанности. Права государства в области международной торговли не зависят от его экономической и политической мощи, а вытекают из факта существования государства как субъекта международного права. Также в международных экономических отношениях не допускается дискриминация, основанная на различии социально-экономических систем.

Таким образом, наметившаяся в настоящее время в Республике Казахстан тенденция к приведению национального законодательства в соответствие с положениями международных экономических норм позволяет усовершенствовать казахстанскую правовую и экономическую систему, приблизить ее к международным стандартам в различных областях экономической, социальной, культурной, политической жизни мирового сообщества.

1. Джененс М., Кей Р., Бредли Э. *Европейское право в области прав человека. Практика и комментарии.* – М., 1997. – С. 4.
2. *Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Через кризис к обновлению и развитию» (Астана, 6 марта 2009 г.) // Казахстанская правда.* – 2009. – 6 марта.
3. Михалева Н.А. *Конституционное право зарубежных стран СНГ: Учеб. пособие.* – М.: Юрист, 1999. – 352 с.
4. В.М. Шумилов. *Международное публичное экономическое право // Учебное пособие.* – М.: НИМПИ, 2001. – 288 с.
5. Бирюков П.Н. *Международное право. – Учебное пособие.* – М.: Юрист. – 1998. – 243 с.
6. Ушаков Н.А. *Международное право: Учебник.* – М.: Юрист, 2000. – 304 с.
7. *Хартия экономических прав и обязанностей государств 1974 г. // Действующее международное право / Сост. Колосов Ю.М. и Кривчикова Э.С. Т. 3. – С. 135-145.*
8. Коробова М.А. *Международное право и экономические договоры.* – М.: изд-во МГУ. – 1987. – С. 59.

Түйін

Айтылмыш мақалада на Қазақстан республикасының, жанның және халықаралық экономикалық құқықтың мағынасының түсінушілігінің кердендігінің қазіргі кезеңінде туралы халықаралық экономикалық құқықтың біреудің мәселелерінің сөз болады.

Resume

In this article talked about some problems of international economic law on the modern stage of Republic of Kazakhstan, importance of understanding of essence and value of international economic law.

РОЛЬ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В ПРОГРАММЕ ВНЕДРЕНИЯ БОЛОНСКОГО ПРОЦЕССА В КАЗАХСТАНЕ

С.Н. Нугаев – КазНУ им. аль-Фараби
Выпускник факультета «Юриспруденция»

Казахстан первым среди стран СНГ осуществил переход на мировые стандарты подготовки специалистов. Присоединение в марте 2010 года к Болонской декларации позволило нам стать участниками Европейского образовательного пространства. Как неоднократно подчеркивал президент Н.А. Назарбаев, реформа образования должна достичь такого уровня, при которой «любой гражданин нашей страны, получив соответствующее образование и квалификацию, смог бы стать востребованным специалистом в любой стране мира» /1/. Единое образовательная пространство позволит национальным системам образования стран взять самое лучшее, что есть у партнеров – за счет повышения мобильности студентов, преподавателей, управленческого персонала, укрепление и сотрудничества между ВУЗами Европы и Казахстана. В связи с этим возникает насущная потребность в массовом овладении иностранными языками. Именно это позволит активно развивать академическую мобильность студентам, преподавателям, научным работникам. Для ученых владение иностранным языком открывает возможность публикации в научных журналах с высоким импакт-фактором, что положительно повлияет в целом на рейтинг отечественных исследователей. В учебном процессе в больших масштабах станет использоваться иноязычная специальная литература, что может дать дополнительный импульс для активации научно-исследовательской работы.

Унификация знаний проистекает именно через постоянный межкоммуникационный обмен. Любой язык вступает настоящим зеркалом национальной культуры. В Казахстане заложены фундаментальные основы изучения иностранных языков. Благодаря овладению основных мировых языковых у студентов, магистрантов и докторов есть реальная возможность выезжать за границу на учебу, стажировки, практики, получая при этом необходимые сертификаты, профессорско-преподавательский состав участвует в международных конференциях и различных проектах. Нахождение представителей казахстанских вузов в языковой среде в ходе реализации программ академической мобильности среди носителей языка сделает их лингвистические навыки прагматичными. Они получают доступ к лучшим европейским библиотекам и самым полным базам данных по различным дисциплинам. Это, в конечном счете, окажет влияние и на методические системы преподавания иностранных языков в нашей республике. Студенты на прямую получают доступ к самому актуальному лексико-грамматическому пласту изучаемых иностранных языков. Основным правилом в практике обучение является обеспечение профессиональной направленности учебного материала. Теоретическую основу ориента-

ции учебного процесса обучения составляет теория интегрированного содержательно-языкового обучения. Она содержит мотивированный подход к изучению иностранного языка как основного средства международной коммуникации. В новых реалиях именно обучаемые становятся активными источниками коммуникации. Они инициируют процессы освоения различных языковых пластов, взаимодействуют с ресурсами, создавая вокруг них многоплановые дискурсы. При этом роль преподавателя расширяется от механического транслятора знания до модератора всех образовательных процессов в учебной группе. В настоящее время приоритет отдается коммуникативной, интерактивности, аутентичности общения, изучению языка в культурном контексте, гуманизации обучения. Данные принципы делают возможным развитие межкультурным компетенции как компонента коммуникативной способности. Конечной целью обучения иностранным языком является обучение свободному ориентированию в иноязычной среде и умению адекватно реагировать в различных ситуациях, т.е. общению.

Сегодня новые методики с использованием Интернет-ресурсов являются достойным традиционному обучению иностранным языкам. Что бы научить общению на иностранном языке, нужно создавать реальные, настоящие жизненные ситуации (т.е. то, что называется принципом аутентичности общения), которые будут симулировать изучения материала и выбрать адекватное поведение. За счет использования подобных технологий, а также новейших систем интерактивного обучения значительно повышает качество обучения, сокращается срок освоения всего комплекса знаний и навыков. В зависимости от уровня обучения языком, его целей, методики и характера используемых материалов, возникают и новые подходы к развитию навыку межкультурного обмена. Этот процесс находится в центре принципов Болонского процесса. Расширению иноязычного тезауруса способствует подбор аутентичных материалов с конкретной направленностью на особенности компонентов культуры страны изучаемого языка. В широком понимании культуры такими основными компонентами являются социальная организация общества, политика, экономика, законодательство, религия, материальная культура и др. В целом данная абсорбция расширяет кругозор любого человека.

Рациональное управление учебным процессом по иностранному языку невозможно без четкой системы контроля за ходом становления речевых и умений обучаемых. Ведь в ходе контроля преподаватель получает представления об уровне освоения языками, а каждый студент может сознательно корректировать свою собственную речевую деятельность. Эффективность коллективной деятельности проявляется в изменениях, которые претерпевает личность обучаемого, в повышении уровня межличностного общения. Взаимоотношения, складывающиеся в группе, объединённой деятельностью общения, стимулируют развитие самооценки и саморегуляции. Отношения взаимодействия и взаимозависимости между членами коллектива вызывают у них стремления не только правильно понять требования, предъявляемые окружающими и конкретной ситуацией, но и применить эти требования к себе, нередко преодолевая внутренние препятствия, правильно оценивая свои возможности и результаты своей деятельности.